

Engin ERKİNER

Che Guevara

Kısa Uzun Bir Hayat

Che Guevara

Kısa Uzun Bir Hayat

Engin ERKİNER

TDAS Yayınları

Che Guevara

Kısa Uzun Bir Hayat

Engin ERKİNER

TDAS Yayınları

Yazar Hakkında	7
Giriş	8
Hayatı ve Eserleri	11
Yeni İnsan	12
Küba Devrimi ve Gerilla Savaşı	17
Mao ve Che'de Gerilla Savaşı	23
Değişik Bir Che Yorumu: Mahir Çayan	26
Devrimin Yayılması Çabaları	28
Kongo'da Savaş	32
Sosyalizmin Sorunlarıyla İlgili Tartışma Neydi?	38
Reel Sosyalizmin Ekonomik Eleştirisi	42
Çekoslovakya'da Kitlesel Reform Hareketi	44
DAC ve Sosyalizm Nedir?	47
Yugoslavya ve "Kızıl Burjuvazi"	50
1960'lı Yıllar ve Sosyalizmin Geleceği	53
Yeni İnsan ve Tarihte Katalizatör Olarak Bilincin Rolü	56
Bilinç Nasıl Gelişir?	62
Gönüllü Ek Çalışma	67
Kişisel Örnekler	68
Maddi Teşvikin Azaltılması ve Değer Yasası	70
Enternasyonalizm	76
Che ve Sovyetler Birliği	80
Che ve Bürokrasi	82
Che ve Troçkizm	85
Che'den Sonra Küba	86
Küba; Krizdeki Devrim	90
Ekonomik Reformların Sonu Nereye Varır?	97
Küba'yı Farklı Kılan Faktörler Nelerdir?	100
Küçük Ülke	101
Sürekli ve Büyük Enternasyonalist Dayanışma	102
Eğitilmiş İnsanlar Ülkesi Olmak ve Sağlık Sektörü	102
Komünist Partisinden Neden Burjuvazi Çıkmaz?	104
Ambargonun Olumlu Etkisi De Var!	107
Ulusal Kültür	109
Che, Yaşamayan ve Ölmeyen	111
Yeni İnsanın Peşinde... ..	114
Sonuç	117
Bir Hayat Tarzı Olarak Che	120
Ek 1 - "Yeni İnsan"ı Arıyordu Che... ..	127
Ek 2 - "Sosyalist Realizm Gericiliktir" Demişti Che	130
Kaynakça	132

YAZAR HAKKINDA

Engin ERKİNER 1950'de doğdu. ODTÜ'yü bitirdikten sonra aynı üniversitede yüksek lisans yaptı.

1971'de Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu'nun yayın organı İleri'nin 6. ve son sayısının yazı işleri sorumluluğunu üstlendi. Bir süre cezaevinde kaldı, 1980 sonunda ülke dışına çıktı. Almanya'da 26 yıl Yazın Dergisi'nin genel yayın yönetmenliğini yaptı. 2006'da Frankfurt'taki Goethe Üniversitesi Politik Bilim Bölümü'nü bitirdi. Elinizdeki kitapla birlikte birisi Almanca 18 kitabı yayımlanmıştır. Birkaç tanesi şöyle sıralanabilir:

- Avrupa Birliği ve Türkiye / Soldan Bir Bakış (Öteki Yayınevi, 1998, 1999)
- Alt Emperyalizm ve Türkiye (Pencere Yayınları, 2000)
- 1989 Berlin Duvarı (İmge Kitabevi, 2005)
- Yazın'dan Seçmeler (Ütopya Yayınları, 2005)
- 40 Yıl Sonra TDAS (Türkiye Devriminin Acil Sorunları) (TDAS Yayınları, 2015)
- Mülteciler Göçmenler (TDAS Yayınları, 2016)
- Geleceğe Dönüş (TDAS Yayınları, 2016)

GİRİŞ

“Che Guevara hakkında anlatılmadık ne kaldı?” diye sorulabilir. Che, sonuç olarak, gerilla savaşı komutanı olarak değerlendirilirse, soru haklıdır. Ne ki, Küba’da başlayan, Kongo’da süren ve Bolivya’da sona eren “emperyalizme ve yerli ortaklarına karşı gerilla savaşı”, Che’nin iki önemli yönünden sadece bir tanesidir. Öteki yönü ise, sosyalizmde yeni insanın önemi ve nasıl geliştirilebileceği konusundaki görüşleri oluşturur.

1960’lı yıllarda reel sosyalizme karşı, sadece Çin Halk Cumhuriyeti ve Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan aydınlardan değil, özellikle Orta Avrupa’daki sosyalist ülkeler ile Küba’dan da eleştiriler yükselir. “İçerden” yapılan eleştiriler, seçenek politikalar önerdiklerinden ve bunları uygulamaya yöneldiklerinden, “dışardan” yapılanlardan daha somutturlar.

Che, 1960’lı yıllarda “Sovyet bloku” olarak da adlandırılan ve reel sosyalizmin ana gövdesini oluşturan ülkeleri “içerden” eleştirenlerden bir tanesidir. Che, eleştirmekle kalmamış, Küba’da Sanayi Bakanı ve Merkez Bankası Başkanı olduğu yıllarda görüşlerini uygulamaya da çalışmıştır.

Che’nin bir başka özelliği, SSCB’ye yönelik eleştirilerin dar bir çevreyle sınırlı tutmaması ve –o yıllarda olabildiği ölçüde– dünya kamuoyuna açık olarak yapmasıdır. Bu durum zamanın SSCB yönetimini ciddi olarak rahatsız eder. Küba’nın ABD’nin yakınındaki küçük ve ekonomik kaynakları kısıtlı bir ülke olarak artan oranda SSCB ile yakınlaşmak zorunda kalması, Che’nin hareket alanını kısıtlar.

Che, “ileriye doğru kaçmayı” hayat ilkesi haline getirmiştir denilebilir. Emperyalizme karşı silahlı mücadele, kapitalizmin yıkılması ve sosyalist yeni insanın geliştirilmesi kapsamında sürekli “ileriye doğru kaçır”.

Küba’da devrim yapılır ama Latin Amerika ülkelerine yayılmaz. Küba’da Che’nin yeni insanın geliştirilmesi yönündeki uygulamaları başarı kazanamaz ve Küba artan oranda SSCB ile yakınlaşır. Emperyalizme karşı gerilla savaşının başka bir önemli alanına, Kongo’ya gider; başarılı olamaz. Sonuçta, Boliv-

ya'da ileriye doğru kaçılan yol biter.

Che, reel sosyalizmi “içerden” eleştiren çağdaşları gibi önemli sorular sormuştur.

SSCB'nin 1991'de tarihe karışmasının ardından Che'nin reel sosyalizme yönelik eleştirileri yeniden güncelleşir. Che, tıpkı Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nden (DAC) Fritz Behrens gibi, reel sosyalizmin yıkılışını yaklaşık çeyrek yüzyıl öncesinden öngörmüştü. Che ve Behrens'in çıkış noktaları ve reel sosyalizmin değişmesi gereken yönleri üzerine görüşleri birbirinden farklı olmakla birlikte, vardıkları sonuç aynıydı: böyle devam edilirse, çöküş kaçınılmazdır.

Yazıda, Che'nin hayatı ve eserlerinin ardından Che ile ilgili büyük soru üzerinde durulacaktır: Fidel ve Raul Castro ile birlikte Küba devriminin üç önderinden birisi olan, Sanayi Bakanlığı ve Merkez Bankası Başkanlığı yapan, gerilla savaşı sırasında tanışıp evlendiği ikinci eşinden dört çocuğu olan, dünya çapında toplantılara katılan Che'yi her şeyi arkasında bırakarak Bolivya dağlarına götüren nedir? Sorunun cevabını toplumda ve kendinde yeni insanı oluşturma çabasında aramak gerekiyor. Bu çabanın 1960'lı yıllar gibi sömürgeciliğin çöktüğü, eski sömürgelerin bağımsızlıklarını kazandıkları ve sosyalizmin dünya çapında yükseldiği çerçeve içinde değerlendirilmesi gerekir.

Yeni insan ile ilgili başlığın ardından Küba devrimi ve 1960'lı yıllarla ilgili bir bölüm bulunuyor. Che'nin görüşleri ve dönemindeki işlevi ancak 1960'lı yılların ve sembolik bir yıl olan 1968'in dünya çapında yarattığı büyük hareketlenme bağlamında anlaşılabilir.

Che'nin klasik “devrime hazırlık” anlayışını değiştiren görüşleri gerilla savaşı bağlamında ele alınırken, Regis Debray'ın “devrimde devrim” başlığı altında savunduğu görüş üzerinde durulmayacaktır. Her iki görüş de temelinde Küba devriminin değerlendirilmesi ve Latin Amerika'ya yayılması hedefinden hareket etmekle birlikte, Che, gerilla savaşına dışardan bakan bir entelektüelden daha sağlam temellere oturan düşüncelere sahiptir.

Bu bölümde ek olarak, aynı dönemde yaygınlaşan halk savaşı söyleminin bir başka önemli ismi Mao'nun konuyla ilgili görüşleriyle Che'nin görüşleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar üzerinde durulacaktır.

Che'nin devrimci mücadele ve gerilla savaşı hakkındaki görüşlerinin Orta ve Güney Amerika ülkelerinden sonra en etkili olduğu ülke Türkiye'dir. 1970-71 yıllarında ortaya çıkan iki silahlı mücadele örgütü, THKO (Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu) ve THKP-C (Türkiye Halk Kurtuluş Partisi ve Cephesi) Che'nin devrimci gerilla savaşıyla ilgili görüşlerinden büyük oranda etkilenmişlerdir. Mahir Çayan'ın Kesintisiz Devrim II-III adlı yazısında açık ifadesini bulan bu etkilenme, Türkiye koşullarının prizmasından geçerek kendisini gösterir. Mahir Çayan'ın özgün "Che yorumu" üzerinde de durulacaktır.

Yazının sonraki bölümü, devrimin yaygınlaşması amacıyla devrim ihracıdır. "İki üç daha fazla Vietnam" olarak da ifade edilen bu görüş, döneminin belirli bir emperyalizm, sosyalizm ve sömürge ülkeler dünyası anlayışına dayanmaktadır. Bu çerçevede Che'nin Kongo deneyimi üzerinde durulacaktır.

Daha sonraki bölümlerde Che'nin sosyalizmde ekonomik gelişme ve yeni insanın oluşumu hakkındaki görüşleri üzerinde durulacaktır. 1960'lı yıllarda sosyalist ülkelerde "Sosyalizmin geleceği nasıl olacak?" ve "Bundan sonra ne yapacağız?" tartışması yoğunlaşmıştı. Bu tartışmanın sembol isimleri Çekoslovakya'da Şik, Macaristan'da Kornai, DAC'de Behrens ve Küba'da Che'dir. Tartışanlar reel sosyalizmin 1989-1991'deki sona erişimini yaklaşık 25 yıl öncesinden görebilmişlerdi. Bu tartışma üzerinde ayrıntılı olarak durulacaktır.

Sonraki bölümde Che'den sonra Küba'nın gelişmesi, sorunları ve farklılığı üzerinde durulacaktır. Che aslen Arjantinlidir ama ismi anılınca hemen Küba akla gelir. Küba'nın sosyalist bir ülke olarak ABD'nin yakınında yaşamayı sürdürmesinin Che'nin dünya çapında bir isim olmasına katkısı büyüktür. Ardından Che'nin yeni insanla ilgili çözüm arayışının 21. yüzyıl şartlarında değişen içeriği üzerinde durulacaktır. Toplumsal ve bireysel olarak yeni insanın oluşması ve gelişmesi süreci üze-

rinde önemle durulmadan Che anlatılmaz.

Son bölüm, Che'nin evrensel imajının oluşmasıyla ilgilidir. 20. yüzyılın ikinci yarısının en tanınmış kişiliği olarak bilinen Che, bu konuma nasıl ulaşmıştır?

HAYATI VE ESERLERİ

Che Guevara 14 Haziran 1928'de Rosario'da (Arjantin) doğdu. Küçük yaştan itibaren astım hastalığıyla birlikte büyüdü. Tıp eğitimi görmüş olmasına karşın, "orta sınıftan bir doktor" olarak yaşayamayacağına üniversiteyi bitirmeden karar vermişti. 1952'de bir arkadaşıyla birlikte Arjantin'den Meksika'ya kadar değişik ülkeleri kapsayan bir Güney Amerika gezisine çıktı. Geniş bir bölgede işçilerin ve özellikle köylülerin zor yaşam koşullarını gördü ve etkilendi (Che bu gezisini "The Motorcycle Diaries" (Motosiklet Anıları) kitabında anlatır).

1953'te yeni bir Güney ve Orta Amerika seyahatinde Guatemala'ya kadar gelir. Sonraki yıl bu ülkedeki reformcu Arbenz yönetiminin CIA'nın düzenlediği darbeyle devrilmesini yaşar. Direniş için halka silah dağıtılması çabası sonuçsuz kalır ve Meksika'ya kaçmak zorunda kalır. Bu ülkede Kübalı devrimciler ve Fidel Castro ile karşılaşır. Onlarla birlikte Alberto Bayo'dan teorik ve pratik gerilla eğitimi alır. 1956 yılı sonunda Granma gemisiyle Kübalılarla birlikte Sierra Maestra'da gerilla savaşını başlatmak üzere adaya çıkar.

1959 yılı başına kadar süren iki yıllık savaşta Che gerilla komutanlığına kadar yükselir ve Fidel ve Raul'dan sonra "devrimin üçüncü adamı" olur. Che katıldığı bütün savaşlarda Günlük tutar. Küba'daki savaşı "Kubanisches Tagebuch" (Küba Günlüğü) kitabında anlatır.

1961'de Sanayi Bakanı olur. Küba ekonomisinin geniş oranda devletleştirilmesini planını uygular, toprak reformunu hayata geçirir. Küba ekonomisini sosyalist insanın oluşturulması doğrultusunda ve önceliği moral değerlere vererek geliştirmeye çalışır.

Che, sosyalist planlama ve sosyalist ekonomiyle ilgili görüşleri “Aufsätze zur Wirtschaftspolitik” (Ekonomi Yazıları) kitabında toplamıştır.

1965’te Kongo’ya, emperyalizme karşı savaşın Afrika’da da başlatılması için gider ama başarılı olamaz. Bu konudaki yazıları “The African Dream” (Afrika Rüyası) adlı kitabında toplamıştır.

Gerilla savaşının Latin Amerika’da başlatılmasına karar verir ve bu amaçla 1966’da Bolivya’ya gider. 8 Ekim 1967’de Bolivya ordusuyla çatışmanın ardından yaralı olarak yakalandıktan sonra, ertesi gün öldürülür. Che’nin öldürülmesi Bolivya ordusunun üst kesimi ile CIA arasında yapılan değerlendirmeden sonra gerçekleşir. Yaralı yakalanmış Che “baş belası”dır. Yargılanması durumunda dünya basını da mahkemede hazır bulunacak ve Che mahkemeyi ABD emperyalizmine karşı suçlama ve teşhir kürsüsü haline getirecektir.

Bolivya’da tuttuğu günlüğü daha sonra “Bolivya Günlüğü” adıyla yayınlanır.

Che’nin değişik ülkelerde ve toplantılarda yaptığı konuşmalar sınıflandırılarak değişik kitaplarda toplanmıştır. Yazılarının toplandığı kitapların sayısı yayınlanan dile göre değişmekle birlikte genellikle beş ya da altı tanedir. (Türkçede sekiz tanedir)

YENİ İNSAN

Yeni insanın gerekli olduğuna inanmanın ilk şartı mevcut olanın reddedilmesidir. Reddedilen insanla birlikte mevcut aile ve arkadaşlık ilişkileri, dini inancın ve geleneklerin de içinde bulunduğu hakim toplumsal değer yargıları; kısacası mevcut kültür birçok yönden reddedilir. İnsan her ne kadar pasif bir varlık olmasa bile büyük oranda bu kültürün ürünüdür ve kültür de hem mevcut üretim tarzı temelinde yükselir hem de onu etkiler. Bu nedenle mevcut insanın radikal olarak reddedilmesi, onun oluşmasını önemli oranda belirleyen toplumun da reddedilmesi anlamına gelir.

Yeni insan anlayışı yeni değildir, antik çağdan beri mevcuttur. Yeni insan sosyalizmle sınırlı da değildir, Naziler de yeni insanı istediklerini ve onu yaratacaklarını savunmuşlardı. Bu nedenle “yeni insan” belirlemesi kendi başına mevcut olanın reddedilmesinin ilerisinde anlam taşımaz. “Nasıl bir yeni insan?” sorusunun cevaplandırılması gerekir.

Yeni insan kendiliğinden oluşmaz, belirli politikalarla yaratılır. Buna bazen “toplum mühendisliği” de denilmektedir ama bu belirleme doğru değildir. Her toplum eğitimle, baskı ve teşvikle kendi insanını küçük yaştan başlayarak oluşturmaya çalışır. İlkokuldan başlayarak eğitimle toplumsal değerlerin – gerekirse baskı da kullanılarak- öğretilmesi ve içselleştirilmesinin sağlanması, insanın şekillendirilmesi demektir ve bu da aileden başlayan, daha sonra eğitim ve arkadaş çevresiyle süren sosyalizasyonun öteki adıdır.

Mustafa Kemal, Osmanlı insanından farklı bir insan tipi yaratmak istedi ve bu amaçla alfabeyi, giyim-kuşamı, eğitimi, cinsler arasındaki ilişkiyi, yasaları değiştirdi. Kurmay subay anlayışıyla yapılan reformlar değişik yönlerden eleştirilebilir ama yeni insan –ya da yeni nesiller- hedefi açıktır.

Recep Tayyip Erdoğan’ın “dindar bir nesil yetiştireceğiz” belirlemesi de yeni insanın oluşmasını hedefler. Bu amaçla başta eğitim olmak üzere önemli değişiklikler yapılmıştır ve yapılmaktadır.

PKK’nin de kendi amaçları doğrultusunda yeni insanın yetiştirilmesine önem verdiği söylenebilir. Bu projede farklı olan, yeni insanın belirli bir yaşa gelmesinin (14-16) ardından ya da daha yüksek yaşlarda Kürt toplumundan ayrı bir bölgede –Bekaa ve Kandil- yetiştirilmesidir. Bu yeni insanın toplumdaki karışılığı yok denilemese bile zayıftır.

Sosyalizm de yeni insanı hedeflemiş ve bunun yolunu da çizmiştir: İnsanın içinde yaşadığı şartların ürünü olduğundan hareketle insanın değişmesi ve yeni insanın oluşması, üretim araçlarında özel mülkiyetin kaldırılmasına bağlanmıştır. Sosyalist devrim sonrasında süreçte aradan belirli bir zaman da geçtikten sonra yeni şartlar, yeni insanın ortaya çıkmasını ge-

tirecektir.

1960'lı yıllarda Ekim Devrimi'nin üzerinden 40 yıldan fazla zaman geçtikten sonra SSCB'yi de gören Che'nin bu konudaki önemli saptaması, sürecin böyle işlemediğidir. Şartlar değişince insan da değişmektedir ama bu değişim istenilen yönde ve oranda olmayabilmektedir. Bu çok önemli bir belirlemedir.

Sosyalizmin amaçladığı yeni insan önemli eksiklerle gerçekleşiyorsa, buradan çıkacak sonuç sosyalist toplumda önemli eksikliklerin bulunduğudır. Che, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde yaşayan ve reel sosyalizmi eleştirenlerin aksine insandan yola çıkarak bu sonuca ulaşmıştır. Sosyalist ülkelerde –özellikle devrimden 45 yıl sonraki SSCB'de- ortaya çıkan insan, amaçlanan sosyalist insan değildir.

Yeni insan sadece toplumsal değil aynı zamanda bireysel bir projedir. Birey içinde yaşadığı toplumu önemli oranda değiştirmeyi başaramasa bile, birey olarak bu yönde önemli adımlar atabilir. Birey olarak ya da dar bir çevreyle birlikte yeni insanın oluşumunda ne kadar ileriye gidilirse gidilsin, toplumsal değişme aynı oranda olmadığı için gelişme eksik kalacaktır.

Toplumun içinde ondan daha fazla olmak ya da insan olarak onun düzeyinin epeyce üzerine çıkmak oldukça zordur. İnsanın değişmesi toplumdaki uzakta daha kolay gerçekleşir ama ardından da toplumla ciddi bir uyum sorunu ortaya çıkar.

Mevcut insanı reddeden Nietzsche'nin “Zerdüşt Böyle Diyordu” kitabındaki Zerdüşt uzun zaman dağlarda yalnız yaşar ve insanlar arasına döndüğünde kendini anlatmakta zorlanır, onu dinlemezler. Bu nedenle “Bu kulaklara göre bir ağız değilim ben” der.

Che'yi sahip olduğu her şeyi geride bırakarak, sadece yaşadıklarının kendisine kattıklarıyla birlikte başka dağlara götüren güç de bu olsa gerektir: yeni insanın kendisindeki oluşumunu ileriye götürmek için başka yerlerdeki –önce Kongo, sonra Bolivya- toplumları değiştirmek çabası... Başka bir ifadeyle yeni insanın oluşumunu ve bunun için gerekli görülen ABD emperyalizmi ve yerli işbirlikçilerine karşı savaşı daha geniş bir alan-

da yürütmek çabasıdır gündemde olan... “İki üç daha fazla Vietnam” belirlemesi bunun kısaltılmış ifadesidir.

İstedığı gibi yaşamak, amaçlarına ulaşmak, kendinde ve çevresinde yeni insanı geliştirmek isteğinin dışında hangi güç Che’yi yaşamış olduğu tarihin ona getirmiş olduklarına arkasını dönerek başka ülkelere, başka dağlara ve savaşlara götürebilirdi?

Tıp eğitimi görüp doktor olmuştu ve rahat bir hayat sürebilirdi. Bunu reddederken yaşadığı toplumu da reddediyordu.

Güney Amerika’yı dolaşırken gördüğü sefalet içinde yaşayan halka doktor olarak da hizmet edebilirdi; köklü değişikliklerden yana olduğu için istemedi. Granma gemisiyle Küba’ya gidip silahlı mücadele başlatmayı hedefleyen gruba katıldı; iki yıl sonra Fidel ve Raul ile birlikte devrimin önde gelen üç isminden birisi olacaktı. Devrimin sosyalist devrime dönüşmesinde Raul ile birlikte özellikle etkili oldu.

Küba ABD’nin yakınındaki küçük bir ülkeydi ve devrimin yaşayabilmesi bile büyük başarıydı. Devrime katkıları 1959’dan sonra da sürdü ama istediklerini yapabileceğini düşünmüyordu. Küba dünya çapında farklı bir sosyalizmi zorlayabilmek için çok küçüktü ve SSCB desteğine de muhtaçtı. Başka bir sosyalizm ve reel sosyalizmde mevcut olandan farklı bir insan ancak devrim yayılırsa gerçekleşebilirdi.

Che, devrimin kadrosuyla özellikle SSCB konusunda anlaşmazlık yaşamış olabilir ama buradan hareketle dışlanması söz konusu olamazdı. Che sadece Küba’da değil dünya çapında dışlanamayacak kadar tanınmış bir isimdi.

Che’nin Küba vatandaşlığından ayrılma, üst düzeydeki sorumluluklarını ve ailesini bırakarak başka ülkelerin dağlarına gitmek kararını vermesinde 1960’lı yıllardaki dünya şartlarının da önemli etkisi vardır. İngiltere ve Fransa’nın açık arayla birkaç yüzyıldan beri hakim oldukları sömürgecilik sistemi çöküyordu. Vietnam savaşının yanı sıra çok sayıda ülkede ulusal kurtuluş savaşları yükseliyordu. ABD’nin gücü –müttefikleriyle birlikte- bu çöküşü önleyemiyor, bağımsızlıklarını kazanan eski sö-

mürge ülkelerde sosyalizm yanlısı iktidarlar işbaşına geliyordu. Küba devrimiyle de birlikte düşünülduğünde dünyanın önemli değişimlerin eşğinde olduğuna inanmamak için neden yoktu denilebilir.

Che bu değişimin önemli bir yerinde bulunmak istedi ve Küba'yı da bunun için yeterli bulmadı. Giderken dönmeyeceğini biliyordu ve bu nedenle eşine "İstersen hoşlandığın bir erkeği kahve içmeye çağırabilirsin" der.

Che için yapılan "dava adamı" belirlemesi açıklayıcı değildir. Fidel, Raul ve devrimin diğer önde gelenleri "dava adamı" değil miydi? Che, Küba'da kalarak ve devrimin daha güçlü olmasına katkı yaparak da "dava adamı" olabilirdi. Planlarını gerçekleştirmek için daha serbest olmalıydı ve Küba O'na yetmedi.

Zerdüşt Böyle Diyordu'nun 30. sayfasında yazıldığı gibi: "Yeni kıymetler yaratmak –aslanın bile henüz harcı değil bu: ama yeni bir yaratma için kendine özgürlük yaratmak,- buna yeter işte gücü aslanın."

Che birey olarak güçlü bir insandır. Bu güçlülük sosyalizme yönelik mücadele içinde genellikle görülmez. "Ya istediğim gibi yaşarım ya da yaşamam" ancak birey yanı güçlü olanın sahip olabileceği bir hayat anlayışıdır. Che, sonraki bölümlerde de açıklanacağı gibi, insan iradesine büyük önem verir, devrim ve sosyalizmin önemli sorunlarının çözülmesinde "objektif şartlar" kadar iradeyi de öne çıkarırdı. Küba'da devrim gibi inanılması zor bir başarının önde gelen isimlerinden birisi olan Che bu başarıyı reddetmedi ama onun sınırları içinde kalmayı da kabul etmedi. Che devrimin önder kadrosuyla açık sürtüşmeye girmede; onların devrimin yaşatılmasında taşıdığı ağır sorumluluğu biliyordu ama dünyanın başka dağları da O'nu bekliyordu.

Yeni insanın bireylerde gelişmesi farklı özellikler taşır, bazılarında bu insan sürekli yeni özellikler kazanarak gelişir. Sürekli kendini aşma çabası yeni insanın önemli bir özelliğidir. Yeni insanın hakim olmadığı, henüz gelişme halinde olduğu bir toplumda bireyde yeni insanın oluşma süreci bitmez. Sürekli kendini aşmaya yönelmeyen birey bir süre sonra yeniliğini de kaybeder. O, içinde yaşadığı toplumu şartlara göre değişen

oranlarda sürekli reddetmek zorundadır.

Küba Che'ye yetmedi; yoluna devam edebilmek ve yeni insanın kendinde ve dünya çapında olmasa bile Güney Amerika gibi büyük bir alanda farklı derecelerde de olsa gelişebilmesi için küçük bir grupla insanlardan uzağa, dağlara gitti.

Yeni insanın gelişme süreci bireysel değil toplumsaldır ama bu durum belirli bireylerle toplum arasındaki dengesiz gelişmeyi dışlamaz. Toplumla birlikte, ondan fazla ayrışmadan değişmeyi isteyen insandan, yeni insan çıkmaz. Yeni insan ancak güçlü kişiliğe sahip ve iradeci insanlarda oluşabilir. Önceden de belirtildiği gibi yeni insan toplumsal bir proje olmakla birlikte, bu durum kişilerin ve küçük grupların bu doğrultuda önemli adımlar atamayacakları anlamına gelmez. Değiştirebilmek için önce kendilerinin önemli değişim yaşaması gerekir. Bu değişim daha sonra -başarılabilirse eğer- toplumsal değişimle daha da ileriye gidecektir.

Che'nin yeni insanın hem bireysel hem toplumsal oluşumunda gerilla savaşına büyük önem vermesi Küba devriminden kaynaklanır. Che iradeci yönü güçlü bir yeni insandır ve bu iradeciliği Küba devrimiyle O'nun yapısına tam olarak uymuştur denilebilir.

KÜBA DEVRİMİ VE GERİLLA SAVAŞI

İki yıl kadar süren gerilla savaşıyla diktatör Batista'nın devrilmesi, başlangıçta kapsamlı bir toprak reformu ve öteki demokratik taleplerle karakterize olan devrimin hızla sosyalist aşamaya geçmesi, sadece Latin Amerika'da değil, çok sayıda başka ülkede de özellikle sol çevrelerde büyük yankı yaratır ve "devlet" sorununu yeniden gündeme getirir: Bu devlet nasıl ele geçirilebilir ve yıkılabilir? Küba devrimi, teorik tartışmanın ötesinde, bunun, hem de ABD'nin yanı başında yapılabileceğini gösterdiği için özellikle dikkat çekicidir.

Küba'nın ABD ile SSCB arasındaki soğuk savaşın odak noktalarından bir tanesi olması, ülkenin değişik Afrika ve Latin Amerika ülkelerine "devrim ihracı" amacıyla sürekli çaba har-

caması ve Che'nin bu çabanın önde gelen aktörü olması, Küba devriminden hareketle devrim teorisine getirdiği değişiklikler, O'nun sosyalist ekonominin kurulması ve yeni insanla ilgili görüşlerinin geri planda kalmasına yol açmıştır.

Che faaliyetlerinin ve görüşlerinin eksenine devrim öncesi ve sonrasındaki Küba'yı koyar. Devrim, öteki yeni sömürge ülkelerde de Küba'daki gibi yapılabilir; sosyalist ekonominin kuruluşu ve yeni insanın ortaya çıkmasında Küba örneği önemlidir. Yazılarından birisi, "Küba: Ayrı bir olay mı, yoksa öncü mü?" başlığını taşır.

Küba devrimi başka bir tarihsel dönemde olsaydı bu kadar dikkat çekemeyebilirdi. Latin Amerika için "1968'in açılışı" sayılan Küba devrimi, "sömürüye ve baskıya karşı ilk küresel kalkışma" sayılan 1968'in Vietnam'dan sonra gelen ikinci sembol ülkesidir.

Küba devrimiyle birlikte dünya çapında dikkat çeken gerilla savaşına gelirsek... Che'nin gerilla savaşının temelleriyle ilgili görüşlerinde yeni bir yan yoktur. Çağdaşları Mao Tse Tung ve Giap, gerilla savaşının devrimci amaçlarla yürütülmesinin genel ilkelerini daha önce ifade etmişlerdi. Buna göre:

- a) Temel savaş alanı kırlardır, kentlerin rolü ikinci plandadır.
- b) Devrimin temel kitle gücü köylülüktür.
- c) Devrim kırlardan kentlere doğru bir rota izler. Bu gelişme, esas olarak, kurtarılmış bir bölgenin oluşturulması ve genişletilmesi temelinde şekillenir. Toprak devrimi, feodal ve yarı feodal ilişkilerin tasfiyesi, devrimin kırsal alanda gelişmesini sağlayan anahtar uygulamadır.

Che, kırlardan kentlere doğru rota izleyen ve kısaca halk savaşı olarak da adlandırılan devrimci gerilla savaşı teorisine, Küba devriminden hareketle birkaç ekleme yapar.

Birincisi: Dışa bağımlı da olsa kapitalist bir ülkede, işçi sınıfının değil de, köylülüğün bir kesiminin ve toprak devriminin devrimde belirleyici rol oynamasıdır.

Küba ve sosyo-ekonomik yapıları ona benzediği savunu-

lan Latin Amerika ülkeleri, ABD'ye bağımlı kapitalist ülkelerdir ya da yeni sömürgelerdir. Bu ülkelerde kırsal alanda yarı feodal ilişkiler de bulunmakla birlikte bunlar belirleyici değildir. Küba'da olduğu gibi Latin Amerika ülkelerinde de kapitalizm sadece kentlerde değil, kırsal alanda da egemen üretim biçimidir. Başka bir deyişle köylülük sınıfsal ayrışmaya uğramıştır.

O döneme kadar yapılan marksist-leninist analizler, bu tür ülkelerde toprak sorununun bulunmadığı, var olsa bile belirleyici olmadığı sonucuna ulaşmıştı.

Che'nin devrimci gerilla savaşı anlayışı ise, dışa bağımlı kapitalist bir ülkede toprak sorununun varlığının saptanmasından hareket eder. Che, yazılarında bu yönde açık bir belirleme yapmamış olmakla birlikte, devrimin kırsal alanda gelişmesinin, özellikle de başlangıç döneminde gerillanın yerleşmesinin (kurtarılmış bölgenin kurulmasının) itici gücü olarak toprak devrimini görür.

Kurtarılmış bölge: Kırsal alanda, dağlık ve/veya ormanlık arazide oluşturulan, bölgede yaşayan köylülerle iyi ilişkilere sahip olunan, gerillanın kendi yönetim aygıtını oluşturduğu, ordunun ancak ağır kayıplar pahasına girebileceği bölgeye verilen addır.

Küba'da tarımın önemli oranda makineleşmesine, kapitalist çiftliklerle yoksul köylüler ve tarım işçilerinin varlığına karşın; gerilla savaşı Sierra Maestra'da, toprak kavgası veren ve ağırlıkla küçük-burjuva karaktere sahip köylülerin bulunduğu alanda başlamıştır (Gerassi, 1968: 133-134).

Dışa bağımlı da olsa kapitalist bir ülkede –en azından belirli bölgelerde- toprak sorununun bulunmasının nedeni, sadece yarı-feodal ilişkiler değildir. Küba'da ve bölgenin öteki ülkelerinde toprak kiracılığı yaygındır. Küçük köylü, büyük toprak sahiplerinden toprak kiralar ve bu toprağın sahibi olmak ister. Sierra Maestra yıllardan beri kiralama yoluyla toprak işleyen ve bu küçük arazi parçasına sahip olmak isteyen köylülerin buldukları bir bölgedir.

Köylü büyük toprak sahiplerinin mülksüzleştirilmesini

savunan gerillaların varlığını –askeri başarıların ardından- kısa sürede benimser.

Che için önemli olan, toprak devriminin gerilla savaşının itici gücü olmasıdır. Bu devrim yarı-feodal tarımsal yapıda geniş bir alanda uygulanabileceği gibi, Küba örneğinde olduğu gibi, öncelikle kurtarılmış bölgede de uygulanabilir.

Güney ve Orta Amerika ülkelerinde, gerillanın “toprak devrimi” uygulamasının silahlı mücadelenin gelişmesinde belirgin bir rol oynamasından söz edilemez. Küba’da olduğu gibi gerillanın önce “yok edilmesi mümkün olmayan bir güç” olduğunu göstermesinin ardından “toprak devrimi” uygulaması önem kazanmaktadır.

Nikaragua ve El Salvador gibi ülkelerde gerilla mücadelesi uzun bir tarihsel geleneğe sahiptir (Rey, 2008: 57-67) ve gelişmesinde de öncelikle bu geleneğe dayanmıştır. Buna karşın Uruguay ve Venezüella gibi nüfus büyük kesiminin kentlerde yaşadığı ülkelerde “toprak devrimi” önemli bir işlev taşımayacaktır.

Küba’dakine benzer bir yoldan devrim yapma girişimi Güney ve Orta Amerika’nın çok sayıda ülkesinde başarısızlıkla sonuçlanır.

İkincisi: Devrimci teori ve pratik arasındaki ilişkidir.

Lenin, Ne Yapmalı’da devrimci teorinin önemine dikkat çekerken, “devrimci teori olmadan devrimci pratik olmaz” saptamasında bulunur. Che Guevara, Küba devrimi deneyinden hareketle, devrimci teori ve pratik arasındaki bu ilişkinin zorunlu olmadığını savunur.

“Teori bilinmese bile, eğer sosyal gerçeklik doğru tahlil edilirse ve devrime katılan güçler doğru olarak kullanılabilirse, devrim başarıya ulaşabilir” (Che’nin 8 Ekim 1960’da yaptığı konuşmadan aktaran: Gerassi, 1968: 120).

Fidel Castro ve beraberindekiler 26 Temmuz 1953’te Santiago kentindeki Moncado kışlasına başarısız bir saldırı düzenlediler. Mahkemede daha sonra “Tarih Beni Beraat Ettirecektir” başlığını taşıyarak kitap olarak basılacak savunmasını yapan

Fidel Castro sosyalizmden söz etmez, anti emperyalist bir yurt-severdir. Fidel'in Küba devrimindeki önder ve inisiyatifli rolü – Che dahil- herkes tarafından kabul edilir. Che böyle bir önderin varlığını Küba devriminin ayrıncı özellikleri arasında sayar.

Sierra Maestra'ya Granma gemisiyle çıkan ve ilk aşamada çoğu Batista ordusu tarafından öldürülen 82 gerilladan sadece ikisi (Che ve Raul Castro) Marksisttir, ötekiler “devrimci demokrat” olarak tanımlanabilirler.

ABD'nin de devrim sırasında gazeteci kimliğiyle gönderdiği CIA ajanları Batista ordusuna karşı dağda savaşan grubun sosyalist olduğu görüşüne ulaşmadı ve bu nedenle de zamanın ABD yönetimi Batista diktatörlüğüne yönelik mücadeleye karşı çıkmadı ve diktatöre de askeri destek sağlamadı.

1967'de Che'nin de içinde yer aldığı Bolivya'daki gerilla savaşında ise böyle olmayacaktır. Başlangıçta Bolivya ordusunu bozguna uğratan gerillalar ABD'li askeri uzmanların eğittikleri elit askeri birlikler karşısında zorlanırlar. Muhtemelen ABD ordusundan askerler de Bolivya ordusu üniforması içinde gerillaya karşı savaşta yer almıştır.

Che'nin devrimci teori ile pratik arasındaki bu saptaması, Küba pratiğinden hareketle “devrim süreci içinde öğrenmek” anlayışına dayandığı gibi, bölgenin komünist partilerine karşı duyulan tepkiden de kaynaklanır.

Latin Amerika ülkelerinin komünist partileri (devrimden önce Küba'nınki de dahil) gerilla savaşına karşıdır. Bunun için gerekli koşulların oluşması gerektiğini savunurlar, ne ki, bu koşullar da bir türlü oluşmaz. Devrimde kentlerin ve işçi sınıfının belirleyici rol oynayacağını savunmalarının ötesinde, devrimi demokratik ve sosyalist aşama olmak üzere belirgin iki ayrı aşamaya bölerler. Che ise hızlı biçimde sosyalist devrime dönüşecek bir devrimden yana olduğu gibi, diğer konularda da komünist partilerinin görüşleriyle açık bir çelişki içindedir.

Küba'da devrimin önderi komünist partisi değil, 26 Temmuz Hareketi'dir. Ülkede “marksizm-leninizmin tekeline elinde tutan” komünist partisinin yerine, bu parti dışında ve büyük

çoğunluğu devrimci demokratlardan oluşan bir örgüt devrim yapmıştır. 26 Temmuz Hareketi öğrencilerin arasında olduğu gibi ülkenin değişik bölgelerinde de örgütlüydü. Fidel Castro ve arkadaşları Granma ile karaya çıktıklarında Frank Pais de ülkenin ikinci büyük kenti Santiago de Cuba'da ayaklanma düzenleyecekti. Ayaklanma bastırılır ve Pais öldürülür ama 26 Temmuz Hareketi'nin yok edilmesi söz konusu değildir. Gerilla savaşı geliştikçe bu hareket de güçlenecektir.

Che'nin yazılarında ve konuşmalarında bölgenin komünist partilerine yönelik tepki belirgin olarak görülür. Bolivya'daki gerilla savaşı sırasında da Che, ülkenin komünist partisiyle anlaşamayacaktır.

Üçüncüsü: Che'nin yine Küba devriminden hareketle devrim teorisine getirdiği en tanınmış, etkili ve özgün katkısıdır:

“Devrim için uygun koşulların oluşması için her zaman beklenmesi gerekmez; ayaklanan bir çekirdek de bunları yaratabilir” (Gerassi, 1968: 267).

Che'nin bu ünlü saptaması, “Gerilla Savaşı – Bir Yöntem” yazısında yer alır. İlgili yazı, Che'nin toplu yapıtlarının yanı sıra, gerilla savaşıyla ilgili olarak yazılmış çok sayıda kitapta da yer almaktadır.

Che'nin insan bilinci ve iradesinin çok sayıda zorluğu aşabileceğine inanması devrime başlangıç konusunda da kendini gösterir: teoriyi bilmeyebilirsin ama zamanla öğrenirsin; başlangıçta savaş alanını ve (Sierra Maestra) ve toplumu (Küba) tanımak yeterlidir; silahlı mücadelede önemli olan ilk adımlarda başarı kazanmak, imha edilmemektir; gerisi de kolay değildir ama hareket gelişebilir.

Latin Amerika ülkelerinde 1960'lı ve 1970'li yıllarda (bazı ülkelerdeki örnekler sonrasına da uzanmıştır) Nikaragua, El Salvador ve bir oranda Kolombiya dışında başarısızlıkla sonuçlanan gerilla savaşlarının tamamına yakını bu saptamadan yola çıkarlar: devrim için objektif koşullar hazırdır, subjektif koşullar da belirli oranda olgunlaşmıştır ve dolayısıyla bir çekirdeğin silahlı eyleme geçmesi eksik olan aşamayı tamamlayacak ve dev-

rim pratik olarak başlayacaktır.

Che'nin bu saptamasında Küba devriminin etkisinin yanı sıra, bölgenin komünist partilerinin mücadele anlayışlarına karşı olmasının da önemli payı vardır. Komünist partilerin ortak görüşü olan "Güney ve Orta Amerika ülkelerinde devrim için subjektif koşulların olgun olmadığı" görüşüne karşı, Che, küçük bir çekirdeğin ayaklanmasının bu koşulları oluşturacağını savunur. Che'nin yanı sıra Fidel Castro da devrimden sonraki değişik konuşmalarında Güney Amerika ülkelerindeki komünist partilerinin pasif tutumlarına, memurlaşmış zihniyetlerine çatar. Belirli sendikaların üst düzey kadrolarını işgal eden parti yöneticilerinin devrim gibi bir amacı yoktur; konumlarını korumak istemekte, harekete geçmemekte ve böyle yapanlara da karşı çıkmaktadırlar. Bu partilerin tamamına yakını SBKP yanlısıdır ve harekete geçmek için Moskova'dan işaret gelmesini enter-nasyonalizm sanmaktadırlar.

MAO VE CHE'DE GERİLLA SAVAŞI

1960'lı yıllarda Küba devriminin etkisinin Orta ve Güney Amerika'dan başlayarak dünya çapında yayılmasının yanı sıra, aynı dönemde yayılan başka bir gerilla savaşı anlayışı daha vardır: Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) tarafından savunulan ve Mao'nun adıyla özdeşleştirilen halk savaşı...

Mao ve Che'nin adlarıyla özdeşleştirilen silahlı mücadele anlayışları arasında benzerliklerin yanı sıra önemli farklar da bulunmaktadır.

Mao ve Che, kısaca "halk savaşı" olarak adlandırılan silahlı mücadele anlayışını kabul ederler ama halk savaşının içeriğini farklı olarak değerlendirirler.

Önce iki anlayış arasındaki benzerlikleri ele alalım:

Her iki halk savaşı anlayışında da temel savaş alanı kırlardır, dolayısıyla devrimin temel gücü köylülüktür. Köylülükten ne anlaşıldığı ülkenin yarı-feodal ya da dışa bağımlı kapitalist olmasına göre değişmekle birlikte, kentlerdeki işçilerin devrim-

de ikincil rol oynayacağı ve özellikle mücadelenin ilerleyen aşamalarında önem kazanacakları konusunda görüş birliği vardır.

Her iki anlayışta da halk savaşı, gerilla birliklerinden başlayarak düzenli orduya doğru gelişen uzun süreli silahlı mücadele olarak ele alınır. Kurtarılmış bir bölgenin kurulması ve devrim başka alanlara taşındığı oranda genişletilmesi de iki anlayışın ortak noktalarından bir tanesidir.

Che, “Gerilla Savaşı-Bir Yöntem” yazısında halk savaşının gelişimini anlatırken, Mao ile aynı terminolojiyi kullanır: stratejik savunma, stratejik denge ve stratejik taarruz aşamaları...

Gerilla savaşının nasıl gelişeceği konusunda Mao ile Che arasında uyum bulunmakla birlikte, nasıl başlanacağı konusunda tümüyle ayrı noktalardan hareket ederler.

Belirli bir bölgede politik propaganda ve ajitasyona dayanan kitle çalışmasıyla zemin oluşturulduktan sonra, bu bölgeden gerilla savaşına başlanabilir. Halk savaşının ilk aşamasından önce duruma göre uzun sürebilecek bir kitle çalışması dönemi vardır. Gerilla mücadelesi, en azından bir bölgede politik olarak hazırlanmış ve örgütlü olan kitleye dayanır.

Che’ye göre ise, gerilla kolunun belirli bir bölgede yaşama-ya başlaması için kapsamlı bir ön çalışma gerekli değildir.

“Başlangıçta zayıf olan gerilla birimi sadece bölgeyi tanımak, halkla ilişki kurmak ve destek üssüne dönüştürülebilecek yerleri güçlendirmek için çalışmalıdır” (Gerassi, 1968: 276).

Che, gerillanın özellikle zayıf olduğu bu ilk aşamada ordu birlikleriyle çatışmaya girilmesini öngörmez.

Aynı yerde Che, gelişmesinin başlangıç aşamasında gerillanın sürekli hareketli, uyanık ve kuşkucu olması gerektiğini belirtir. Askeri taktiğin bu üç öğesinin uygun kullanımı olmadığında gerillanın yaşaması mümkün değildir.

Che’nin gerillası, dost ile düşmanın karışık olduğu bir alanda faaliyetine başlarken, kapsamlı bir ön politik çalışmaya dayanmaz.

Che ve başka ülkelerde O'nun görüşlerini izleyenler “maceracı” olarak eleştirilmiş olmakla birlikte, Che'nin kapsamlı bir ön politik çalışma yapılmadan harekete geçilmesi gerektiği, politik çalışmanın ancak gerillanın eylemiyle ileriye gidebileceği görüşü, onun “anahtar kavramı” olan “kararsız denge”de ifadesini bulur.

Che, aynı yazıda, bölge ülkelerinde oligarşik diktatörlüğün baskısıyla halkın tepkileri arasında kararsız bir dengenin varlığından söz eder.

Giap'ın Halk Savaşı'nın Askeri Sanatı'nda, halk savaşı için yaptığı tanımdaki koşul; “halk savaşı, politik olarak tecrit olmuş düşmanı askeri olarak yenmek için verilir”, Che açısından belirli oranda yerine gelmiştir. Bir ülkede ya da bir bölgedeki ülkelerde oligarşinin (Che, oligarşinin içeriğini, toprak sahipleriyle burjuvazinin ittifakı olarak tanımlar) baskısıyla halk kitlelerin tepkisi arasında denge durumu oluşmuşsa, o ülkedeki yönetim meşruluğunu büyük oranda kaybetmiş demektir. Küçük bir çekirdeğin silahlı eylemlere başlaması, yok edilememesi ve giderek genişlemesi, halkın oligarşiye tepkisini artıracaktır.

Che, değişik kaynaklarda yayınlanan “Sosyalizm ve Küba'da İnsan” yazısında öncünün (silahlı küçük çekirdek) taşıdığı büyük önemi şöyle belirtir: “Öncü, zafer için gerekli olan subjektif koşulların oluşmasının katalizatörüdür” (Che, Band: 6, 1995:15).

Che'nin anlayışına göre, politik çalışmanın ileriye götürülebilmesi, kitlede devrimci bilincin oluşması ancak gerilla eylemleriyle mümkündür.

DEĞİŞİK BİR CHE YORUMU: MAHİR ÇAYAN

Che'nin devrimin gelişme yoluyla ilgili görüşleri, Güney ve Orta Amerika ülkelerinden sonra en çok Türkiye'de etkili olmuştur. 1970-1971'in silahlı mücadele örgütleri, birisi dışında (TIKKO, Türkiye İhtilalci Köylü Kurtuluş Ordusu, teorik görüşleri İbrahim Kaypakkaya tarafından şekillendirilen bu örgüt daha sonra TKP/ML (Türkiye Komünist Partisi/Marksist-Leninist adını alacaktır) Che'nin görüşlerinin hayata geçirilmesi doğrultusunda hareket ederler. TIKKO'da ise ağır basan Mao'nun halk savaşı anlayışıdır. Türkiye'ye oldukça uzak ülkelerde yapılan eleştiri burada da tekrarlanır: Mao'nun halk savaşı anlayışını savunanlar, Che Guevara çizgisini öne çıkaranları "küçük burjuva devrimcisi" ya da "maceracı" olarak nitelendirirler.

Mahir Çayan'ın Che yorumunda iki önemli nokta vardır:

Birincisi: Che'den sonra Latin Amerika'daki gerilla savaşlarında ortaya çıkan farklı değerlendirmeleri dikkate alır. Venezuela'da Douglas Bravo, Che'nin devrimde gerilla savaşının rolü konusundaki anlayışını benimsemekle birlikte, ülkede nüfusun büyük bölümünün kentlerde yaşamasından hareketle, halk savaşını değil, şehir ve kırdaki savaşın diyalektik bütünlüğü olarak tanımladığı birleşik devrimci savaşını savunur (Bravo'nun Birleşik Devrimci Savaş adlı kitabı bu kitabı 1969'da Ant Yayınları'nda çıkmıştı.)

Mahir Çayan da Türkiye'de kentlerin öneminden hareketle bu tanıımı aynen alır.

İkincisi: Che yorumunda önemli terminolojik değişiklikler ve eklemeler yapar: gerilla savaşı yerine öncü savaş ve silahlı propaganda terimlerini kullanır.

Che Guevara, gerilla savaşı saptamasıyla kendisinin ve o dönemdeki Küba'nın devrim anlayışıyla, öteki çizgiler arasındaki farkı açık olarak ortaya koyabiliyordu. Bu çizginin karşısındaki tek anlayış bölgedeki komünist partilerinin büyük bölümü tarafından temsil edilen, klasik politik kitle çalışmasıyla uzun bir bilinçlendirme dönemi ve ardından –eğer gerekirse- silahlı savaş idi. Bölge ülkelerinde Mao'nun görüşlerini savunan dev-

rimci gruplar –Peru dışında- oldukça azdı. Bu durumda, gerilla savaşı saptaması yeterli ayrımı sağlıyordu.

1970’li yılların Türkiye’inde ise benzer bir durum yoktu. Mao tipi halk savaşını savunan (Beyaz Aydınlik, sonraki adıyla PDA (Proleter Devrimci Aydınlik), bu grup daha sonra Perinçekçiler diye anılacaktı; Kesintisiz Devrim II-III’ün yazıldığı yıllarda TIKKO’nun kuruluşu duyulmamıştı) ve Guevara çizgisinin yanı sıra Küba devrimini de eleştirenler vardı.

Mao’nun görüşlerini savunanlar da gerilla savaşı terimini kullandıklarından, Mahir Çayan, silahlı propaganda ve “silahlı küçük çekirdek tarafından yürütülen savaş” yerine de öncü savaş terimlerini kullanır.

Che Guevara’da küçük çekirdeğin gerilla savaşının asıl işlevi Mahir Çayan’da da aynı kalır. Sadece “kararsız denge” yerine “suni denge” terimi kullanılır. Che, temel savaş alanının kırlar, devrimin kitle gücünün de köylülük olduğunu belirtir. Kentlerdeki işçi sınıfının rolü devrimin ileri aşamalarında önem kazanacaktır. Mahir Çayan bunu “proletaryanın fiili değil, ideolojik önderliği” olarak kavramsallaştırır.

Türkiye sosyalist hareketinde özellikle o dönemde, kent ve işçi sınıfının devrimci mücadeledeki rolü fazlasıyla tartışma konusu olduğu, bu tartışma “kentlerde ayaklanma ya da işçi sınıfının fiili önderliği mi?” yoksa “uzun süren bir halk savaşı ve köylülüğün devrimin temel gücü olması mı?” soruları arasında olduğu; ikinci görüşü savunanların “işçi sınıfını görmezden geldikleri” suçlaması yapıldığı için, “işçi sınıfının idelolojik önderliği” saptaması, dönemsel olarak gerekli bir ekleme özelliği taşımaktadır.

Mahir Çayan’a göre devrim, öncü savaş ve halk savaş aşamalarından geçecektir. Öncü savaşının amacı, halk ile oligarşik dikta adı verilen hakim sınıflar ittifakı arasında kurulmuş olan suni dengeyi bozmaktır. Burada ana mücadele biçimi silahlı propagandadır. Silahlı propagandayı temel, öteki politik, ekonomik ve demokratik mücadele biçimlerini, bu temel mücadeleye tabi olarak ele alan stratejiye, Mahir Çayan, politikleşmiş askeri savaş stratejisi (PASS) adını verir.

Şehir gerillasını yaratma ile başlayan PASS, buradan kır gerillasını yaratma ve geliştirme aşamalarına geçecektir. Devrim halk savaşıyla zafere ulaşacak olmakla birlikte, bu savaş, öncü savaşı aşamasından geçecektir.

THKO ise, temel belgesi “Türkiye Devriminin Yolu”nda ifadesini bulduğu gibi, ülkeyi, Mahir Çayan’ın aksine, yarı-feodal olarak değerlendirir. Kentlerde adını duyurduktan kısa süre sonra kırsal alanda uygun bir coğrafyada gerilla kolu olarak faaliyete geçer. THKP-C ile karşılaştırıldığında teoriye önem vermeyen THKO bu bağlamda Che’nin görüşlerine daha yakın olarak değerlendirilebilir. Esas olan harekete geçilmesi ve başarılı olunmasıdır; arkası gelecektir...

DEVİRİMİN YAYILMASI ÇABALARI

Küba devrimi özellikle Orta ve Güney Amerika ülkelerinde öğrenciler, aydınlar ve her meslekten gençler arasında büyük bir heyecan dalgası yaratır. Küba, üstelik de ABD’nin yanı başında bir ülke olarak “devrimin yapılabileceği”ni göstermiştir. Kübalılar da devrimleri öncesindeki benzer koşulların bölge ülkelerinde bulunduğu inanmaktadırlar. Halk, gerilla hareketini desteklemeye hazırdır; eksik olan, subjektif koşulların olunmasını hızlandıracak gerillanın varlığıdır.

İlk teşebbüsler Dominik Cumhuriyeti ve Haiti’de başka bir deyişle görece yakın ülkelerde hayata geçirilir. Sierra Maestra’da savaşmış bir bölüm Kübalı ile birlikte Küba’da askeri eğitim görmüş o ülkelerden devrimciler gerilla kolları oluşturmaya çalışırlar, ancak başarılı olamazlar ve bazıları ordu tarafından hemen yok edilir.

Benzeri girişimler daha sonra bölgenin başka ülkelerinde, bu kez Küba’dan oldukça az bazen de hiç katılım olmadan denenecek; ne ki, gerilla mücadelesi, Guatemala ve daha sonra Nikaragua dışında hiç bir ülkede, Küba örneği izlenerek başarılı olamayacaktır.

Che’nin önde gelen amacı, gerilla savaşını ülkesi Arjantin’de başlatmaktır. Bu amaçla Sierra Maestra’dan tanıdığı bazı

kişileri bu ülkede uygun bir alan bulması ve ilk hazırlıkları yapması için görevlendirir. Ne ki, Arjantin jandarmasının daha hazırlık aşamasında müdahale etmesi ve Arjantin Komünist Partisi'nin de ülkede gerilla savaşı başlatılmasına şiddetle karşı çıkması sonucu proje geçici olarak iptal edilir. Che, Bolivya'da başlayacak gerilla savaşının daha sonra Arjantin'e yayılacağını düşünmektedir.

Küba devriminin yaygınlaştırılması çabasını güncel olduğu kadar tarihsel boyutu içinde de düşünmek gerekir. İspanyolca konuşulan Amerika'yı dünyanın merkezi yapmak görüşü Simon Bolivar'a aittir. (Zeuske 2012: 45). Küba ile ilgili benzer bir görüş Jose Marti'de (1853-1895) de bulunur. Marti, Küba gençliği ve aydınlarını derinden etkilemiş sol milliyetçi bir düşün ve eylem insanıdır. Küba'da hemen her yerde Che'nin yanı sıra Marti'nin büstü ve adı görülebilir.

1960-1968 yılları arasında Havana dünya devrim başkenti gibidir. Çok sayıda ülkeden ilerici aydınların katıldığı toplantılar yapılır, özellikle Latin Amerika'dan ama dünyanın başka bölgelerinden de silahlı mücadeleyi savunan devrimciler Havana'yı ziyaret ederler. Küba sadece Latin Amerika'dakilere değil Asya ve Afrika'da silahlı mücadele yürüten ya da planlayan örgütlere de yardım eder. Küba 1960'da Fransa'ya karşı ülkelerinin bağımsızlığı için savaşan Cezayirli devrimcilere silah, tıbbi malzeme ve doktor gönderecektir. 1962'de yayınlanan İkinci Havana Deklarasyonu ile Küba üç kıtadaki devrimleri destekleyeceğini ilan eder ve özellikle ABD emperyalizmine karşı mücadelenin önemini vurgular. 1966'da Havana'da üç kıtadaki mücadeleyi konu alan Trikontinental Konferansı düzenlenir. Fidel Castro yaptığı her konuşmada Latin Amerika ülkelerindeki komünist partilerine çatar ve bunları devrimin önündeki engeller olarak değerlendirir.

İlk yıllarda Latin Amerika ülkelerindeki komünist partilerinin karşı çıkışlarına rağmen dünya genelinde sempatiyle karşılanan bu tutum giderek taraftar kaybetmeye başlar. Bunun ilk nedeni, bölge ülkelerindeki ilk hamlelerin başarısızlıkla sonuçlanması, gerillanın daha kuruluş aşamasında yok edilmesidir. İkinci neden ise SSCB ile Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) arasındaki

ayrıktır. ÇHC gerek Küba'nın SSCB'ye yakın olması ve gerekse de silahlı mücadele konusunda kendi anlayışına rakip olması nedeniyle ilişkisini sınırlandırır. Harcanan büyük çabaya rağmen Latin Amerika'da Peru dışında Mao'nun silahlı mücadele çizgisini benimseyen kayda değer bir örgüt ortaya çıkmayacaktır.

1967'de Che'nin ölümünün ardından Küba'nın dünya devriminin merkezi olması anlayışı son bulacaktır. Bu ölüm etkinliğini kaybetmeye başlayan Küba çizgisindeki silahlı mücadele anlayışının son noktasını temsil eder. Che'den sonra Inti Peredo ile Bolivya'daki de dahil olmak üzere gerilla savaşları sürer ama Küba deneyiminin tekrarlanamayacağı açık ortadadır. ABD, Küba devrimi örneğindeki gibi "Bakalım ne olacak?" diye izlemek yerine başından itibaren aktif müdahale etmektedir. Küba'nın merkezini oluşturduğu dünya devrimi anlayışının yerini bu devrimin ABD'nin yanı başında mutlaka yaşatılması gerektiği görüşü alır.

Bu dönemde ister çok sayıda Afrika ve Asya ülkesi gibi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra politik bağımsızlığını kazanmış olsun, isterse Latin Amerika ülkeleri gibi bu konuma yıllardan beri sahip olsun, emperyalizme bağımlı ülkelerde devrimin objektif ve önemli oranda da subjektif koşullarının var olduğuna inanılmaktadır. Che ve Kübalı devrimciler, ABD'nin yoğun çabasıyla çok sayıda bölge ülkesinin tavır alması sonucu tecrit edilmiş duruma düşen Küba'nın, bu durumdan kurtulabilmesi için devrimin yayılması gerektiği ve bunun için de kendilerine önemli görevler düştüğü görüşündedirler. Che'nin ölümünün ardından Havana'daki yönetim Latin Amerika ülkelerine devrim ihracı yerine, iktidardaki hükümetlerle iyi ilişkiler kurarak tecridi aşmaya yönelecektir.

Garip gibi görülebilir ama Che'nin gerilla savaşı konusundaki önemli sorunlarından bir tanesini halkı tanımak oluşturur. Che önce Küba'da daha sonra da Kongo'da halkı tanımadan savaşa girmiştir. Che'nin ülkesi Arjantin ile özel olarak ilgilenmesi, burada gerilla savaşı için özellikle uygun koşullar bulunmasından ziyade, Che'nin iyi tanıdığı tek halkın yaşıyor olmasıdır.

Che, hayatı boyunca, iyi tanımadığı halklarla birlikte ve gerilla savaşı vasıtasıyla devrim için mücadele etmiştir. Kübalılarla aynı dili konuşuyor olmakla birlikte, gerilla savaşında yer almadan önce bu halkı tanıması, yaklaşık 80 kişiyle birlikte Meksika'da gördüğü askeri eğitimle sınırlıdır.

Küba'da iki yıl süren gerilla savaşı süresince bu halkı daha iyi tanımış, ancak daha sonra kendisinin de ifade edeceği gibi, savaştan sonraki az çok normal toplumsal hayatta bu tanışıklığın hiç de yeterli olmadığını görmüştür.

19 Ağustos 1960'da Küba'da yaptığı bir konuşmada, Che, "devrimden sonra birlikte çalışacağı halkı tanıması gerektiğini" (Guevara, Band: 3, 1995: 58) söyler.

Fidel Castro'nun konumu farklıdır, Küba halkını tanımaktadır. Bunu devrim sürecinin yanı sıra devrimden sonra da göstermiştir. Buna rağmen Küba devriminin başarısı halk konusunda acele saptamalar yapılmasını da birlikte getirir. Bu durum aslında devrimcilerin psikolojisiyle ilgilidir, başarıyı kolayca genelleştirirler ve başka ülkelerde de aynı şartlarla karşılaşacaklarını düşünürler.

Latin Amerika ülkelerinde yaşayan halklar arasında önemli benzerliklerin yanı sıra farklılıklar da bulunur. Brezilya dışında aynı dilin konuşulması, ABD emperyalizminin kıta üzerindeki etkisinin uzun yıllardan beri hissedilmesi, şiddetin yaygın olması gibi faktörlerin yanı sıra; bu ülkeler çok kültürlüdür, farklı halk grupları bulunmakta ve değişik mücadele tarihlerine sahiptirler. Belirli şartlarda tanınan halkın bir bölümü başka şartlarda şaşırtıcı farklı özellikler gösterebilir.

Yılmaz Güney de özellikle hapisanelerde tanıdığı devrimcilerin benzerlerini dışarıda bulamayınca şaşırmıştı. Hapishaneler de gerilla bölgesi gibi normal dışı şartların bulunduğu alanlardır ve insanların buradaki davranışlarının görece normal bir dönemde alanlarda da süreceği savunulamaz. Bu konuda yapılan kolay genellemeler yanlış çıkmaktadır.

Benzer bir durum ABD emperyalizmine ve ülkenin eski sömürgecilerine karşı süren bir savaş desteklemek amacıyla

politik bağımsızlığını yeni kazanmış Kongo'da da Che'nin karşısına çıkacaktır.

KONGO'DA SAVAŞ

1960'lı yılların başlarında Orta Amerika ülkelerine yönelik gerilla birliği oluşturma girişimlerinin aksine, 1965 yılında Kongo'da yürütülen savaşta Küba resmi olarak yer alır. Küba ülkeye 120 ve 200 kişiden oluşan iki askeri birlik gönderir. Bunlardan bir tanesi Che'nin, diğeri ise Küba Komünist Partisi Merkez Komitesi üyesi J. Risquet'in komutasındadır.

Burada "Neden Kongo?" sorusu akla gelebilir.

Büyük bir ülke olan Kongo zengin yer altı kaynaklarına sahipti ve yıllarca Belçika sömürgesiydi. Patrice Lumumba ülkesinin bağımsızlığı için örgütüyle birlikte mücadele eden bir isimdi. 1960'da kazanılan bağımsızlığın ardından sosyalist yönelimi nedeniyle 1961'de kaçırılacak ve öldürülecekti. Yerine darbeyle emperyalist güçlerle yakın ilişki içinde olan Moiz Çombe geçecekti.

Lumumba'nın öldürülmesinin ardından Kongo karıştı, ülke içlerinde sürekli çatışmalar yaşanıyordu.

Küba'nın Afrika'ya yönelik özel ilgisi 1970'li yıllarda SSCB yanlısı MPLA ile birlikte ABD ve ırkçı yönetimin işbaşında olduğu Güney Afrika yanlısı UNITA'ya karşı çarpışmak için asker gönderdiği Angola'da da görülür. Bu ilginin tarihsel temeli vardır.

Yaklaşık 1500'lü yıllarda başlayan ve 400 yıl kadar süren Batı Afrika'dan Atlantik üzerinden kuzey ve Güney Amerika'ya yönelik köle ihracatının bir bölümü Küba'da son bulmuştur. Küba nüfusunun bir bölümü Afrika kökenlidir. Küba'ya son olarak 1878'de Afrika'dan siyah köle getirilir ve şeker üretiminde çalıştırılırlar.

Afrika ülkeleri bağımsızlıklarını kazanırken sömürgecilik döneminde kıtaya yerleşmiş beyaz nüfusun ve onlarla birlikte davranan bir bölüm siyahın tepkisi iç savaş olarak kendini gös-

terir. Güney Afrika'nın yanı sıra Belçika, İngiltere, Fransa ve ABD de duruma göre bazen ayrı bazen birlikte bu savaşa karışır ve bağımsızlığını kazanan ülkede Sovyet etkisinin artmaması için çalışırlar. Kongo büyük ve bütün kıta için belirleyici olabilecek bir ülkedir ve devrimin yayılması için önemli olabileceği düşünülmüştür.

Afrika ülkelerindeki bağımsızlık savaşlarında Nkrumah, Amilcar Cabral ve kuzeydeki Cezayir'de Frantz Fanon gibi isimler öne çıkmaya başlamıştır. Cabral politik bir önder, Fanon ise politik olarak aktif bir psikologdur ve ikisi de yıllarca sömürgecilik koşullarında yaşamış insanların kafa yapılarının da nasıl sömürgeleştirildiğini anlatan yazılar yazmıştır.

Che, "The African Dream – The Diaries of the Revolutionary War in Congo" (Afrika Rüyası – Kongo'da Devrimci Savaşın Anılar) kitabına, "Bu bir başarısızlığın tarihidir" cümlesiyle başlar.

Che, Kongo başarısızlığının nedenlerini birkaç maddede toplar ve politik bağımsızlığını yeni kazanmış eski sömürge ülkelere yönelik olarak önemli saptamalarda bulunur:

Birincisi: ülkede birleşik bir direniş hareketi yoktur ve olması da zor görünmektedir. Bunun nedeni, toplumun yerel gruplar arasında bölünmüş olması ve her grubun diğerlerini dikkate almadan hareket etmesidir. Ülkedeki devrimci savaşın önderleri de "ulusal önder" özelliğine sahip değildir. Ülkede "Kongo ulusu" olarak nitelendirilebilecek bir ulus yoktur.

Bu belirleme o dönemde dikkat çekmemiş olmakla birlikte yeni ve önemlidir. Marksist ulus teorisinde ulus ve devletin birlikteliği vardır. Devlet kuramamış halklar görülmüştür ama devleti olan, ulusu bulunmayan ülke görülmemiştir. Dışarıdan bakıldığında devletin varlığından hareketle ulusun da var olduğu düşünülür ama bu düşünce her zaman doğru değildir. Kongo yıllardan beri birbiriyle savaşan kabilelere bölünmüş bir ülkedir; ulusal birlik yoktur, bu yönde bir bilinç de bulunmamaktadır.

Sonraki yıllarda benzer durum Afganistan ve Libya için de söz konusu olacaktır.

Che, yıllarca sömürge statüsünde bulunan Kongo'nun yaklaşık yüz yıldır politik bağımsızlığına sahip olan Orta ve Güney Amerika ülkelerinden oldukça farklı bir yapıya sahip olduğunu belirtirken haklıdır ve bunun görülebilmesi için Kongo'ya gidilip orada sonuçsuz bir gerilla savaşını örgütlemeye çalışmak gerekmiştir.

İkincisi: Kabilecilik Kongolu direnişçilerin düşünce ufku- nu ve savaştaki tutumunu da belirler. Kübalıların aksine Kongo- luların “ABD emperyalizmine karşı savaşmak”, “emperyalizmi onun en zayıf olduğu Üçüncü Dünya ülkelerinden vurmak” gibi amaçları yoktur. Düşünce ufukları yerel çıkar ve istekleriyle sınırlıdır.

Savaşta ısrarcı değillerdir. Silahlı çatışmalarda isteksiz davranmakta, ilk zorlukta kaçmayı tercih etmektedirler. Gerilla savaşının tipik kurallarından birisi olan düşman askerlerinin silahlarını almakla ilgilenmezler, çünkü sosyalist ülkelerin yardımları sayesinde garip bir durum ortaya çıkmıştır: gerillanın silahları ordununkilerden daha iyidir.

Che, sosyalist ülkelerden gelen yardımların yerelde nasıl çarçur edildiğini görür. Bu durum Kongo'ya özgü de değildir.

Benzer bir durum 1960'lı yılların ikinci yarısında SSCB'nin yoğun destek verdiği Mısır'da da görülecektir. Mısır, Afrika'nın en gelişmiş ülkesi olmasına ve binlerce yıllık uygarlık geleneğine sahip bulunmasına rağmen durum böyledir. SSCB'nin verdiği modern silahların Mısır askerleri tarafından kullanılamaması ve İsrail'e kaptırılmaları o yılların sık yayınlanan haberleri arasındadır.

Che, kitabının son bölümünde (Guevara, 2000: 219-244) hatalardan ders alınması ve destek isteyen ülkelere koşullar iyice incelenmeden yardım yapılmaması gerektiğini belirtir. Kongo'daki başarısızlık büyük acemiliklerle doludur. Örneğin, Kübalı askerlerle Kongoluların nasıl anlaşacakları önceden düşünülmemiştir ve bu durum savaş sırasında büyük bir sorun olarak ortaya çıkar. Kongo'daki savaşa destek, “deneyimlerin aktarılması” temelinde ele alındığı için, bu iletişimsizliğin büyük bir sorun olabileceği düşünülmemiştir.

Bu örnekte Güney Amerika'daki şartların Afrika dikkate alınmadan genelleştirilmesi söz konusudur. Güney ve Orta Amerika ülkeleri –Brezilya dışında- aynı dili konuşur, dolayısıyla iletişimsizlik sorunu yoktur. Kongo'da ise bu ciddi bir sorun olarak ortaya çıkacaktır.

Che, kitabın başında, Kongo'ya gidiş amaçlarını şöyle açıklar:

“Amacımız, özgürlük savaşlarında (ek olarak gerici güçlere karşı mücadelede de) deneyim kazanmış olanların, buna sahip olmayanlarla birlikte savaşması ve Kongoluların –bizim adlandırmamızla- Kübalılaştırılmasıydı” (Guevara, 2000: 2).

Bu büyük bir hedeftir, sonuç ise tersidir: Kübalılar Kongolulaşırlar. Kübalı askerler arasında disiplin bozulur, savaşta isteksizlik ortaya çıkar. Kongolular bile kendi ülkeleri için savaşmakta ısrarlı değilse, Kübalılar neden böyle olsunlar?

Kongo gibi ulusu bulunmayan bir ülkede ulusal kurtuluş savaşının örgütlenmesi için giden Kübalıların bakış açılarından hareket edilirse, dönemin devrimci romantizminin Che ile sınırlı kalmadığı görülür. 320 asker ve Che ile birlikte bir Küba Komünist Partisi Merkez Komitesi üyesi Kongo'ya gittiklerinde, başarılı devrimcilerin kolayca düştükleri genellemenin yanılgısı içindeydiler: kendi başarısından, bu başarının hangi şartlar altında gerçekleştiğinden yeterince öğrenmemek ve kolay genellemelere yönelmek...

Küba devrimi kimsenin beklemediği büyük bir başarı kazanmıştı, gelişme yolları sonradan tıkanacak olmakla birlikte 1960'lı yılların başlarında Latin Amerika ülkelerindeki gerilla savaşı geliyordu. Hemen her ülkede gerilla birimleri ortaya çıkıp savaşa giriyordu ve aynı Afrika'nın en büyük ülkesinde neden gerçekleşmeyecekti? Önemli olan oraya gitmek, uygun bir alanda faaliyete geçmek, öncelikle araziye ve halkı tanımaktır. Bu konuda yalnız da değillerdi, kendilerine destek olacak yerel gerilla birlikleri bulunuyordu. Yazışmalar konusunda bilgimiz bulunmamakla birlikte Kübalılar Kongolu güçler tarafından ülkeye çağırılmış olsa gerektir ve SSCB de Çombe diktatörlüğüne ve sömürgecilere karşı mücadele edenleri silah yardımıyla des-

teklediğine göre, hemen gidilmesi gerekirdi.

Kübalıların Kongolularla nasıl anlaşılacağı konusunda bile düşünmemiş olması gerçekten ilginçtir ve kendi şartlarını genellemenin hangi boyuta ulaştığını göstermektedir. Kongo'nun eski Belçika sömürgesi olmasından hareketle halkın Fransızca konuştuğunu düşünmüş olabilirler ama çok sayıda kabileye ayrılmış Kongo nüfusunda çok sayıda yerel dil konuşulduğunu, önceden halkı tanımaya gerek görmedikleri için düşünmemişlerdir.

Kübalılarda o yıllarda hakim olan düşünce yapısını vahim bir hata olarak görmemek gerekir çünkü aynı anlayış 20. yüzyılın sonraki yıllarında başka ülkelerin devrimcilerinde de görülmüştür. “Bütün ülkelerin işçileri birleşin” sloganını sıkça tekrarlayanlar, bu işçilerin nasıl anlaşacakları konusunda kafa yormazlar. Dünyanın gelişmiş bölgeleri arasında bulunan Batı Avrupa'da birkaç ülkede birden genel grev oldu diyelim... Genel greve giden işçi ve emekçiler arasındaki bağlantının örgütleri aracılığıyla kurulduğunu varsaysak bile doğrudan deney alışverişi genellikle mümkün değildir çünkü insanlar birbirinin konuştuğu dili bilmemektedir. Çözüm olarak ortak dil –genellikle İngilizce- benimsenir ama 1960'lı yıllarda bugünlerin aksine Batı Avrupa ülkelerinde bile İngilizce bilen azdır. Bir başka çözüm yolu ortak toplantılarda anında çeviri yapılmasıdır ama bunun için gerekli kadroya ihtiyaç vardır.

Dil sorunu yaklaşık kırk yıl sonra çözülecektir. Bunun ilk nedeni lise yıllarından başlayarak İngilizce öğrenmenin değişik ülkelerde zorunlu olmasıdır. Az olmayan sayıda insan çok dilli olarak yetişmektedir ve bu da karşılıklı anlaşmayla gerektiğinde anında çeviri yapılmasını kolaylaştırmaktadır.

ATTAC her yıl bir Batı Avrupa ülkesinde “Yaz Akademisi” adıyla büyük toplantı düzenler. Bu toplantıya bölgenin değişik halklarından insanlar katılır, bir yıl boyunca yaşadıkları deneyleri birbirlerine aktarırlar ve gelecek için ortak kararlar alırlar. Katılımcılar arasında çok sayıda kişi kendi ana dilinin yanı sıra İngilizce bilir ve ek olarak da tek dil hegemonyasına karşı olduğu için yaklaşık bir hafta süren toplantıda beş dilde anında

çeviri yapılır. Buna rağmen aynı uygulamanın savaşta yapılması neredeyse imkansız gibidir. Birlikte savaşanlar birbirinin dilini anlamak zorundadır, sürekli çevirmen bulundurmamak genellikle mümkün değildir.

Che, Kongo deneyiminden hareketle, sonraki yıllarda sosyal bilimde önemli kategori oluşturacak bir saptamada bulunur. Kongo deneyiminden hareketle, politik bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelerdeki muhtemel gelişmeleri incelerken herhangi bir kavramsallaştırmada bulunmamakla birlikte, dikkati çektiği süreç, sonraki yıllarda “politik kapitalizm” olarak adlandırılmaktadır.

Kongo gibi politik bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelerin karşısında iki yol bulunmaktadır: SSCB ile yakın ilişki içinde “kapitalist olmayan yol”dan gelişmeye yönelmek ya da emperyalist ülkelerle, özellikle de ABD ve eski sömürgeci ülkeyle yakınlaşarak yeni sömürge olmak. İkinci yolun ilk adımı, devlet mekanizmasının önemli noktalarında bulunan genellikle küçük burjuva kökenli elitlerin devlet üzerinden zenginleşmesidir. Benzer bir durum Kongo’da gerilla birliklerinin başında bulunan komutanlar için de geçerlidir. Bunların bir bölümü ileride burjuvaziye dönüşerek, oldukça zayıf ve bağımsızlığın ardından emperyalistlerle geliştirdiği ilişki sonucu bu özelliğini kaybedecek olan “ulusal burjuvazi”ye katılırlar.

Politik kapitalizm; altyapısı henüz kapitalist olmayan, buna karşılık toplumda yönetici konumda bulunanların gerekli dış ilişkileri de kurarak kapitalizm yönünde hareket ettikleri ülkeler için kullanılır. Bulunulan durumdan kapitalizme geçişte bir ara konumdur, uzun sürmeyecek bir geçiş dönemidir.

Siyasi bağımsızlığını yeni kazanmış eski sömürge ülkelerde kapitalizme geçişi anlatmak için kullanılan bu terim, 1985 sonrasında sosyalist ülkelerdeki durumu açıklamak için de kullanılacaktır. Burjuvazi önceki yüzyıllardaki tipik örneklerde görüldüğü gibi aşağıdan yukarıya zenginleşerek gelişmez ve sonuçta da devleti ele geçirmez. Başlangıç noktası devlettir; henüz burjuva değildir, üretim araçlarına sahip değildir ama devlet üzerinden zenginleşerek ve halkın bir bölümünün desteğiyle,

kalanların da politik pasifliğinden yararlanarak yasaları kapitalizm doğrultusunda değiştirir.

Che sosyalist ülkelerdeki partileri –özellikle SBKP’yi- eleştirmişti ama 20 yıl kadar sonra bu ülkelerde burjuvazinin komünist partilerinden ortaya çıkacağını ne O ne de 1960’lı yıllarda sosyalizmin geleceğine yönelik büyük tartışmanın başka isimleri düşünebilmişti.

SOSYALİZMİN SORUNLARIYLA İLGİLİ TARTIŞMA NEYDİ?

Kapitalizmi aşarak yeni bir toplum kurmak, yeni insanı ortaya çıkarmak iddiasındaki sosyalizmin sorunları her zaman oldu; ne ki, bu sorunların tartışıldığı bazı özel dönemler vardır ve bunlardan bir tanesi de 1960’lı yıllardır.

Bu sorunlar o yıllarda sadece Batı Avrupa ülkelerindeki aydınlar ve 68 hareketinin militanları arasında değil, sosyalist ülkelerde de tartışıldı. O yıllarda sosyalist ülkelerdeki politik ortamı bilmeyenler için belirleme garip görünebilir. Sosyalist ülkelerde yıllarca egemen politik çizgi dışında görüş savunmak oldukça tehlikeli bir eylem oldu. Burada söz konusu olan sosyalizme karşı kapitalizmi savunmak değildir. Marksist-Leninist teoriyi farklı yorumlamak, sosyalist toplumun gelişmesinde izlenilenden farklı bir yol tutulması gerektiğini en azından tartışmaya açmaya çalışmak, kişinin başını kolayca derde sokabilir; bu dert, işini kaybetmekten kitaplarını yayınlatamamaya ve hapis cezasına kadar uzanabilirdi. 1953 öncesinde ya da Stalin’in sağlığında bu tehlike, iz bırakmadan ortadan kaybolmaya, Sibiryaya sürgüne gönderilmeye veya uygun bir mahkeme kararıyla idam edilmeye kadar uzanabilirdi.

1956’da yapılan Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin (SBKP) 20. Kongresi’nde Hrusçov’un Stalin’in uygulamalarını eleştiren konuşması, sosyalizmin geleceği konusunda farklı görüşlerin ortaya çıkmasını biraz olsun kolaylaştırdı. 1960’lı yıllarda Demokratik Almanya Cumhuriyeti’nde Federal İstatistik Dairesi Başkanı Fritz Behrens örneğinde görüldüğü gibi, izlenilen gelişme çizgisini eleştirmek ve farklı görüş savunmak, kişinin

işini kaybetmesiyle sonuçlanıyordu, ama en azından hapse atılmıyordu ya da iz bırakmadan ortadan kaybolmuyordu.

Sosyalist toplumun gelişme çizgisinin ve geleceğinin –en azından geçmişe göre– daha serbestçe tartışılması, dönemin özelliklerine ve ulaşılmış olan gelişme aşamasına da uygundu. SSCB’nin Lenin’in öngördüğü gelişme çizgisini izleyerek kapitalist olmayan yoldan sanayi ülkesi haline gelmesi ana hatlarıyla tamamlanmış, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra sosyalizmin bir dünya sistemi haline gelmesiyle de SSCB’nin kuşatılmışlık ve sürekli yok edilme endişesiyle yaşama dönemi sona ermişti. Belirgin psikolojik rahatlama eleştirilere yönelik daha rahat yaklaşımı da birlikte getiriyordu.

SBKP yöneticileri, sosyalist blokun kapitalistlerle barış içinde yaşayarak üstünlüğünü ortaya koyabileceği görüşündeydi. SSCB, 15 yıl gibi kısa bir sürede sanayi ülkesine dönüşerek, sosyalist üretim ilişkilerinin üretici güçlerin gelişmesine getirdiği büyük ivmeyi göstermiş, sadece Sovyet insanının özverisiyle değil, sahip olduğu teknik gelişme düzeyiyle de savaşta Nazi Almanya’sını yenen asıl güç olmuş, ardından savaşın ülkede yarattığı büyük yıkımı kısa sürede onarmış ve ek olarak da Kızıl Ordu vasıtasıyla Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde sosyalist iktidarlar kurmuştu. Bunlara 1957’de uzaya fırlatılan ilk uzay aracı Sputnik de eklenince, SSCB’nin “barış içinde bir arada yaşama süreci içinde sosyalizmin üstünlüğünü göstermesi” tezi haklı gibi görünüyordu.

“Sosyalizmin üstünlüğünün gösterilmesi”nden anlaşılan, üretici güçlerin geliştirilmesinde kapitalizmin geride bırakılmasıdır. Üretici güçlerin gelişme düzeyi emek verimliliğiyle ölçülür. SSCB, emek verimliliğinde ABD’den geridedir ve amaç en gelişmiş kapitalist ülke ile aradaki bu farkın kapatılması, ardından da öne geçilmesidir. Bu anlayış Marksizmin toplumları üretici güçlerin gelişmesine göre sınıflandıran anlayışıyla da uyum içindedir.

Sosyalizm üretici güçlerin geliştirilmesindeki üstünlüğünü gösterdiği oranda insanlık da sosyalizme yönelecektir.

Reel sosyalizm SSCB’de 40, Avrupa ülkelerinde ise 15 yılı

geride bırakmıştı ve arkada büyük bir başarının tarihi bulunduğuna göre böyle bir tartışma neden ortaya çıkmıştı?

Emek üretkenliğinde özellikle ABD'ye yetişip geçmek konusunda şartların uygun gibi görüldüğü, yakın tarihin de bu konuda kanıt sunduğu bir konunun önemli itirazlarla karşılaşması, varolduğu sanılan durumla gerçek arasındaki farklılıktan kaynaklanır. Sosyalizmde -görmek isteyen- rahatlıkla görebileceği önemli aksaklıklar vardı ve aynı çizgiyi sürdürerek emek üretkenliğinde ileri olanlara yetişmek ve geçmek mümkün değildi. Bu sorunların ajitasyonla kapatılması genellikle yapıldığı gibi mümkündür ama bu durum sorunları ortadan kaldırmamaktadır. Ek olarak eleştiri yöneltenleri sosyalizme karşı olmakla suçlamak da mümkündür ama her durumda inandırıcı olmamaktadır.

1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Doğu Avrupa ülkelerindeki sosyalist iktidarların sona ermesi, 1991'de SSCB'nin parçalanması ve tarih sahnesinden çekilmesi birdenbire olmadı; bu sonucu 20-25 yıl öncesinden görenler vardı. Doğal olarak onlar da sona erişin hangi olaylarla gerçekleşeceğini bilemezlerdi ama "böyle gidersek yaşayamayız" saptamasını 1960'lı yıllarda yapacaklardı.

SSCB üzerine çok sayıda kuruluşun araştırma yaptığı ABD'de bile böyle bir sonuç beklenmiyor, tersine sosyalist sistemin istikrarlı ve sağlam olduğu düşünülüyor ve yıkılmasından çok etkisinin sınırlandırılması üzerinde çalışılıyordu.

1960'lı yılların önemi sadece 68 hareketi nedeniyle ABD, Fransa, Almanya gibi gelişmiş kapitalist ülkelerde ya da Meksika ve Türkiye gibi yeni sömürgelerde değil; sosyalist ülkeler için de geçerlidir. 1968'in sembol bir tarih olduğu ve öncesinin de bulunduğu dikkate alınırsa, sosyalist ülkelere özgü 68'den de söz edilebilir. "Uzun 68" olarak da nitelendirilen bu dönem bölgelere göre farklı başlangıç ve bitiş tarihlerine sahiptir.

Latin Amerika 68'inin 1959'da Küba devrimiyle başladığı ve 1974'de Şili'de Allende'ye karşı yapılan askeri darbeye sona erdiği kabul edilir. Türkiye için ise 68, kendi içinde iki döneme ayrılan 1965-1980 arası olarak kabul edilebilir. Sosyalist ülkeler

için en açık tarih 1968'de Çekoslovakya'nın, reform sosyalizmi çizgisinin kitle hareketine dönüştüğü bu tek ülkenin Varşova Paktı orduları tarafından işgal edilerek bu ülkedeki komünist partisinin reform çizgisine son verilmesidir. Bu işgal Batı ülkelerindeki 68 hareketinin önde gelenleri tarafından mahkum edilmiş, Fidel Castro tarafından ise onaylanmıştır. Bizde ise Mehmet Ali Aybar işgale karşı çıkarken, TIP'in diğer yöneticileri işgali onaylamıştır. Sosyalist ülkelerde reform çizgisinin bitişi bu olayla simgelenir.

Sosyalizmin mevcut gelişme çizgisine yönelik eleştirilerin iki belirleyici yönü vardı:

Birincisi: bunlar içerden ve kendisini sosyalist olarak tanımlayan kişiler tarafından yapılıyordu.

İkincisi: eleştiriler SSCB ve diğer sosyalist ülkelerin dış politikasıyla değil, ülke içindeki üretim ve bununla ilgili konular üzerineydi.

Öncelikle eleştirilerin kaynağının belirtilmesi gerekir; bu insanlar sosyalizmde neyi eleştiriyorlardı? Ardından 1960'lı yıllarda bazı sosyalist ülkelerde ortaya çıkan görüşler ve akımlar üzerinde durulacaktır. Sonuçta kendi içinde farklılıklar taşımakla birlikte sosyalizmde reformları savunan bu akım kaybedecekti ama 20-25 yıl sonra da reel sosyalizmle ilgili tahmini gerçekleşecekti.

Che'nin konuyla ilgili görüşleri ise ayrı olarak incelenecektir.

REEL SOSYALİZMİN EKONOMİK ELEŞTİRİSİ

Reel sosyalizmin ekonomik eleştirisi komünist partisi yöneticilerinden büyük üretim birimlerinin sorumlularına, aydınlardan kitle örgütleri başkanlarına kadar herkesin üzerinde anlaştığı bir konudur. Sosyalist ekonomi verimsiz işliyordu ve bu durum her alanda görülebiliyordu. Kapitalist ülkelerde piyasa mal ve hizmetle doludur ama insanlarda bunları alabilecek yeterli para bulunmazken; sosyalist ülkelerde durum tersiydi: insanlarda para vardı ama bununla alınabilecek yeterli mal ve hizmet bulunmuyordu. Bu durumda yeterli gelire sahip olmanın anlamı da sanıldığı kadar fazla olmuyordu. Sosyalist ekonomide ciddi bir üretim sorunu vardı. Beş yıllık merkezi planlamayla üretim ihtiyaçlara göre planlanıyor ve hayata geçiriliyordu ama plan hedeflerine tam olarak ulaşılması mümkün olmuyordu.

Tipik bir sorun şöyle ortaya çıkıyordu: diyelim ki bir buzdolabı 40 parçadan oluşuyor ve işbölümü gereği her parça ayrı bir fabrikada üretiliyordu. Parçalardan birisinin üretiminde bile plan hedefine ulaşamaması, o parçanın eksikliği oranında daha az buzdolabı üretilmesine neden oluyordu. Sosyalist ekonomide işletmeler bu sık rastlanan handikaptan kurtulabilmenin yolunu her çeşit parçayı depolamakta buluyordu ve bu da üretimde verimsizliği artırıyordu.

Önemli bir başka sorun ise malın bulunması ama yeterli kaliteye sahip olmamasıydı. Beş yıllık planda tüketicinin beğenisi ve zamanla değişebilecek olan tercihleri dikkate alınmıyordu.

Tarım üretimi felaket denilebilecek kadar kötüydü. Bu nedenle SSCB gibi geniş tarım alanlarına sahip olan bir ülke ABD'den tahıl ithal etmek zorunda kalıyordu. Tarımda düşük üretimin yanı sıra topraktan ürünün kaldırılmasıyla tüketiciye ulaştırılması arasında çok fazla fire veriliyordu.

Verimsizlik sosyalist ekonominin her tarafında kendisini gösteriyordu. Resmi açıklamalarda bu nedenle sosyalist bir ülkenin ne kadar çok çelik, çimento vb. ürettiğinden söz ediliyor ama bu çokluk için ne kadar emek ve hammadde harcandığından, kısaca verimlilikten söz edilmiyordu. Sosyalist ekonomi

bu işleyişle emek verimliliğinde ABD'yi bırakın geçmeyi, yeti-
semezdi bile...

Çözüm olarak işçilere yönelik maddi teşvik uygulamasıyla, merkezi planın daha esnek yapılması ve üretim birimlerine daha fazla özerklik verilmesi üzerinde duruluyordu. Bu konuda da anlaşmazlık yoktu. Herkes üretimin artırılmasından yanaydı ve bunun için de kapitalizmdeki bazı mekanizmalara sosyalist ekonomide daha fazla yer verilmesinden başka çıkış yolu görül-
müyordu.

“Yetişmek ve geçmek” 1950’li yılların ikinci yarısından başlayarak sosyalist ülkelerde önde gelen söylem olmuştu. 15-20 yıl sonrasını bilmek mümkün değildi ama özellikle 1960’lı yıllardan başlayarak kapitalist sistemin üretim sürecinde yeni bir sıçramaya yöneldiği görülebiliyordu. “Bilimsel-teknolojik devrim” tanımlamasıyla aynısı sosyalist sistemde de gerçekleştirilmek zorundaydı. Bu amaçla özellikle teknik kadronun ücretlerinin artırılması, yeni teknolojik uygulamalara daha fazla kaynak ayrılması gerektiği savunuluyordu.

Aynı konuda bir başka görüş ise bu önlemleri gereksiz buluyordu. Tekelci kapitalizm üretici güçlerin gelişmesini artıran oranda engellediğine göre -Marksist-Leninist kapitalizm tahlilinden çıkarılan sonuç- kapitalizmin yeni bir sanayi devrimi ya da bilimsel-teknolojik devrim gerçekleştirmesi mümkün değildi. Bu görüşü savunanlar bile sosyalist üretimdeki bozuklukların düzeltilmesi için gerekli önlemlerin alınmasından yanaydı.

İki ülke, DAC ve Çekoslovakya sosyalist ekonomide reformlar konusunda öne çıkıyordu. Bu iki ülke, diğer sosyalist ülkelerin tersine sanayi devriminin ardından sosyalizme geçmişler, şu veya bu düzeyde feodalizmin ortadan kaldırılması sorunları olmamıştı. Her iki ülke de kendi iç dinamikleriyle değil İkinci Dünya Savaşı sırasında Kızıl Ordu tarafından işgal edilerek sosyalizme geçmişlerdi. DAC üretici güçlerin gelişme düzeyi bakımından “sosyalizmin vitrini” olarak değerlendiriliyordu. Orta Avrupa’da sosyalist ve kapitalist sistemler arasında süren soğuk savaşın sembol ülkelerinden bir tanesiydi. (Diğeri Batı Almanya olarak da bilinen Federal Almanya Cumhuriyeti-

di (FAC)).

1950'li yıllarda SSCB'de başlayan "değer yasasının sosyalizmdeki işlevi" tartışması diğer sosyalist ülkelere de yayılacaktı. Bu konudaki başlıca isimler SSCB'de E.G. Liberman ve W.W. Nowoshilow, Macaristan'dan J. Konrai, Polonya'dan O. Lange ve W. Brus, Çekoslovakya'dan J. Kosta ve O. Şik'ti. Bunlara DAC'den F. Behrens iktidarda bulunan SED (Almanya Sosyalist Birlik Partisi) Genel Sekreteri W. Ulbricht de katılmalıdır. Aralarında görüş birliğinden daha fazla görüş ayrılıkları bulunan ve kısaca "reform sosyalizmi" olarak adlandırılan bu kesimle ilgili olarak öncelikle Çekoslovakya ve DAC'deki pratiklerin incelenmesi yerinde olur. SBKP Genel Sekreteri Brejnev de reform politikasını onaylamış, hatalar konusunda dikkatli olunmasını istemişti. SBKP özellikle bu iki ülkedeki reform uygulamalarına bir çeşit deney olarak bakıyor ve alınacak sonuca göre uygulamanın genişletilmesini planlıyordu.

ÇEKOSLOVAKYA'DA KİTLESEL REFORM HAREKETİ

Çekoslovakya Komünist Partisi'nin (ÇKP) ekonomik reformların ekonomiyle sınırlı kaldığı sürece sonuç vermeyeceğini düşünmesi ve politik reformlara yönelmesi yaklaşık on yıllık uygulamanın ardından gerçekleşti. ÇKP Merkez Komitesi üyesi ve partinin savunacağı "reform sosyalizmi" veya "üçüncü yol"un teorisyeni sayılan Ota Şik; işletmelerin özleştirilmesi, merkezi planın esnekleştirilmesi, yüksek üretim yapanlara maddi teşvik gibi uygulamaların küçük iyileşmelerin dışında sonuç vermediğini, yetersizlikler ve uzlaşmalar sonucu gerçekleştirilemediklerini belirtir. (Şik 1971, 26)

Bu dönemdeki dikkate değer bir başka eleştiri de, sosyalist ülkelerin gelişmesinin kendi geçmişleriyle karşılaştırılmasıdır. Her ülke geçmişteki durumuna göre ilerleme göstermişti ama asıl önemli olan bu değildi: yetişmek ve geçmek amaç olarak belirlendiğine göre, gelişmiş kapitalist ülkelerden ne kadar geride kaldığı önemliydi ve karşılaştırmanın da bu temelde yapılması gerekirdi.

Çekoslovakya önce SSCB'deki gibi ağır sanayiye öncelik veren ekonomik gelişmeye yöneldi ve bu durum halkın tüketim ihtiyaçlarının karşılanmasında sıkıntıya neden oldu. 1953 yılında iflasın eşiğine gelen Çekoslovakya ekonomisi kısa süren iyileşmenin ardından yeniden krize girer. 1963'te ulusal gelirde gerileme görülür ve 1961-1965 dönemiyle ilgili büyük plan iptal edilmek zorunda kalınır. (Kaplan 2008, 94-95)

Ekonomik durumla diğer ülkelerdeki reform uygulamalarının başarısızlığı sonucunda ÇKP, üye çoğunluğunun desteğini de kazanarak ekonomiyle sınırlı olmayan reformlara yönelir. Partinin 5 Nisan 1968'de yayınladığı eylem programındaki başlıca belirlemeler şöyledir (Ebbinghaus 2008, 45-47):

Program önce ülkenin toplumsal bir kriz içinde bulunduğunu belirlemekte ve bunun başlıca nedenleri olarak da; halkın ekonomik ihtiyaçlarını dikkate almayan kumanda ekonomisini ve sosyalist demokrasi yerine bürokrasinin öne çıkmasını görmektedir.

Açıklamaya göre; sosyalizm sadece sömürülenlerin sömürücülerden kurtulması anlamına gelmez, sosyalizmde burjuva demokrasiden daha fazla özgürlüğün de bulunması gerekir. Parti, bu nedenle basındaki sansürü kaldırmakta, ek olarak seyahat, toplanma ve konuşma özgürlüğünü tanımakta ve tek başına iktidar olmaktan vazgeçmektedir. Parti açıklamasında işletmelerin bağımsızlığının tanınacağı, tüketicilerin tercihlerine saygı gösterileceği de belirtilmektedir.

ÇKP açıklaması Şik'in görüşlerini de yansıtmaktadır. Şik'e göre on yıldan beri denendiği gibi pazar mekanizması merkezi planın tamamlayıcı unsuru değildir, tersine yönelmek gerekmektedir. Sosyalizmde ekonomik konulardaki değişiklikler politik alanda da gerekli değişiklikler yapılmadıkça anlam taşımazlar.

Bu açıklamanın ardından ÇKP yöneticileriyle yapılan değişik toplantılardan sonuç alınmaması üzerine Polonya, Macaristan, Bulgaristan ve Sovyetler Birliği askerlerinden oluşan Varşova Paktı ordusu Çekoslovakya'yı işgal eder ve ÇKP'nin politikasına son verir.

Konuyla ilgili olarak daha sonra yapılan incelemelerde DAC ve Macaristan yönetimlerinin işgal konusunda özellikle ısrarcı oldukları belirtilir. Çekoslovakya'ya müdahale edilmeseydi, gelişme bu ülkeyle sınırlı kalmaz 1953'te ayaklanma yaşamış olan DAC'ye ve 1956 ayaklanmasının bastırıldığı Macaristan'a da sıçrardı. Polonya'daki durum zaten sağlam değildi, Yugoslavya Tito yönetiminde kendi yolunu izliyordu ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında Nazilerin yenilmesi ve Kızıl Ordu'nun Berlin'e kadar ilerlemesiyle yeniden çizilen Doğu ve Orta Avrupa haritası gelişme tehlikesiyle karşı karşıyaydı.

Bu durumda SSCB'nin de Çekoslovakya'ya müdahalenin dışında seçeneği bulunmadığı söylenebilir. Ya 21 yıl sonra 1989'da görüleceği gibi bu ülkelerdeki gelişmelere karışılmayacaktı ve 1945 sonrasında sosyalist ülkelerindeki iktidarlar peş peşe düşecekti ya da müdahale edilecekti. Bu müdahalenin zaman kazanmaktan başka işlevinin bulunmadığı o zaman da az çok belliydi. Kontrol dışına çıkan sosyalizmde reform girişimi durdurulmuştu ama sorun çözülmemişti. Merkezi planın gevşetilmesi, işletmelerin bağımsızlıklarının artması ve prim sistemi yıllardan beri uygulanmasına rağmen kayda değer olumlu sonuçlar vermemişti. Sosyalizm ciddi bir üretim sorunu karşısındaydı, gelişmiş kapitalist ülkeler karşısında gittikçe geride kalıyordu ve buna karşı ne yapılabileceği de bilinmiyordu.

ÇKP yöneticileri sosyalizmde radikal reformlar olarak gördükleri çizgilerinin sadece ülkeyi değil, bütün Doğu ve Orta Avrupa'yı hatta genelde reel sosyalizmin dünya çapındaki gücünü etkileyeceğini düşünmemişlerdi.

Müdahaleden sonra da sosyalist ülkelerde bilinen reform çizgisi sürdürüldü ama işletmelerin görece bağımsızlığı ve prim sistemiyle yine sonuç alınamadı.

Ota Şik'in görüşlerini sosyal demokrasinin bir çeşidi olarak değerlendirmek yerinde olur. Kendisi de zaten yazılarında bazen sosyalizm bazen da üçüncü yol belirlemesini kullanıyordu. Şik'in görüşleri o yıllarda yaygınlaşmakta olan "dönüşüm" (konvergenz) teorisi çerçevesinde de değerlendirilebilir. Bu teoriye göre sosyalizm ve kapitalizm gittikçe birbirine yaklaşıyor-

du. Her ikisinde de sanayi toplumu ve sosyal devlet vardı, farklılıkların da zamanla azalması gerçekleşecekti. 1980'li yıllarda bu teori duyulmaz olacaktı.

Sosyalizmde reform konusunun yoğun biçimde tartışılması, Çekoslovakya'da kitlesel karakter kazanması özel bir dönemde ortaya çıkar: kapitalizm daha sonra Üçüncü Sanayi Devrimi olarak adlandırılacak üretici güçlerde yeni ve önemli bir gelişmenin evresindedir; üretimde bilgisayar kullanımı uygulamaya geçmektedir. Sosyalizm, kapitalizme rakip bir sistem olarak yaşamak istiyor, dahası emek üretkenliğinde ona yetişip geçmek istiyorsa kendi bünyesinde de üretici güçlerde bu sıçramayı gerçekleştirmek zorundadır. "Ya bilimsel-teknolojik devrimi yaparız ya da yıkılırız" belirlemesinin özellikle DAC'de konuşulması rastlantı değildir, çünkü sosyalizmde üretici güçlerin en fazla geliştiği ülke burasıdır ve FAC ile de neredeyse günlük rekabet içindedir.

DAC VE SOSYALİZM NEDİR?

DAC tarihini 1989 Berlin Duvarı adlı kitapta anlatmıştım, burada 1960'lı yılların sosyalizmde reform tartışmasının kısa özetini aktaracağım.

DAC doğal kaynakları bulunmayan ama yıllarca büyük Almanya'nın parçası olduğu için savaşta yaşadığı büyük tahribata ve savaş sonrasında SSCB'ye ödediği yüklü tazminata karşın sosyalist ülkeler arasında üretici güçlerin en gelişmiş olanıydı. Birleşmiş milletler istatistiklerine göre dünyanın 10. gelişmiş ülkesiydi ve bu konumuyla Yunanistan'dan ilerideydi. DAC yöneticileri ise doğru bir tutumla kendilerini yetişip geçmeyi hedefledikleri FAC ile karşılaşıyorlardı. 1989'da Berlin duvarı yıkıldığında DAC'de üretici güçlerin gelişme düzeyi FAC'dekinin yüzde 40'ı kadardı. Doğuya ya da sosyalist ülkelere karşı ilerilik, FAC'ye ya da Batıya karşı gerilik sosyalizmle sınırlı tarihi boyunca -bu ülke sosyalizm öncesinde ve sonrasında yoktur-DAC'yi bırakmadı.

Elektronik aletler, vagon vb. gibi teknik düzeyin gerekli

olduğu konularda DAC diğer sosyalist ülkelere kolayca ihracat yaparken, ürünlerini orada daha iyisi bulunduğu için Batı'ya satmıyordu. Hammadde kaynakları konusunda zayıf bir ülkedydi, bu nedenle de SSCB'den gelecek petrole sürekli ihtiyaç duyuyordu.

1950-1971 arasında iktidardaki Almanya Sosyalist Birlik Partisi'nin Genel Sekreteri olan Walter Ulbricht, sosyalizmin gelişme çizgisi konusunda Brejnev ile sürtüşme içindeydi. Ulbricht bilimsel-teknolojik devrimin önemini görmüş ve sosyalist ülkelerin mevcut çizgileriyle bunu başaramayacaklarını da anlamıştı. Teknik konuda büyük yatırımlar yapılmasından ve teknik elemanların ücretlerinin yükseltilmesinden yanaydı.

Ulbricht komünist partisinin ya da iktidarda bulunan ama adı farklı olan partinin otoritesi zedelenmeden reform yapılmasından yanaydı. DAC küçük bir ülkedydi ve büyük yatırımları yapamazdı, bunun için SBKP'nin desteği gerekiyordu ama bunu sağlamak da kolay değildi. Sosyalist uygulamalar eleştirilecek ve alternatifler önerilecekse bunu öncelikle parti yapmalıydı. Federal İstatistik Dairesi Başkanı Fritz Behrens, "Böyle gidersek yirmi yıl sonra çökeriz" saptaması nedeniyle görevden alınmıştı ama yapmaya çalışıklarına bakılacak olursa Ulbricht'in de farklı görüşte olduğu söylenemezdi.

Ulbricht Kapital'in yayınlanmasınının 100. yılı dolayısıyla yaptığı konuşmada sosyalist ülke liderlerinin konuşmalarında rastlanmayacak oranda değişik bir saptama yapar:

"Sosyalizm toplumun gelişmesinde kısa süreli bir geçiş dönemi değil, dünya çapında kapitalizmden komünizme geçiş çağında görel olarak bağımsız bir sosyoekonomik şekillenmedir."

Bu açıklama üzerine kıyamet kopar! Ulbricht, Marx'ın konuyla ilgili yazdıklarından farklı düşünmektedir. Sosyalizm komünizmi hedeflemekle birlikte onun ilk aşaması değil, görel olarak bağımsız bir sosyoekonomik sistemdir.

Partinin politikbürosu Ulbricht'i Brejnev'e şikayet eder ve yoğunlaşan baskı sonucu 1971'de görevden çekilmek zorunda

kalır, yerine varolanı sürdürmeyi hedefleyen Honecker gelir.

Ulbricht'in sosyalizmle ilgili tanımı Ekim Devrimi'nden 50 yıl sonradır. Yarım yüzyıllık pratik sosyalizmin kısa bir dönem olmayacağını, kendine özgü iç yasaları bulunduğunu göstermiştir. Yaşanılan uzun tarihe değil de kitapta ne yazdığına bakmak komünistler arasında yaygın olduğu için sözlerine tepki gösterilmiştir.

Belirlemesi doğrudur; 20. yüzyıl sosyalizmi Marx'ın tanımını yaptığı sosyalizm değildir ve olamazdı da. Marx'ın anlayışına göre dünya devrimi –dünyadan kastedilen Batı Avrupa'dır az çok zamandaş olacağı için devrim sonrasında iki sistemin rekabeti, yetişmek ve geçmek de söz konusu olmayacaktı. Ulbricht konu üzerinde ne kadar düşünmüştü bilinmez ama sosyalizmle ilgili yaptığı belirleme, sosyalizmin kapitalizmden etkilenen özgün yasalarının bulunduğuna inandığını gösteriyor. Ulbricht'in sosyalist bir ülkenin iktidar partisinin genel sekreteri olarak bunu söylemesi ayrıca önemlidir. Bu düşünce geliştirilebilseydi sosyalizmde belki farklı bir gelişme yolunun izlenmesi mümkün olabilirdi. DAC küçük bir ülkeydi ve bunu kendi başına yapamazdı ve sürekli iletği "kapitalizmden geride kalıyoruz" endişesi de yeterince ciddiye alınmıyordu.

DAC tarihi sosyalizmde de ekonomik kriz olabilir gerçekliğini gösterir. Bu kriz kapitalist ülkelerdeki gibi değildir ama ekonominin çıkmaza girmesi yönünden krizdir. Honecker döneminde DAC gizlice FAC yöneticileri aracılığıyla bankalardan iki kere yüksek kredi alacaktı. Diğer sosyalist ülkelerde rastlanmaz burada da söz konusuydu: halkın yaşam düzeyi ve sosyal hakları iyiydi ama bunları karşılayabilecek düzeyde üretim yapılamıyor ve dışarıdan borç almak zorunda kalınıyordu.

Ulbricht iktidar partisinin üç genel sekreterinden ikincisiydi ve en uzun süre görevde kalanıydı. 2000'li yıllarda peş peşe Ulbricht biyografilerinin yayınlanması ve görüşlerinin incelenmesi, kendisinin sadece DAC tarihinde değil genel olarak reel sosyalizm tarihindeki önemini gösterir.

"Böyle devam edemeyiz, çizgimizi değiştirmemiz gerekir" diyenler savundular ama yapamadılar. Bu durum Ulbricht için

de geçerlidir.

Macaristan'dan J. Kornai de aşırı merkezizetçiliği sürekli eleştiriyordu ve sonunda ülkeden ayrılmak zorunda kalacaktı.

Bu yazıda Türkçede az bilinen bir ülkedeki muhalefetin, Yugoslavya'dakinin de kısaca incelenmesi gerekir.

YUGOSLAVYA VE “KIZIL BURJUVAZİ”

Yugoslavya'da da 1960'lı yıllarda sosyalizmin geleceğine yönelik tartışmaların yanı sıra eylemlilik de yaşanır. Çekoslovakya gibi bu ülkede de eylemlilik kitleseldir, şu farkla ki üniversite öğrencileri ve öğretim üyeleriyle sınırlıdır. Bu da geniş bir çevredir ve açık muhalefet DAC, Polonya ve Macaristan'da olduğu gibi küçük bir aydın grubuyla sınırlı değildir.

Yugoslavya'daki sosyalizmin geleceğine yönelik tartışmaları anlayabilmek için ülkenin yakın geçmişinin dikkate alınması gerekir. Yugoslavya diğer sosyalist ülkelere göre üç ayrı özelliğe sahiptir:

Birincisi: Nazi ordularının yenilmesi ve ülkenin işgalden kurtarılması esas olarak partizan savaşının sonucudur, Kızıl Ordu sayesinde olmamıştır. Yugoslavlar savaş sırasında Yahudiler, Polonyalılar ve Sovyet halkıyla birlikte en çok kayıp verenler arasındadır. Ülkedeki üç büyük etnik grup –Sırplar, Slovenler ve Hırvatlar- arasındaki etnik temele dayanan nefret sona erdirilip anti-faşist cepheye birleşmeleri sağlanmış ve 1943 yılında federal ve sosyalist Yugoslavya ilan edilmiştir. Ülkeyi oluşturan farklı etnik grupların kendi kaderlerini belirleme hakları tanınmıştır.

İkincisi: kısaca Stalinizm olarak da bilinen SSCB tipi sosyalizmden ayrılmadır. Bu aynı zamanda savaş sonrasında uluslararası işçi sınıfı hareketindeki ilk ayrılmadır. İşçilerin kendini yönetimi, taban örgütlenmesi gibi belirlemelerin yanı sıra ekonominin yönetiminin devlette merkezileşmesine karşı çıkılması 1948'de SBKP ile ayrılık noktalarını oluşturur. Devlet mülkiyeti yerine toplumsal mülkiyet –kooperatif- savunulmaktadır.

Yugoslavya'dan dışarıya gidecekler için seyahat kısıtlaması olmadığı gibi ülke kültürel olarak dışarıya da açıktır. 1960'lı yılların ikinci yarısında önemli rock and roll grupları kurulur, Beatles'ın konseri televizyondan canlı yayınlanır, Troçki, Ernst Bloch, Jean Paul Sartre, Adorno ve Horkheimer'inkiler de dahil olmak üzere çok sayıda kitap basılır. Başka sosyalist ülkelerde bu konuda yaşanan kısıtlamalar yoktur.

Üçüncüsü: Yugoslavya soğuk savaş yıllarında ne emperyalist ne de sosyalist bloktan yana olmayarak Bloksuzlar Hareketi'nin kurulması ve gelişmesinde aktif rol oynamıştır.

1945-1965 yılları arasında Yugoslavya sanayileşmiş ve hızlı bir ekonomik büyüme temposuna ulaşır ama ardından ekonomik gelişmede yavaşlama, işsizlikte artış, yatırımların azalması, ücretler arasında büyük farkların ortaya çıkması ve dış göç başlar. Yugoslavya başka ülkelere işçi gönderen tek sosyalist ülkedir.

1968'de üniversitelerde başlayan protesto hareketlerini bu tarihsel temel üzerinde değerlendirmek gerekir. Hareketin sembollerinden birisi bir yıl önce hayatını kaybeden Che Guevara'dır.

Belgrad üniversitesindeki öğrencilerin politik eylem programı protestolarının amaçlarını açıklamaktadır. Buna göre;

Kişisel gelirin denetlenmesi, en düşük ve en yüksek gelir düzeyinin belirlenmesi istenmektedir.

Ayrıcalıklar ortadan kaldırılmalıdır. Burada özellikle işaret edilen Yugoslav Komünistler Birliği'ndeki yöneticilerin sahip oldukları ayrıcalıklardır. Benzer bir durum bütün sosyalist ülkelerde vardır.

Toplumsal mülkiyetin çözülerek kapitalistleşmeye yönelme engellenmelidir.

Bürokrasi azaltılmalı ve işçilerin kendini yönetmesi toplumun bütün kesimlerine yayılmalıdır. (Kanzleiter 2008, 147)

Üniversite öğrencilerinin taleplerinden bir tanesi özellikle aydınlatıcıdır: yazılanların uygulanmasını istemektedirler. Üre-

timin kolektif denetlenmesi, insanların kendilerini yönetmesi yazılmıştır ama hayata geçmesi aynı derecede değildir.

Üniversite öğrencileri Yugoslavya sosyalizmini bekleyen bölgelerin birbirine düşmesi ve parçalanma tehlikesine de işaret ederler: Slovenya hızla zenginleşirken Kosova'daki gelir ulusal ortalamanın üçte biri kadardır. Yugoslavya federal bir cumhuriyet olmuştur ama bölgeler arasındaki dengesizliğin artmasını kuruluşun ilk yılları hariç engelleyememiştir.

Öğrenciler “kahrolsun kızıl burjuvazi” derken yönetim kademelerinde bulunan ve ekonomik sıkıntıların farklı ülkelerden sermaye gruplarına bağlanarak çözülebileceğini düşünenleri hedef almaktaydılar. (Bkz. Argument'in Yugoslavya sayısı)

Yugoslavya 1970'li yıllarda “pazar sosyalizmi”ne yöneldi. Sosyalizm gibi pazar sosyalizmi belirlemesi de geneldir, bileşenlerinin açıklanması gerekir. Yugoslavya'da pazar sosyalizmi uluslararası bankalar ve tekellerle bütünleşmenin sosyalist görünümü yoluyla. Değer yasasının sosyalist ekonomide de düzenleyici bir rol oynayabileceğinden hareketle –hangi oranda ve nasıl olacağı açıklanmadan- liberalleşmeye gidildi. Bunun sonucunda dış göç, işsizlik, ücret farklılıklarının yanı sıra bölgeler arasındaki dengesizlik de büyüyecekti. Bu sırada birleştirici rol oynayan ve bütün kesimler tarafından ulusal kahraman olarak değerlendirilen Tito'nun da ölmesi ayrışma sürecini hızlandıracaktı.

1990'lı yıllarda yaşanan ve ülkenin parçalanmasıyla sonuçlanan Yugoslavya savaşı –özellikle ABD ve Almanya'nın müdahalesi de unutulmadan- bu maddi zemin üzerinde şekillenecekti.

DAC gibi Yugoslavya adlı bir ülke de artık bulunmuyor.

Çekoslovakya'da Şik'in savunduğu reformlar hayata geçirilebilseydi, gelişme Yugoslavya'dakinin benzeri olacaktı.

Çekoslovakya'daki reform sürecinin engellenmesi, DAC'de Ulbricht'in görevden ayrılmak zorunda kalması, Macaristan ve Polonya'da da benzeri gelişmelerin yaşanması sorunu çözmedi, sadece yirmi yıl kadar erteledi.

1960'LI YILLAR VE SOSYALİZMİN GELECEĞİ

1960'lı yıllar reel sosyalizmin en iyi yıllarıydı. SSCB ve diğer sosyalist ülkeler savaşta yaşadıkları büyük yıkımı geride bırakıp hızla geliyordu. Sömürgecilik sistemi dünya çapında çöküyor, neredeyse her ülkede emperyalizme karşı eylemler yükseliyordu. Başarı sarhoşu olmayanlar ise sosyalizmin içinden bakarak geleceğin iyi olmadığını görüyorlardı. Sosyalist üretim tıkanma belirtileri gösteriyordu ve böyle devam edilirse üretici güçlerin geliştirilmesinde ABD ve diğer emperyalist ülkelere yetişmek ve geçmek mümkün değildi.

Sosyalizmde reform gerektiği konusunda görüş ayrılığı yoktu; hangi yönde ve hangi oranda sorusuna ise farklı cevaplar veriliyordu. Yaygın uygulama üretimde maddi teşvik ve merkezi plandaki katılığın biraz gevşetilmesi idi ancak sonuç alınmadı.

Sonraki yıllarda Üçüncü Sanayi Devrimi olarak adlandırılacak gelişmeyle tekelci kapitalizm yeni bir aşamaya geçiyordu. İlk olarak 1974'de Şili'deki Pinochet darbesinin ardından uygulanacak olan neo liberalizmle kapitalizm 1930'lu yıllardan beri uygulanan Keynisçi politikadan uzaklaşıyor, yerini özelleştirme, üretim birimlerinin küçülmesi ve esnek üretim almaya başlıyordu.

Sosyalist ülkelerdeki politikacılar ve aydınlar bu gelişmeyi gördüler ancak yapılması gereken değişiklikler konusunda anlaşamadılar ve genellikle durumu idare etmeyi, küçük değişikliklerle eski çizgiyi sürdürmeyi seçtiler. Çekoslovakya'da olduğu gibi kitlesel ve radikal değişiklik talebine engel oldular ama kendileri de çözüm üretemediler.

Tekelci kapitalizm üretici güçlerin gelişmesinde yeni bir aşamaya geçerken –bilgisayarlaşma- sosyalizm bunu yapamadı, kapitalizme yetişmek ve geçmek iddiasını kaybetti.

“1960'lı yıllarda eleştiriler dikkate alınsaydı, 1989'da sosyalizmin çözülmesi gerçekleşmezdi” belirlemesi iki nedenle doğru sayılamaz.

Birincisi; hangi eleştiri ne oranda dikkate alınmalıydı sorusu önemlidir. Sosyalizmin mevcut gelişme çizgisine yönelik eleştiriler arasında “böyle devam edemeyiz” belirlemesi dışında anlaşma yoktu.

İkincisi; Çekoslovakya’daki sosyalizmde planlanan değişiklik hayata geçebilseydi, sonuç Yugoslavya örneğinde görüldüğü gibi uluslararası sermayeyle bütünleşmek olacaktı. Farklı çözümler arasında ayırım gözetmeden hepsini aynı değerlendirmek doğru değildir.

1960’lı yıllarda yapılan iki belirleme özellikle önemlidir.

Birincisi; Şik’in belirttiği gibi mevcut durumu geçmişle değil, rakiple karşılaştırmak gerekliydi. Sosyalizm büyük başarılar kazanmış ve kendi tarihinin esiri olmuştu; geçmişle öğünüyor ve yeni gelişmeleri yeterince dikkate almıyordu. Biliyordu, görüyordu ama önlem konusunda oldukça yavaştı. Kitaplara fazla bağlıydı, bildiklerini geliştirip değiştiremiyordu. O kadar ki bir dönem “kapitalizm üretici güçlerin geliştirilmesinde sıçrama yapamaz, böyle bir kapasiteye sahip değildir” belirlemesi bile tartışıldı.

Reform adımları atılmadan önce 20. yüzyıl sosyalizminin doğru teorik çerçeveye oturtulması gerekirdi. Bu çerçeve olmadan reform uygulamasında kaçınılmaz hatalar, deneme ve yanılma süreci oradan oraya savrulmayı getirir. Başarı abartılırken her başarısızlık felaket olarak değerlendirilir ve bu durumda kalıcı başarılarla ulaşma şansı da ortadan kalkar.

İkincisi; Ulbricht’in “Marksizm’e ters düşüyor” diye görenden ayrılmasına neden olan belirleme önemlidir: sosyalizm uzun sürecek ve özgün iç yasaları olan bir sosyoekonomik sistemdir. Bu belirleme Marx-Engels’te kısa süren ve komünizmin ilk aşaması sayılan sosyalizm tanımlamasından farklıdır. Bu tahlil geliştirildiğinde “sosyalizmin özgün iç yasaları ancak kapitalizmin mevcut durumu da dikkate alınarak belirlenebilir” saptamasına ulaşılır. (Bkz. Erkiner, 2016) Aynı durum güçlü bir sosyalist sistemle birlikte yaşadığı sürece kapitalist sistem için de geçerlidir.

Sosyalizmin gelişme çizgisi hakkında Marx-Engels'ten alıntılar yapmakla yetinmek boş konuşmaktır. Marksist sosyalizmde güçlü rakip sistem yoktur, üretici güçlerin geliştirilmesinde ona yetişmek ve geçmek de söz konusu değildir.

Che Guevara'nın 1960'lı yıllarda sosyalizmin geleceği ve yapılması gereken değişiklikler konusundaki görüşleri bu tartışmada farklı bir yer tutar.

Che ekonomik gelişmeyi önemser ama sosyalist toplumda esas olanın insanların bilincindeki gelişme olduğunu savunur. Che'nin sosyalizmle ilgili görüşü tek cümlesiyle özetlenebilir: "Komünist ahlak anlayışı olmadan ekonomik bir sosyalizm beni ilgilendirmiyor." (Kitabın sonunda yer alan Ek 1'deki Server Tanilli'nin yazısına bakınız.)

Sosyalist ülkelerde de insan bilincinin gelişmesi dışlanmaz; ne ki, bu gelişme büyük oranda ekonomideki gelişmeye bağlanmakta, eğitimin de rolü bulunmakla birlikte esas olarak ekonomik gelişme sonucu gerçekleşeceği varsayılmaktadır.

Che, pazar mekanizmasına aşırı vurgu yapılmasına, üretimin artırılmasında maddi teşviklere önem verilmesine ve üretim birimlerinin özerkliğine karşıdır.

Che'nin sosyalist ekonomi konusundaki görüşleri yeni insanın oluşturulmasıyla doğrudan ilgilidir. Değer yasası, pazar mekanizması, maddi teşvik gibi kategorileri insanın değişmesi ve yeni insanın oluşmasında sahip oldukları işleve göre değerlendirir.

YENİ İNSAN VE TARİHTE KATALİZATÖR OLARAK BİLİN- CİN ROLÜ

Che'ye göre sosyalist bir toplumun gelişmesi üç bileşenden oluşur: üretim araçlarında özel mülkiyetin kaldırılmasıyla oluşan yeni üretim ilişkileri, bilim ve tekniğin gelişmesiyle üretimin artması ve yeni insanın oluşması. İç içe olan bu üç bileşenin arasında, Che, önceliği yeni insan bilincinin gelişmesine verir ve bu bilincin yeni üretim ilişkileri çerçevesinde üretici güçlerin gelişmesiyle kendiliğinden oluşmadığını özellikle vurgular (Guevara, 1990: Band: 6, 137).

Che için bilinç, gerilla savaşı gibi bir katalizatördür; ileri aşamalar için gerekli koşulların ortaya çıkmasını hızlandıran, bazı aşamaların atlanarak geçilmesini sağlayan bir katalizatör...

Che, Marx ve Lenin'in konuyla ilgili tezlerini şöyle yorumlar:

"Marx, bilincin insanın yaşadığı ortam ve bu ortamın da üretim ilişkileri tarafından belirlendiğini gösterdi. (...) Daha sonra Lenin bu analizi derinleştirdi ve bir toplum biçiminden ötekine geçişin şematik bir sıra izlemediğini, bu geçiş için gerekli koşulların katalizatör adı verilebileceklerle hızlandırılacağı -bu Lenin'in ifadesi değildir, bana aittir- temel görüşüne ulaştı" (a.g.e., s: 137).

Che, devamla, proletaryanın öncüsü olan partinin sınıfın isteklerine sahip çıkması ve ulaşılması gereken hedefi açık olarak belirleyerek iktidarı ele geçirmesi durumunda, yeni bir toplumun oluşturulmasına girişilebileceğini ve böylece bazı aşamaların atlanabileceğini belirtir.

"Böylece Sovyet devletinin ilk yıllarında olduğu gibi ağır emperyalist kuşatma koşullarında bile tek ülkede sosyalist toplum inşa edilebilir. Görüldüğü gibi, toplum biçimlerinin tarihsel gelişimi belirli koşullarda kısaltılabilir" (a.g.e., s: 138).

Che bu saptamasını 24 Mart 1963'te Ariguanabo tekstil fabrikasında yapılan işçi toplantısındaki konuşmasında yapar. 24 Şubat 1964'te bütçe ve finans sistemi hakkında yazdığı bir yazıda (Guevara, 1995, Band 3: 60-101) bilincin rolünü Sovyet

devriminden örnek vererek ele alır ve Lenin ile İkinci Enternasyonal arasında “Rusya’da üretici güçlerin gelişme düzeyinin sosyalizmi olanaklı kılıp kılmadığı” tartışmasını aktarır.

1917 Ekim sosyalist devrimi sırasında Rusya üretici güçlerin gelişme düzeyi geri olan bir ülkedir. Bu konuda görüş ayrılığı yoktur. Lenin ile İkinci Enternasyonal ve özellikle onun teorisyeni sayılan Karl Kautsky arasındaki farklılık, mevcut durumdan sosyalizme gidiş yolu konusunda çıkmaktadır. Kautsky’ye göre izlenmesi gereken yol, burjuvazinin egemenliğinde üretici güçlerin sosyalizm için yeterli düzeye ulaşmasından sonra sosyalist devrimin gerçekleştirilmesi ve sosyalizmin kurulmasına yönelmektir.

Lenin’e göre ise, koşullar uygun olduğunda işçi sınıfı müttefikleriyle birlikte iktidarı ele geçirip burjuvaziye ve büyük toprak sahiplerini mülksüzleştirdikten sonra, üretici güçlerin sosyalizm için gerekli olan düzeye çıkarılmasına yönelebilir. Böyle bir yönelim marksist tarih anlayışına aykırı değildir. Üretici güçlerin sosyalizm için gerekli düzeye ulaştırılması (ülkenin sanayileşmesi, modernleşme) mutlaka burjuva düzeninde gerçekleşir diye bir kural yoktur. Aynı gelişme üretim araçlarında özel mülkiyetin bulunmadığı koşullarda da sağlanabilir.

Che, yazısında, Lenin’in ilgili pasajını da aktarır:

“Sosyalizmin gerçekleşebilmesi için belirli bir kültür düzeyi gerekli ise, (belirtelim, her Batı Avrupa ülkesinde farklı olduğu için kimse bu gerekli düzeyin tam olarak ne olduğunu söyleyemiyor), bu durumda biz neden devrimci yoldan bu düzeye ulaşmak için gerekli önkoşulları oluşturmaya girişmeyelim ve sonra işçi ve köylü iktidarı ve Sovyet düzeni temelinde ileriye giderek diğer halklara yetişmeyelim?” (Lenin, 1970: 220). (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Erkiner, 2009: 56-59).

Bilinç (burada kastedilen dönemin koşullarını doğru değerlendirmek, örgütlenebilmek, sınıfın temsilcisi olarak iktidarı ele geçirebilmek ve yeni bir toplumun inşası için gerekli bilgi ve motivasyona sahip olmaktır), tarihte katalizator rolü oynayabilir ve bazı tarihsel aşamaların atlanmasını ya da hızla geride bırakılmasını sağlayabilir. Che, ilgili yazılarında, üretici güçler-

le üretim ilişkileri arasındaki bağlantının iki değişik durumuna işaret eder.

Marx, üretici güçlerin gelişme düzeyiyle, üretim ilişkileri arasındaki uyumdan ya da dengeden söz eder. Bu denge üretici güçler lehine bozulduğunda, üretim ilişkileri bu güçlerin gelişme düzeyine uygun düşmemeye başladığında, toplumsal altüst oluş dönemi yaklaşmış demektir. Bu durum, politik iktidarın yapısının değişmesini (devrimi) gerekli kılar. Ne ki, bu dengenin başka türlü bozulması da mümkündür. Üretim ilişkileri üretici güçlerin gelişmesinin gerektirdiğinden daha ileri düzeyde olabilir.

1917 Ekim sosyalist devriminin ülkenin geniş bir kesiminde feodal ilişkilerin ağırlığını koruduğu Rusya'da gerçekleşmesi; doğal kaynakları kıt, ekonomisi büyük oranda dışarıya bağımlı Küba'da 1959 yılı başında Batista'nın devrilmesinin ardından kısa sürede sosyalist devrime geçilmesi de bunu göstermektedir.

Che'nin Sovyet devrimiyle ilgili görüşlerinin yeterli incelemeye dayanmadığı söylenebilir. Lenin 1917 Nisan'ında sürgünden dönerek geldiği Petrograd'ın Finlandiya Gar'ında yaptığı konuşmada sosyalist devrim çağrısı yapar ve Bolşevikler dahil herkes tarafından hayretle karşılanır. Yarı feodal ilişkilerin hakim olduğu bir ülkede sosyalist devrim çağrısı herkese ters gelir ve hatta alay konusu olur.

Lenin'in bu çağrısı yapmasının nedeni bilinçlenmiş insanlar vasıtasıyla tarihteki bazı aşamaları atlayabilmek, tarihi hızlandırmak değildir. Sosyalist devrim çağrısı yapıldığı zaman Bolşeviklerin büyük bölümü bile bunu garip karşılar, dolayısıyla sosyalist devrimin gerekliliği bilincine sahip olanlar çok azdır. Lenin'in -eski- görüşlerini savunanlar 1905'te yazılan İki Taktik'te belirtildiği gibi "işçilerin ve köylülerin devrimci demokratik diktatörlüğü"nin kurulmasından ya da Çarlık'a son veren 1917 Şubat devriminin geliştirilmesinden yanadırlar.

"Bütün iktidar Sovyetlere" çağrısı aynı zamanda burjuvaziyi temsil eden Kerensky yönetiminin devrilmesi çağrısıdır ya da sosyalist devrimdir.

Şubat devriminden sonra Rusya'da devrimin merkezi iki kentte, Petrograd ve Moskova'da ikili iktidar vardır: burjuvaziyi temsil eden Kerensky hükümetiyle işçiler ve askerlerden oluşan Sovyetler iktidarı. Her iki iktidar da diğerini yok edebilecek durumda değildir. Rusya, Birinci Dünya Savaşı'na katılan devletlerden birisidir ve devrimden sonra da değişiklik olmamıştır; savaş sürmektedir.

Rusya'da işçilerin ve köylülerin önde gelen iki talebi savaşın sona erdirilmesi ve toprak devrimidir ama hükümet her iki konuda da adım atmamaktadır. Bu iki talebin yerine getirilmesi ancak burjuvazinin devrilmesiyle mümkündür ve bu da sosyalist devrimdir.

Lenin'in sosyalist devrim çağrısı bilinçli kitleyle tarihi hızlandırmak için yapılmış bir çağrı değildi. Nisan'da işçi-asker Sovyetlerinde azınlıkta olan Bolşevikler Ekim'de çoğunluğa ulaşırlar ve sosyalist devrimin gerçekleştirilmesi de o zaman gündeme gelir.

Ekim devrimi burjuvazinin devrilmesi anlamında sosyalist bir devrimdir ama ne Marx-Engels'in ne de Lenin'in 1905'teki öngörülerine uymaz. Petrograd ve Moskova'daki işçi-asker Sovyetleri gerçekte işçi-köylü (yoksul köylü değil) Sovyetleridir ve Rusya'da sosyalist devrim belirleyici iki devrimci merkezde önceden düşünülmemiş bir güçle, köylülükle birlikte yapılmıştır.

Tarım işçileri ve yoksul köylülük sosyalist devrimde işçi sınıfının yakın müttefiki olarak görülür ama küçük burjuva olarak değerlendirilen sınıflara az ayrılmış olan köylülük görülmezdi. Rusya'da feodalizm ordunun yoksul köylülerden oluşmasını sağlayacak kadar çözülmemiş, köylülük yeterince ayrılmamıştı.

Halkın iki önemli talebi olan savaşa son ve toprak devrimi ancak burjuvazinin devrilmesiyle mümkün olduğu için asker elbisesi içindeki köylülük devrime katılır. Sonraki yıllarda köylülük Çin'deki sosyalist devrimin belirleyici gücü olacaktır. Çin'de işçi sınıfının etkinliği Rusya'dan belirgin derecede azdır.

Bu temel üzerinde Che'ye bilinç konusunda hak verilebi-

lır. Marx-Engels tarafından sosyalist devrimin bileşenleri arasında sayılmayan köylülük, Rusya’da devrimin iki merkezinde ve sonraki yıllarda Çin’de sosyalist devrime katılacaktır. Bu da sadece tarım işçileri ve yoksul köylülüğün değil özellikle küçük köylülüğün de sosyalist bilince sahip olabileceğini gösterir. “Küçük köylülük küçük burjuvazidir, demokratik devrime katılabilir ama sosyalizme uzaktır” görüşü 20. yüzyılın bütün devrimlerinde yalanlanır. Kır ve kent küçük üreticiliği de sosyalist bilince sahip olabilir ve ilgili devrime katılabilir. Sahip olunan bilinç yaşanan hayatın yansıması olmak zorunda değildir, değiştirilebilir. Büyük bölümü küçük üretici olan köylülerin sosyalist devrime katılmasının bir nedeni sosyalist eğitimse (sosyalist bilinç işçilerde bile kendiliğinden oluşmaz, dışarıdan iletilir), diğer nedeni de yaşanan dönemde sosyalist devrimden başka çözümün mümkün olmamasıdır.

Lenin Nisan 1917’de sosyalist devrimi tarihi hızlandırmak için değil, sorunların çözümünde başka çıkış yolu olmadığı için savunur.

SSCB’de sosyalizmin kurulması da aynı çerçevede değerlendirilebilir.

Che, “tek ülkede sosyalizm” konusunda yaygın yanlış etkisinde kalmış gibidir. Dünyanın altıda birini kaplayan SSCB tek ülke olarak görülemez. Ne sosyalist devrim tek ülkede gerçekleşti ve ne de kapitalizm dışı yoldan –sosyalist modernleşme- gidilerek “tek ülke” SSCB sanayi ülkesine dönüştü. SSCB Petrograd, Moskova ve Bakü gibi sanayi merkezlerinin dışında yarı feodalizmin hakim olduğu bir ülkeydi ama büyük insan ve petrol dahil enerji kaynakları olduğu unutulmamalıdır. Ek olarak önemli entelektüel birikime de sahipti. Devrim öncesinde dünya çapında edebiyata sahip olan ülkede bu gelişme düzeyi edebiyatla sınırlı olmasa gerektir.

SSCB’de gerçekleşen “tek ülkede sosyalizm” değil, geniş bir bölgede sosyalizmdir.

Lenin ve Bolşevikler sonuna kadar Avrupa’da –özellikle Almanya’da- devrim beklediler. Almanya’da 1918-1919 devrimi başarısız oldu, Avusturya ve Macaristan’daki ayaklanmalar da

bastırılınca Sovyet yönetimi yalnız kaldığını anladı ve sosyalist modernleşmeye de bunun sonucunda yöneldi.

Che'nin belirlemesinin aksine Lenin'in başlangıçta böyle bir planı yoktu, tersine Rusya'da devrimin Avrupa devrimini hızlandıracağını düşünüyordu, ama olmadı. Bu nedenle SSCB örneğinde tarihin hızlanması, geri bir ülkenin sosyalist modernleşme yoluyla sanayi ülkesi haline gelmeye yönelmesi sonuçtur, kitlelerin bilincine güvenerek yapılan başlangıç değildir.

Teoriyi dönemin gereklerine göre yorumlayarak değiştirmek Lenin'in önemli özelliğidir. Sovyet devriminin dünyada yalnız kaldığının anlaşılmasından sonraki yorum, sosyalist modernizm, 1905'te düşünülemezdi çünkü gerekli değildi.

Tarihte bilincin katalizatör rolü vardır. Bütün mesele nerede, ne zaman ve hangi oranda sorularına doğru cevap verilebilmesindedir.

Che, bu konuda, sonucu başlangıç yerine koyabilmektedir. Örneklenecek olunursa; SSCB'de üretici güçlerin gelişme düzeyinin geri olmasına rağmen sosyalist modernleşme kararı alınması ve ardından kitlenin bu doğrultuda bilinçlendirilmesi ve zorlanması söz konusudur. Bu karar alınmadan böyle bir bilinçlendirme mümkün değildir.

Che, bilincin önemini belirtirken Sierra Maestra'yı sürekli olarak örnek verir.

“Devrim için gerekli koşulların olgunlaşması zorunlu değildir, bazen harekete geçmenin kendisi (silahlı eylem) bu olgunlaşmada katalizatör olabilir” belirlemesini Küba'ya uygularken dikkatli olunması gerekir. Küba'da Sierra Maestra öncesinde birçok şey hazırды: Batista diktatörlüğü meşruiyetini kaybetmişti ve zorla ayakta kalabiliyordu. ABD yönetimi bile yakın müttefikinin durumunu görmüş ve bu nedenle de sosyalizmle ilgisi olmadığına inandığı gerilla grubunun faaliyetine karşı harekete geçmemiştir.

26 Temmuz Hareketi ülke çapında örgütlenmişti, yeterince güçlü değildi ama değişik alanlarda örgütlenmesi vardı.

Fidel Castro 1953 yılındaki Moncado kışlası saldırısından beri ülke çapında tanınıyordu.

Küba Komünist Partisi ülkede devrimin objektif şartlarının bulunmadığı görüşündeydi ama bu örgütün böyle düşünmesi gerçeğin de böyle olmasını gerektirmez.

Silahlı eylemin başladığı Sierra Maestra eskiden beri köylülerin toprak kavgası verdikleri, isyan ettikleri bir alandı.

Silahlı eylem böylesine hazır bir zeminde ortaya çıktı ve hızla gelişti. Burada bilincin, silahlı eyleme geçme bilincinin katalizator rolü vardır ama olgunlaşmış bir zeminde bu rolünü oynayabilmiştir. Benzer bir zemin Latin Amerika ülkelerinde bulunmadığı için buradaki gerilla eylemleri -ABD'nin hemen müdahale etmesi de önemli bir nedendir- gelişmeden yok edilmiştir.

BİLİNÇ NASIL GELİŞİR?

Sosyalist bir ülkede insan bilincinin gelişmesi ne demektir ve nasıl gerçekleşebilir?

Soru ayrıntılı olarak şöyle de sorulabilir: sosyalist bir devrimden sonra büyük oranda eskiden yaşanan kapitalist ülkenin koşullarıyla belirlenmiş insan bilinci hangi yöntemlerle geliştirilebilir? Sosyalist bilinç nedir ve nasıl geliştirilebilir?

Che Guevara'nın tartıştığı ve çözüm üretmeye çalıştığı sorular, 20. yüzyıl sosyalizminin temel sorunları arasındadır.

SSCB 74, Orta ve Doğu Avrupa'daki sosyalist ülkeler de 44 yıl yaşamışlardı. Bu ülkelerde devrimi ve ilk yıllarını görenlerin sayısı azalmıştı, çoğu artık yaşamıyordu; büyük çoğunluk devrimden sonra dünyaya gelmişti. Devrim şartlarında yetişen bu kuşakların buna uygun bir bilince sahip olmadığı görülecekti.

1989-1991'de reel sosyalist ülkelerin tarihe karışmalarının ardından, bu ülkelerde yıllardan beri üretim araçlarında özel mülkiyetin bulunmadığı toplumlarda yaşayan insanlarda, bilincin, kapitalist ülkelerdeki ortalama insan bilinciyle karşılaştırıl-

diğında sanıldığı kadar farklı olmadığı ortaya çıktı.

Reel sosyalizmde yetişen insan tipi 1990 sonrasında şaşkınlığa neden oldu. Sosyalizm sonrası kapitalizmde ön planda olanların tamamına yakını daha önce komünist partisinde ve onun yan örgütlerinde değişik düzeylerde yönetici durumundaydı. Fireler ve iç kırılmalarla önceki yöneticiler yenilerine dönüştü. Politik yöneticiler büyük kayıp yaşadılar; çoğu emekli yapıldı ya da geçmişin günah keçisi olarak yargılandı. 40 yıldan fazla Bulgaristan Komünist Partisi Genel Sekreteri olan Jivkov 1989'dan sonra yolsuzluk suçlamasıyla hapse atılacaktı. Buna karşılık ekonomik konularda sorumlu olanlar yeni düzende genellikle yerlerini korudular. Eski sosyalist ülkelere akan tekeli sermaye de ekonominin işleyişini bildiği için bu kesimi özellikle tercih ediyordu.

Bu durum Polonya, Macaristan, Çekoslovakya'da geçerlidir. DAC, FAC tarafından yutulduğu için orada bunlar yaşanmadı. SSCB'nin parçalanmasıyla ortaya çıkan Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Orta Asya cumhuriyetlerinde ise eski komünist partisi yöneticileri de yeni düzende yerlerini koruyacaklardı. Romanya ve Bulgaristan ise iki uç örnek arasında yer alır.

İsimler konusunda çok sayıda örnek bulunmakla birlikte bazılarını belirtmek yeterli olacaktır.

Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Putin DAC'de KGB sorumlusuydu.

Azerbaycan'da Elçibey'i darbeyle devirerek yerine geçen Haydar Aliyev (şimdiki devlet başkanı İlham Aliyev'in babası) SBKP Politik Bürosunda KGB sorumlusuydu.

Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan'da komünist partileri adlarını değiştirip aynı kadroyla sosyalizm sonrası kapitalizmde yerlerini alacaktı.

Almanya Başbakanı Merkel DAC kökenlidir ve oradaki gençlik örgütünde aktifti.

İrkçı söylemiyle tanınan Macaristan Başbakanı Orban da benzer geçmişe sahiptir.

Sosyalizm sonrası kapitalizmin önemli özelliklerinden bir tanesi de halklar arasındaki eski çatışmaların sürmesidir. 74 yıl SSCB bünyesinde yaşamış olan iki ülke, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki savaş örneklerden birisidir. Kitlese katliamların da gerçekleştiği Yugoslavya iç savaşı –dış müdahalenin de rolü olsa bile- yıllarca federal bir cumhuriyette birlikte yaşamış halklar arasında gerçekleşmiştir.

Buradan sosyalizm sonrasındaki kapitalizmde halkın genel durumuna geçilebilir.

İlk belirleme, Rusya Federasyonu ve Çek Cumhuriyeti dışında komünist partilerinin neredeyse yok olmasıdır. Çok sayıda parti –kadroları büyük oranda aynı kalarak- adını değiştirdi. Bunların dışında komünist partisi olarak yeniden kurulanlar ise –Bulgaristan örneğinde görüldüğü gibi- yüzde 1 oranında oyla başlayıp en fazla yüzde 5'e çıkabildiler.

İkinci belirleme, yıllarca sosyalizmde yaşamış olan halklarda görülen ırkçılıktır. Herkesi kapsamamakla birlikte ırkçılık yaygındır. Bu konuda iki önemli örnek yeterli olacaktır.

Birincisi; eski DAC alanında Almanya'daki ırkçı partilerin verimli bir alan bulmuş olmasıdır. DAC yakın geçmişinin de etkisiyle anti-faşizmi devlet politikası olarak benimsemişti. Berlin Duvarı'nın yıkılmasından kısa süre sonra bu alanda yaşayan Almanlarda belirgin bir yabancı düşmanlığı bulunduğu saptanmıştı. Bu konuda dikkat çeken bir olay Rostock-Lichtenhagen'da 1992'de yaşanacaktı. Bir mülteci yurduna saldıran Naziler binayı ateşe verirler. Bunların ülkenin Batı bölümünden geldiği kabul edilse bile, sokağa çıkıp sloganlar atarak saldırganları teşvik eden halk için aynı belirleme yapılamazdı.

Sonraki yıllarda neo faşist partiler eski DAC bölgesinde “yabancılardan arındırılmış bölgeler” kurdular, göçmenlere saldırılar birbirini izledi ve bu partilerin temsilcileri seçimlerde yerel parlamentolara girebilecek kadar da oy aldılar.

Bu partiler ülkenin batı kesiminde de yıllardan beri bulunuyordu ama doğuda gelişebilmeleri için verimli bir alan buldukları da açıktı.

Kitabın konusu bu olmadığı için ayrıntıya girmeyeceğim; sadece şu kadarı belirtilmelidir: faşizme karşı mücadele onun kültürüne karşı mücadeleyi de içermek zorundadır. Tekelci burjuvazi mülksüzleştirildiğinde, faşizm lanetlendiğinde, tanınmış faşistler yargılanıp cezalandırıldığında –DAC’de bunların hepsi yapılmıştır- bütün bunlar faşizmin kültürüne karşı mücadelede yeterli olmamakta ve yabancı düşmanlığı ve ırkçılık sosyalizm teorisine eklenerek varlığını sürdürebilmektedir.

Önemli başka tarihsel faktörler de bulunuyor. Nazi Almanyası yıkılmadan önce öğretmenler, doktorlar, avukatlar ve akla gelebilecek başka mesleklerden çok sayıda kişi NSDAP (Almanya Ulusal Sosyalist İşçi Partisi) üyesiydi. Faşizm ülkenin batı kesiminde müttefik orduları doğuda ise Kızıl Ordu tarafından yıkılınca bir tarafta parlamenter sisteme, diğer tarafta ise sosyalizme geçildi. Tanınmış olan isimler dışında kalan büyük çoğunluk özeleştiriyi yaparak ya da öyle yapmış gibi görünerek eski mesleğini sürdürdü. Dışardan halk getirilemeyeceğine göre başka türüsü de mümkün değildi. (Bkz. Erkiner, 2005)

FAC’nin nazi geçmişiyle kültürel olarak hesaplaşması bu ülkedeki 1968 hareketinden sonra gerçekleşti. Almanya 68’i toplumda büyük kültürel değişime neden oldu ama DAC’de 68 yaşanmadı, yaşanmasına gerek de görülmeyerek engellendi.

DAC tarihinde de sosyalizm görünümü altında ırkçılığı güçlendirecek uygulamaların bulunmasından söz edilebilir. Tek örnek verilecek olursa; FAC gibi DAC de yabancı işçilere ihtiyaç duyuyordu. DAC’ye işçiler Vietnam ve Angola’dan geliyordu. Çalışmak için ülkeye gelen yabancılarla ilgili yasalar DAC ve FAC’de karşılaştırıldıkları zaman, ilkindekilerin ikincidekilerden daha kısıtlayıcı hükümler taşıdığı görülür. Tek örnek verilecek olursa, yabancı işçiler ailelerini getiremezlerdi.

DAC halkı yabancıya yabancıydı ve zaten bu bölgede de çok az yabancı vardı. Yabancı düşmanlığının buna rağmen varolması bilinmeyen karşısındaki korkuyla ve bütün olumsuzlukların sorumluluğunu onlara yüklemeye açıklanabilir.

İkincisi; geçen yıl yaşanan ve Türkiye üzerinden gelerek Yunanistan ve Balkan ülkeleri üzerinden Orta ve Batı Avrupa

lkelerine –zellikle Almanya’ya yönelik- mültecilerle ilgili. Eski sosyalist ülkeler bu mültecilerin küçük bölümünü brn almayı, snrlarından geçmesine bile tahammül edemediler. Çekoslovakya’nın bölünmesiyle ortaya çıkan ek Cumhuriyeti ile Slovakya ve Macaristan bu konuda en katı tutum alan ülkelerdi. Bunlara Bulgaristan ve Romanya da eklenebilir. Irkılığıyla tanınan Almanya bir milyona yakın mültecileri kabul ederken bu ülkeler hiç almamak için çaba gösterdiler.

Gereeleri “Müslüman göçmen” istemiyor olma ktı ama duruma göre başka geree de bulabilirlerdi. Mültecilere karşı tutumu yabancıya karşı tutum çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Bu tutumu alan hükümetler halk tarafından da desteklendiler.

44 yıllık sosyalizmin ardından ortaya çıkan insan tipolojisi böyleydi.

Che Guevara yaklaşık 25 yıl önce sosyalist toplumlarda sosyalist insan yetimeyebileceğini ya da önemli eksikliklerin ortaya çıkabileceğini görmüş ve bu konuda bazı belirlemeler yapmıştı. Che bu görüşe SSCB’yi gördükten sonra ulamı olmalıdır.

Sosyalist ülkelerde bilinç, üretim araçlarında özel mülkiyetin bulunmadığı farklı üretim ilişkileri içinde ve eğitimle gelişir denildiğinde; zamanla bütün sosyalist ülkelerde yıllardan beri hayata geçirilen bir cevap verilmiş olur. Che, bunu yeterli görmez ve dört önemli ekleme yapar: gönüllü ek çalışma, önemli kişisel örneklerin ortaya çıkması, Küba halkının dikkatinin dünya halklarının düşünce ve eylemlerine çekilmesi ve onlarla dayanışma (enternasyonalizm) ve üretimde maddi tevikin geri plana atılması...

Sosyalist bir ülkede insan bilincinin gelişmesi; insanın artan oranda toplumsallaması, kendi çıkarlarıyla toplumun ve giderek insanlığın çıkarları arasında fark görmemesi demektir. Toplum için çalışmanın zorunluluk ya da angarya olarak değil, insan yaşamının doğal bir parçası olarak görülmesidir.

Bu, eskiden beri bilinen bir konudur ve önemli olan bu

amaca nasıl ulaşılabileceğidir.

Daha önce, üretim araçlarında özel mülkiyetin kaldırılması ve eğitimle bu bilinç değişimine ulaşılabileceği düşünülürdü.

Che, bu amaçla yapılan eğitimi yeterli görmez ve teorik eğitimin pratikle birleştirilmesi gerektiğini savunur. Bu pratik, herkesin kendi işyerinde yaşadığı pratik değildir. Sosyalist ülkelerde herkes çalışır ve çalışmasının karşılığında da belirli bir gelir elde eder. Bu çalışma, sosyalist üretim ilişkileri kapsamındadır.

Che, sosyalist insanın bilincinin gelişmesi için bunu yeterli görmez ve sosyalist ülkelerde yıllardan beri yapılan uygulamaya önemli eklerin yapılması gerektiğini savunur.

GÖNÜLLÜ EK ÇALIŞMA

Burada söz konusu olan, iş saatleri dışında gönüllü olarak çalışmaktır. Çalışma yeri işyeri olabileceği gibi başka bir yer de olabilir.

Che, 15 Ağustos 1964'te Sanayi Bakanlığı'nda "Komünist çalışma için sertifika verilmesi" toplantısında yaptığı, "Gönüllü Çalışma ve Bilinç Değişimi" başlıklı uzun konuşmada, konuyu değişik yönlerden ele alır. (Guevara, 1995, Band 6: 156-176)

Konu, "gönüllü çalışma" ya da iş saati dışında gönüllü olarak ücret almadan çalışma olmakla birlikte, popüler deyimle "mahalle baskısı"nın, özellikle bu çalışmanın ilk dönemlerinde zorlayıcı etkisi olduğu görülür. Gönüllü çalışma, insanların iş saatleri dışında gidip herhangi bir yerde çalışması değildir. Bağlı buldukları sendika bünyesindeki çalışma ekiplerinde yer alırlar. Çalıştıkları her fazla saat kaydedilir. Ekipler arasında rekabet örgütlenir ve belirli bir dönem sonra en başarılı olanlara sertifikaları verilir.

"Gönüllü çalışma, bilincin gelişmesi için bir okuldur; toplumda toplum için bireysel ve kolektif olarak çaba harcamaktır ve komünizme geçişi hızlandıracak daha yüksek bilinç düzeyinin oluşmasını sağlar." (a.g.e., s. 166)

Che'ye göre gönüllü çalışmanın bir başka özelliği; değişik çalışma alanları, özellikle yönetim ve düzenleme işiyle uğraşanlarla, kol emeğiyle çalışanlar arasında bağlantı kurmasıdır.

Küba'da gönüllü çalışmanın tipik alanı, adanın başlıca ürünü olan şeker kamışının kesilerek toplanmasıdır. Zor ve yorucu olan bu iş, değişik çalışma alanlarından kişileri bir araya toplar ve herkes karşılıksız olarak toplum için çalışır (Che'nin de şeker kamışı keserken fotoğrafları vardır).

Çin Halk Cumhuriyeti'nde "Kültür Devrimi" sırasında yaşanan, kafa emekçilerinin yılın belirli aylarında köylerde kol emeği ağırlıklı çalışmaya yönlendirilmesiyle, Küba'daki gönüllü çalışma uygulamasının ne oranda bağlantılı olduğunu bilmiyoruz. Hafta sonlarında gönüllü çalışma kısa sürede Küba'da moda haline gelir (Castaneda, 1997: 231).

KİŞİSEL ÖRNEKLER

Toplumda ön planda bulunan kişiler, savunulan ilkelere uygulanması konusunda örnek olmalıdırlar. Bunun aynı zamanda bir gerilla savaşı kuralı olduğu da söylenebilir. Birlik komutanı savaşı savaşın ortasında yönetir. Komutan örnek olmalıdır; aksi durumda birliğin savaş potansiyeli azalır.

1962 yılında yaşanan ekonomik sıkıntılar sonucu değişik yiyecek maddelerinin karneye bağlanmasına karar verilir. Che, devrimin ahlaki ilkelerine uymaya büyük özen gösterir. O sırada Sanayi Bakanı'dır ama konumunun getirdiği ayrıcalıkları kullanmaz. İkinci eşi Aleida'dan öteki Kübalı kadınlar gibi alışverişe otobüsle gitmesini ve karneyle yiyecek almak için sıra beklemesini ister. (Kendisinin de bakanlığa gitmek için otobüs beklerken fotoğrafları vardır.) Che'nin tutumu kişisel örnek olmak anlamında önemli olmakla birlikte Küba'da ayrıcalıklı yaşamın bulunmadığı anlamına gelmez. Farklı sorumluluk taşıyan insanların bazı ayrıcalıklarının bulunması normaldir. Kafa emeği harcayan insanlar sakin bir ortamda çalışmak isteyebilirler veya önemli sorumlulukları olanlar sıra bekleyerek zaman kaybetmek istemeyebilirler. Bu düzeyde ayrıcalıkların gerek-

liliği her insan tarafından kavranabilir, önemli olan bunların sürekli gelişerek toplumdakinden apayrı bir hayat tarzı haline gelmemesidir.

Che sosyalist ülkelerde yöneticilerin ayrıcalıklı yaşam biçimini mutlaka görmüştür. Ziyaret ettiği ülkelerde halkla ilişkisi sınırlı olmakla birlikte, yöneticiler tarafından sergilenen yaşam biçiminin halkta hiç de iyi duygular uyandırmadığını mutlaka fark etmiştir.

Che sık gittiği dış ülkelerde kendisine verilen hediyeleri paketlerini bile açmadan gençlik eğitim merkezlerine verir (Castaneda, 1997: 294-295).

Sosyalist bir toplumda ön planda olanlar örnek olmalıdır, halktan farklı bir yaşam sürdürmemelidir. İyi kişisel örneklerin sosyalist bilincin gelişmesindeki rolüne inanan Che, bu konudaki görüşlerine titizlikte uymuştur.

Che'nin -savaş da dahil olmak üzere- kişisel örneğe verdiği önem Mahir Çayan'da "politik ve askeri liderliğin birliği" olarak adlandırılır. Burada sözü edilen birlik, politik ve askeri liderliğin belirli bir üst organda birleştirilmesi değildir, kişide somutlanan birliktir. Önder sadece politik değil askeri önder de olmalıdır. Bunun anlamı en iyi eylemci olmayı gerektirmez ama savaşta ya da kentteki askeri eylemlerde sürekli olarak bulunmayı gerektirir. Latin Amerika ülkelerindeki gerilla savaşlarında da uygulanan bu ilke getirdiklerinin yanında önemli eksikler de barındırır. Türkiye'de de 1970'li yıllarda görüldüğü gibi savaşta kaybedilen bazı kadroların yerinin doldurulması mümkün olmamaktadır. Burjuvazinin karşı-gerilla (kontr gerilla) stratejisinin önemli bileşenlerinden birisi önderlerin ortadan kaldırılmasıdır. Politik ve askeri liderliğin birliği ilkesinin sürekli uygulanması durumunda bunu kolaylaştıracağı belirtilebilir.

Kimin ne oranda ve ne zamandan başlayarak korunması gerektiği savaş içindeki örgütlerin vereceği karardır ve duruma göre değişir. Önemli olan politik ve askeri liderliği savaşın her döneminde uygulayarak sayıca az ama ağır kayıplara yol açmaktır.

MADDİ TEŞVİKİN AZALTILMASI VE DEĞER YASASI

Che, üretimin artırılmasında maddi teşvikin ön planda rol oynamasına karşıdır ve böyle bir uygulamanın sosyalizmi yozlaştıracağını, sosyalist bilincin gelişmesini engelleyeceğini ve özünde kapitalizmi arka kapıdan içeriye sokmak anlamına geleceğini savunur.

Che, SSCB’de Hrusçov döneminde gündeme gelen maddi teşvike önem verilmesi ve üretim birimlerinin özerkleştirilmesi uygulamalarına karşıdır. Che, “Sosyalizme Geçiş Döneminde Planlama ve Bilinç” yazısında önemli bir saptama yapar:

“İnsan zekasının bu anıtının (Kapital’in) yüceliği, onun uğraştığı konuların insancıl niteliğini (kelimenin en iyi anlamıyla) çoğu kez unutturur. Üretim ilişkileri düzeniği ve verdiği sonuçlar, ayrıca sınıf mücadelesi, belirli bir ölçüde, tarih sahnesinde rol alanların insanlar olduğu nesnel gerçeğini gözden saklar. Bu anda, bizi ilgilendiren insandır” (Guevara, 2005:124-25).

Tarihin objektif yasaları, sosyalizmin kapitalizme karşı üstünlüğünü göstermesi gerektiği, iki sistem arasındaki yarış konuları arasında, insan, yasaların sonucu olan bir nesneye indirgenmiştir. Komünizmin hedefinin insanı değiştirmek ve geliştirmek olduğu, insandaki yabancılaşmanın her çeşidinin ortadan kaldırılması olduğu unutulmasa bile geri plana itilmiştir.

Marxizm insanı neredeyse unutmıştır. İnsan ne yapacağı, nasıl düşüneceği konularında şartlar tarafından belirlenen bir nesneye indirgenmiştir. Asıl olan tarihin yasalarıdır, insan değildir, çünkü insanı belirleyen o yasalarıdır.

İtiraz olarak Marx’ın belirlemesi öne sürülebilir: “İnsanlar tarihlerini kendileri yaparlar, ama onu serbestçe kendi seçtikleri parçaları bir araya getirerek değil, dolaysızca önlerinde buldukları, geçmişten devreden verili koşullarda yaparlar.”

Gerçekte bu belirleme herhangi bir şey söylemez. İnsanlar tarihlerini farklı şartlarda farklı yaparlar ve bunu kabul etmek için sosyalist olmak gerekmez. Feodal toplumda yapılan tarihle

kapitalist toplumdaki doğal olarak farklı şartlarda gerçekleşecektir. Aynı toplumda 30 yıl arayla bile tarih farklı yapılır. Almanya'da 1968'de üniversite gençliğinin ana hedefi toplumun Nazi geçmişiyle hesaplaşmasıyken, sonraki yıllarda hedef değişecektir.

İnsanlar keyiflerine göre hareket edemezler, yaşanan şartların getirdiği sınırlamalar vardır ve bu herkes tarafından kabul edilebilecek bir gerçekliktir. Burada dikkat edilmesi gereken mevcut şartların getirdiği sınırlamaların zorlanabilir, genişletilebilir olduğudur.

Tarihsel sınırlamaların neler olduğu onların nasıl yorumlandığına da bağlıdır. Sınırlama vardır, burası açıktır, ama kapsamının ne olduğu yorumu göre değişebilir.

20. yüzyıl sosyalizminde yetişen insanın kapitalizmin insanından fazla farklı olmadığını gördük. Kapitalizmde de marksist sosyalizmde de insan sonuçta tüketime indirgenir. İnsan çok, kaliteli ve çeşitli tüketebildiği oranda insandır. Üretici güçlerin geliştirilmesinde kapitalizme yetişmenin ve geçmenin de hedefi insanın tüketim imkanlarını artırmaktır. Komünizmin klasik tanımı da buna uygundur: herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacı kadar. Buradaki ihtiyaç öncelikle tüketim ihtiyacıdır. Komünizm, klasik tanımıyla, sınırsız bir tüketim toplumdur.

İnsanların tüketim düzeyleri arasında önemli fark bulunmaması sosyalist toplumu kapitalizmden ayıran başlıca fark olarak görülür. Bu durumda sosyalizmde yetişmiş insanın hızla kapitalist topluma uyum göstermesine şaşırılmamalıdır; insan yönünden bakıldığında temel aynıdır. Kapitalist özel mülkiyetin bulunmaması daha fazla ve eşit tüketim hedefine daha kolay ulaşmanın aracı olarak görülür.

Bu konuda DAC'den bir örnek verilebilir: sosyalizmin bu en ileri ülkesinde televizyonlar FAC kanallarını çekmektedir. İnsan tüketim temelinde tanımlanınca FAC'de üretilen ve reklamı yapılan yeni bir araba modeline DAC'de de talep olmasını doğal karşılamak gerekir. "Orada kapitalist özel mülkiyet var ama bizden daha iyi üretiyor ve tüketiyorlar; neden?" sorusu kaçınıl-

maz olarak akla gelecektir.

Berlin Duvarı'nın açılmasının ardından Doğu'dan Batı'ya geçen binlerce insana muz dağıtılmasını yadırgamamak gerekir. DAC'de muz bulmak zordu! "Sosyalizmi bir muza sattılar" suçlaması yerine, insanları bu düşünce tarzına getiren anlayışı sorgulamak gerekir.

Amaç daha eşit ve daha fazla tüketimse, muz neden eksik olsun?

Marksist sosyalizm kapitalizminkinden oldukça farklı bir uygarlık anlayışını temsil etmedi. Sonuçta çok farklıymış gibi görünen iki sistemde yetişen insanların birbirlerine benzemelelerine şaşırılmaması gerekir.

Sosyalizm Marx-Engels tarafından öngörüldüğü gibi rıksız olabilseydi, dünyanın başlıca kapitalist ülkelerinde zamandaş gerçekleşebilseydi, güçlü bir kapitalizmle birlikte yaşamak zorunda kalmasaydı; kapitalizmden oldukça farklı bir uygarlığı temsil etmesinin gereği de bu kadar öne çıkmazdı. Tek sistem olabilseydi, başka bir sistemle karşılaştırılması gündemden düşerdi.

Sosyalizmin 20. yüzyıldaki asıl sorunu, üretici güçlerin gelişme düzeyinde kapitalizme yetişmeye çalışırken artan oranda ona benzemesidir.

1970'li yıllarda sosyalizmle kapitalizm arasında artan benzerliğin teorisi bile vardı. Convergenc (dönüşüm) teorisine göre iki sistem gittikçe daha çok birbirine benzeyecek ve dönüşecekti. Genel olarak kapitalist sistem değil de sadece gelişmiş kapitalist ülkeler dikkate alındığında, sosyalizm de onlar gibi sanayi toplumuydu. Sosyal devlet anlayışı vardı ve insanların daha çok, daha kaliteli ve daha çeşitli tüketmesi hedefleniyordu.

Bu teori doğru değildi ama tümüyle hayal ürünü de sayılmazdı.

Che'nin de taraflardan birisini oluşturduğu 1960'lı yıllardaki sosyalizmin işleyişi ve geleceği tartışmasında henüz bu

kadar açık belirlemeler yapabilmek mümkün değildi. Ek olarak zaman tümüyle geçmiş değildi, sosyalizmin geleceği başka türlü de olabilirdi.

Che'nin 1960'lı yıllarda sosyalizmde reform konusuna yaklaşımını bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

Che, analizinin merkezine insanı koyar ve ekonomik sorunlara da buradan hareketle yaklaşır. Hangi uygulama insan bilincini yükseltebilir veya tersi yönde sonuç verir?

Che, üretimde maddi teşvikin, kapitalizmden kalan ve insanların üzerindeki etkisi halen süren bir uygulama olarak birdenbire ortadan kaldırılamayacağını bilincindedir. Sosyalizmde üretimde maddi teşvik –azalan oranda- gereklidir, ancak giderek ortadan kalkmalıdır.

“Bir noktayı açıklığa kavuşturmak zorunludur: Biz, maddi özendiricilerin nesnel gerekliliğini inkar etmiyoruz. Ama ana hareket kolu olarak kullanılmasına karşıyız. Ekonomide, bu tür bir hareket kolunun çabucak bir kategori değeri kazanacağına, sonunda insanlar arasındaki ilişkilerde, kendi gücünü zorla kabul ettirmeye başlayacağına inanıyoruz. Onun, kapitalizmden çıkıp geldiği ve sosyalist düzende kaderinin ölmek olduğu unutulmamalıdır” (a.g.e., s: 137).

Değer yasası konusunda da Che'nin yaklaşımı aynıdır: Bu yasa, SSCB'de olduğu gibi, sosyalizmde bilinçli olarak kullanılabilir, ama etkisini giderek kaybetmek zorundadır. Aksi durumda sosyalizm komünizme değil, kapitalizme doğru gidecektir.

“Değer yasasının kullanıldığı her yerde kapitalizmin dolaylı olarak arka kapıdan girdiği benim için açıktır” (Che'den aktaran: Castaneda, 1997: 325).

Che, fiyatların belirlenmesinde ve devlet işletmeleri arasındaki ilişkide değer yasasının olabildiğince geri plana itilmesinden yanadır.

Sosyalizmde değer yasası denetim altındadır ve bilinçli olarak kullanılabilir; kapitalizmdeki gibi işlevini denetimsiz rekabet içinde göstermez. Che, sosyalizmde, kapitalizmden kal-

ma bir kategori olarak kullanılabilen değer yasasına iki önemli kısıtlama getirilmesini ister:

Birincisi: Değer ile fiyat arasındaki ilişkinin sosyalist ülkenin dışarıyla (kapitalist ülkelerle) yaptığı ticarete geçerli olması; ülke içindeki fiyatların belirlenmesinde ise dışarısının referans alınmamasıdır. Sosyalist bir ülkede üretim, kapitalist ülkelerde olduğu gibi daha fazla kazanç hedeflenerek yapılmaz. Bazı mal ve hizmetler önemli bir kazanç getirmeyebilirler ama halkın bunlara ihtiyacı vardır. Bu nedenle üretilirler ve fiyatları düşük tutulur.

Che'nin değer yasasının işleyişine getirdiği bu kısıtlama zamanın sosyalist ülkelerinin tümünde ve kapitalist ülkelerin de bir bölümünde hayata uygulamıştır, uygulama alanı daralmış olmakla birlikte halen de uygulamaktadır. Söz konusu olan, değişik mal ve hizmetlerin fiyatlarının sübvansiyonla bazen değerlerinin oldukça altında belirlenmesidir. Sosyalist toplumların çöktükleri ve ekonomilerinin dünya pazarıyla bütünleştiği dönemde, bu ülkelerde görülen büyük fiyat artışlarının nedeni, sübvansiyonların kalkması ya da çok azalmasıdır.

İkincisi: Bir malın üretim süreci genellikle tek işletmede tamamlanmaz, bir dizi işletmeden geçerek tamamlanır. Bu işletmeler kapitalist ülkelerde genellikle farklı kişilerin mülkiyetinde iken, sosyalizmde devlet mülkiyetindedir. Bu nedenle, sosyalist ekonomide bir işletmeden ötekine geçen mal "satılmaz", üretim süreci içinde değeri artar. İşletmeler arasında para ilişkisi bulunmamalıdır.

Buradan hareketle Che, devlet işletmeleri arasındaki ilişkilerde değer yasasının ve paranın kullanılmamasından yanadır. Böyle bir işleyiş, üretim birimlerinin özerkleşmesini değil, tersine daha fazla merkezileşmiş bir ekonomiye gerekli kılar.

Che, sosyalist planlamanın esnekleştirilmesinden değil, daha fazla merkezileştirilmesinden yanadır. Che, 1960'lı yıllarda sosyalist ülkelerde uygulanan ekonomik reformlara neden karşı olduğunu, 5. Aralık 1964'te Sanayi Bakanlığı'ndaki çalışma arkadaşlarıyla yaptığı son toplantılardan birisinde yaptığı uzun konuşmada açıklar.

Che, Moskova’da Kübalı öğrencilerle yaptığı bir toplantıyı anlatarak söze başlar. Yaklaşık 50 öğrencinin kendisini dikkatle dinlediğini ve anladığını aktarır. Bunun nedeni, orada yaşama- ları ve anlattıklarıyla her gün karşılaşmalarıdır.

Ardından şunları söyler:

“Paul Sweezy, bir makalesinde, Yugoslavya’nın kapitaliz- me yöneldiğini yazmıştı. Değer yasası Yugoslavya’da egemen- dir ve bu egemenlik her geçen gün güçlenmektedir. Hrusçov, Yugoslavya’da olanı ilginç buluyor ve incelenmesi için insan gönderiyor. (...) Yugoslavya’da bu kadar ilginç bulduğu, ABD’de çok daha güçlü gelişmiştir, çünkü orası kapitalist bir ülkedir. Yugoslavya’da fabrikalar karlı olmadıkları için kapanıyorlar. Bu ülkede, İsviçre ve Hollanda’dan gelmiş ve işsiz işçileri em- peryalist ülkelere yabancı işgücü olarak götürmek isteyenler var. Bu şimdi Yugoslavya’da oluyor. Polonya da aynı yolu izli- yor; kolektivizasyonun yönü geriye çevrildi, toprakta yeniden özel mülkiyete dönüyorlar, özel değişim yöntemleri gerçekle- ştiriyorlar ve ABD ile ilişkilerini geliştiriyorlar. (...) Çekoslovakya ve Almanya’da (DAC kastediliyor) Yugoslavya’daki sistemi kul- lanabilmek amacıyla inceliyor. Birçok devlet rota değiştiriyor. Bunun nedeni artık görmezlikten gelinemeyecek bir gerçektir. Kimse söylemese bile, Batı bloku halk demokrasilerinden öne geçiyor. Neden? Konuyu temelden incelemek ve sorunu çözmek yerine, yüzeysel yanıt aranıyor; bu ise, pazarın güçlendirilmesi, değer yasasının uygulanması ve maddi teşviklerin artırılması- dır.” (Che’den aktaran Castaneda, 1997: 336-7)

Sosyalist ülkelerin geride kaldığını herkes görebiliyor ve kendince bir çözüm öneriyordu. Beklenildiğinin aksine kapita- lizm, üretici güçleri sosyalist ülkelere daha hızlı geliştiriyor ve aradaki gelişme düzeyi farkı giderek artıyordu. Sosyalist ül- kelerde –aralarında farklılıklar bulunmakla birlikte- genel kabul gören çözüm, daha sonra “pazar sosyalizmi” olarak da adlan- dırılacak uygulamaya yönelmektir. Burada söz konusu olan, sosyalizme, kapitalizme ait olan bazı kategorilerin dahil edil- mesidir: esnek planlama, pazar mekanizmasının belirli oranda kullanılması, üretim birimlerinin özerkliği ve maddi teşviklerin artırılması.

Che'nin sosyalizmin güncel sorunlarına getirdiği cevap, dönemin sosyalist ülkelerindeki genel eğilime karşıdır. O, kapitalizme ait bütün kategorilerin tasfiye amacıyla azaltılmasından yanadır.

Küba gibi doğal kaynaklar bakımından zayıf ve küçük bir ekonomide Che'nin görüşlerinin uygulanabilmesi neredeyse mümkün değildi. Küba'nın yaşayabilmesi, SSCB'nin ve başta DAC olmak üzere diğer sosyalist ülkelerin sürekli desteğine bağlıydı. (Sonraki yıllarda bu ülke Küba'nın en önemli ihraç ürünü olan şekerin tamamını alacaktır.) Katı ABD ambargosu ve Latin Amerika ülkelerinin büyük bölümünün açık karşı tutum alması koşullarında Küba'da devrimin yaşayabilmesi için başka seçenek bulunmuyordu.

Bu durumda Che'nin SSCB ve diğer sosyalist ülkelerdeki uygulamaları yüksek sesle eleştirmeyi sürdürmesi gittikçe zorlaşacaktı.

ENTERNASYONALİZM

Che, yeni insanın gelişmesinde enternasyonalizme üç yönden önem verir. Che'nin yaşadığı yıllarda olduğu gibi sonraki dönemde de bu konuda Che ile Küba yönetimi arasında farklılık bulunmamaktadır. Küba yönetiminin enternasyonalizm konusundaki anlayışı SSCB ve diğer sosyalist ülkelerinkinden farklıdır.

Birincisi: Küba'nın bölgedeki ülkelerle karşılaştırılması enternasyonalizmin önemli bir bileşenidir. Che, bunu, Küba'nın Latin Amerika devrimi üzerindeki etkisini incelerken (Guevara, 1997, Band 4: 94-122) ve öteki yazılarında sürekli vurgular. SSCB ile Doğu ve Orta Avrupa'daki sosyalist ülkeler kendilerini ABD ve öteki gelişmiş kapitalist ülkelerle karşılaştırdıkları, Küba bu karşılaştırmayı öncelikle Latin Amerika ülkeleriyle yapar. Küba, devrimin hemen sonrasındaki yıllarda bile halkın yaşam düzeyi bakımından bu ülkelerden ileri durumdadır.

“Herkes Küba'ya bakmaktadır” ve bu da halka başka ülkelerdeki ezilen insanlara umut olmak anlamında önemli görevler

yüklemektedir.

Enternasyonalizm sadece başka halkların mücadelesinin yanında olmak, onları şu veya bu oranda desteklemek değildir; aynı zamanda Küba'daki toplumsal ekonomik sistemi sağlamlaştırma da önemli role sahiptir. Diğer sosyalist ülkeler için böyle bir işlev söz konusu değildir ya da geri plandadır.

Küba 1959'dan beri ABD'nin ekonomik, politik ve askeri tehdidi altındadır. On milyon civarında nüfusu olan, zengin doğal kaynakları bulunmayan küçük bir ülke olan Küba'nın ABD ile kendi başına mücadele etmesi imkansız gibidir. Küba enternasyonalizmi başta Orta ve Latin Amerika ülkelerinin yönetimleri ve halklarıyla iyi ilişkiler kurmak ve böylece ABD'nin uyguladığı sürekli tecritten kurtulabilmek için de kullanır.

SSCB ve başta DAC olmak üzere Küba'ya sosyalist ülkeler desteğinin azalmaya başladığı 1980'li ve tümüyle kesildiği 1990'lı yıllarda yükselen dünya çapındaki dayanışma kampanyası Küba'nın ayakta kalabilmesinde önemli işleve sahip olmuştur. Bu kampanya sadece "ABD emperyalizmine karşı direnen Küba" ile açıklanamaz. Küba devrimi sonrasında başlayarak sistemli bir şekilde bütün ülke yönetimleriyle ve halklarla bağ kurulmuştur. Burada amaç sadece ekonomik destek sağlanması değildir, politik ilişki de büyük önem taşımıştır. Küba gibi bir ülkenin varlığını olabildiğince çok sayıda insana sürekli hatırlatmak ve dayanışmalarını istemek Küba için ABD'ye karşı mücadelenin önemli araçlarından birisi oldu.

Genelleme bağlamında, öteki sosyalist ülkelerde enternasyonalizmin ağırlıklı tek yönlü, Küba için ise çift yönlü işlevi olduğu söylenebilir.

İkincisi: Che'nin 20 Ekim 1962'de Komünist Gençlik Örgütü'nün Kuruluşunun İkinci Yılı'nda yaptığı ve "Komünist Gençliğin Görevleri" başlığını taşıyan konuşmada (Guevara 1995, Band 6: 111-127) yine aynı çift yönlülük görülür.

Che, gençlere, "insanlığın sorunlarını kendi sorunlarınız olarak görün" derken, aynı zamanda Küba insanının özel yerine ve taşıdığı sorumluluğa da işaret etmektedir.

Küba, başlangıçtan itibaren, öteki sosyalist ülkelerin aksine, dışarıya açık ve dikkati sürekli olarak başka halkların durumuna çeken bir ülke olmuştur.

Üçüncüsü: Başka ülkelerdeki devrimlere destek olmak, hatta Orta ve Güney Amerika ülkelerinde olduğu gibi Küba'dan gidenlerle o ülkelerde devrim başlatmaya çalışmak, Che'nin enternasyonalizminin önemli bir bileşenini oluşturur.

Kongo'da silahlı mücadeleye katılımın başarısızlıkla bitmesinin ve kısa süre sonra da Che'nin Bolivya'da öldürülmesinin ardından, Küba yönetimi, Güney ve Orta Amerika'da değil, ama Afrika'da aynı çizgiyi sürdürmüş, çok sayıda Kübalı asker ve subay değişik Afrika ülkelerindeki ve özellikle Angola'daki çarpışmalara katılmıştır.

Küba halkının bir bölümünün Afrika kökenli olduğu dikkate alınır, bu kıtadaki kurtuluş savaşlarına katılmanın halkı özellikle olumlu etkilediği düşünülebilir.

Enternasyonalizm sadece o ülkelerdeki halkın mücadelesine katılarak destek olmak değil, aynı zamanda yeni insanın oluşmasında ve içerdeki rejimin sağlamlaştırılmasında da işlev görmektedir.

Küba yönetimi sonraki yıllarda çok sayıda doktoru Afrika ve Latin Amerika ülkelerine göndererek aynı çizgiyi sürdürmüştür.

Doktorlar ve öğretmenler Küba enternasyonalizminin özellikle Latin Amerika ülkeleriyle bağlantılarında önemli işlev taşır. Venezüella'da Chavez yönetiminin Küba'nın büyük ihtiyaç duyduğu petrolü ucuz fiyatla vermesi karşılığında Küba çok sayıda öğretmeni bu ülkeye gönderir. Bölgede Brezilya dışında bütün halkların aynı dili konuşması Küba'nın öğretmen ihracını kolaylaştırır. Öğretmeni sadece okuma-yazma öğreten, derslere giren kişi olarak görmemek gerekir. Çok sayıda öğretmen ülke halkıyla ilişki geliştirmenin de önemli araçlarından birisidir ve buna doktorları da eklemek gerekir.

Küba'nın küçük bir ülke olması enternasyonalist dayanışmada avantaja dönüşür. SSCB ve diğer sosyalist ülkelerin da-

ğılmasından sonra 1990'lı yıllarda ekonomik durumu özellikle zora giren Küba için küçük desteklerin bile büyük önemi vardı. Büyük bir ekonomide bu destekler kaybolup gider, etkisi yok denecek kadar az olurken Küba'da sonuç farklı olmuştur.

Küba enternasyonalizmde sadece vermemiş, büyük oranda almıştır da. Kimi ülkede Küba için para, kimisinde ilaç, süt tozu, okul malzemesi toplanmış; Almanya Komünist Partisi'nden bir grup gidip, küçük bir metal atölyesi kurup, nasıl işlediğini de Kübalılara öğrettikten sonra dönmüştür. Tatilde Küba'ya gitmek bile dayanışmanın aracı olmuştur.

Sosyalist ülkeler tarihinde bu yoğunlukta çift yönlü enternasyonalizm Küba'ya özgüdür.

Binlerce kalifiye eleman, doktor ve öğretmen, Küba'dan başka ülkelere gidiyor, oralarda çalışıyor ve adaya geri dönüyorlar. Aralarında kaçak olarak ABD'ye gitmek isteyenler de çıkıyor ama oranları azdır. Diğer sosyalist ülkelerde daha yoğun olarak görülen "bir Batı ülkesine kapağı atmak" düşüncesi Küba insanında yoktur denilemese bile zayıftır. Bu da daha sonra üzerinde durulacağı gibi Küba'da yeni insanın oluşumunda önemli adımların atılabildiğini gösterir.

CHE VE SOVYETLER BİRLİĞİ

Che ile SSCB arasındaki ilişki kısa sürede kötüye doğru gider. Yaşamının son yıllarında durum, SSCB Hükümeti'nin Che'yi Küba yönetimine şikayet etmesine varacak kadar kötüdür (Castaneda, 1997: 364-7).

Küba yönetimi katı ABD ambargosu koşullarında SSCB'nin ekonomik ve askeri desteğinin yaşamsal önem taşıdığı bilincindedir. Küba ile SSCB arasındaki ilk gerginlik füze krizinde görülür. 1962'de Kennedy yönetimi Küba'ya Sovyet füzeleri yerleştirilmesini önlemek amacıyla, füze parçaları taşıyan Sovyet gemilerinin engellenmesine karar verir. Dünyayı nükleer savaşın eşiğine getiren kriz, yapılan pazarlıklar sonucu ABD'nin Türkiye'deki nükleer füzeleri çekmesi ve Sovyet gemilerinin geri dönmesiyle sona erer. Küba yönetimi kriz süresince devre dışı bırakılmasını ve füzelerin adaya yerleştirilmesinden vazgeçilmesinde kendisine bilgi verilmemesini eleştirir (Castaneda, 1997: 280-90).

Sonraki yıllarda Küba yönetimi, SSCB dış politikasıyla tümüyle uyum içinde bulunmamakla birlikte, gerginlikten kaçınan bir çizgi izler. Che ise artan oranda çatışmaya yönelir.

SSCB yönetimi, Latin Amerika ülkelerindeki komünist partilerinin isteğine uygun olarak, bölgede Küba'nın desteğiyle gerilla savaşı başlatılmasına karşı çıkmakla birlikte, Afrika ülkelerine Küba askerleri gönderilmesini onaylar ve kendisi de bu ülkelerdeki emperyalizme karşı güçlere silah desteğinde bulunur.

Che, SSCB ve öteki sosyalist ülkelerin yöneldikleri reform politikasına karşıdır. Sorunların daha fazla merkezîyetçilik ve insan bilincinin geliştirilmesine verilen önemle çözülebileceği düşüncesindedir. Che, Sanayi Bakanlığı sırasında Küba'da benzeri görüşlere sahip olan SSCB yanlısı değişik düzeydeki yöneticilerle de mücadele eder.

25 Şubat 1965'de Cezayir'de yapılan İkinci Asya-Afrika Dayanışması Ekonomi Semineri'nde yaptığı ve SSCB'yi emperyalist ülkeler gibi davranmaya son vermeye çağırın konuşması

sonucu ‐ipler kopar‐.

Che, uzun konuşmasında, bir halkın bağımsızlığını kazanmakla yetinemeyeceğini belirttiikten sonra, emperyalizmin ekonomik egemenliğinin de sona erdirilmesi gerektiğini belirtir ve ‐bu yönde ilerleyen ülkeler sosyalizmi masrafa sokmaktadır‐ anlayışı üzerinde durur; insanlığa yönelik kardeşlik duygularının doğmasına götüren derin bir bilinç değişikliği olmadan sosyalizmin mümkün olmadığını belirtir.

Che'ye göre, hammadde fiyatlarının ucuz, makine fiyatlarının pahalı olduğu uluslararası eşitsiz değişim ilişkileri içinde, değer yasası temelinde belirlenen fiyatlardan hareket ederek karşılıklı çıkara dayalı ticaretten söz edilemez. Bu eşitsiz ticarete sosyalist ülkelerle emperyalist ülkelerin tutumu aynıdır, her iki kesim de az gelişmiş ülkelerle yapılan eşitsiz ticaretten yararlanmaktadır (Guevara, 1995, Band 3: 161).

Che, Küba'nın da aralarında bulunduğu az gelişmiş ülkelerin, emperyalizmin ekonomik baskısından kurtulmaları için, sosyalist ülkeler tarafından desteklenmeleri ve bu ülkeler arasındaki ticaretin uluslararası piyasa fiyatları üzerinden yapılmamasını ister. Aksi durumda, sosyalist ülkelerin de tıpkı emperyalist ülkeler gibi az gelişmiş ülkeleri –bu ülkelerle ticaretleri genel ticaret hacimleri içinde küçük bir oran tutsa bile- sömürmeleri söz konusudur.

Üretici güçlerin geliştirilmesinde emperyalist ülkelere yetişmeye çalışan SSCB, ulusal kurtuluş savaşlarına ve yeni bağımsızlığını kazanmış eski sömürge ülkelerdeki anti emperyalist hükümetlere yardıma yöneldiğinde bu amacına nasıl ulaşacaktır, bilinmez. SSCB'nin silah ve para yardımının nasıl çarçur edildiğini Che Kongo'da da görecek ve bu durum sadece buraya özgü değildir.

Che için önemli olan emperyalizme karşı ayaklanmaların ve tavır alışların yaygınlaşmasıdır. Sosyalizmin geleceğini burada görür, üretici güçlerin daha hızlı geliştirilmesinde değil...

Che, Küba'ya döndüğünde, ülkenin SSCB ile ilişkilerini dikkate almadan konuştuğu için eleştirilir. (Castaneda 1997,

364-367) Küba yönetimi, SSCB karşı olmasına rağmen, Che'ye Bolivya'ya gidişi konusunda da gereken desteği sağlar.

Kongo'da söz konusu olan varolan bir savaşa katılmaktı, Bolivya'da ülke komünist partisinin açık karşı tutumuna rağmen olmayan bir savaş başlatılmaya çalışılacaktır.

CHE VE BÜROKRASİ

Che Guevara'nın Ekonomi Yazıları'nda yer alan ve Nisan 1963'de yazılan "Bürokrasiye Karşı" (Guevara, 1995, Band 3: 9-37) yazısının başlığından hareketle, sosyalist ülkelerdeki bürokrasi hakkında bazı belirlemelerde bulunduğunu düşünmek yanlış olur. Che, başında bulunduğu Sanayi Bakanlığı bünyesinde işlerin ağır yürütmesine ve kırtasiyeciliğe yol açan uygulamalardan söz etmekte ve bunların nasıl ortadan kaldırılabileceği konusunda görüşlerini açıklamaktadır. Bu anlamda, Che'nin bürokrasiden anladığı, kelime anlamında bürokrasidir denilebilir. Bu tür bürokrasi her yerde vardır, sosyalizme özgü değildir. Belirli bir birim içindeki ya da birimler arasındaki ilişkinin farklı düzenlenmesiyle ortadan kaldırılabilir, en azından azaltılabilir.

Devrimi gerçekleştiren kadroyla, devrim sonrasında toplumun dönüştürülmesinde önemli görevler üstlenecek kadronun sahip olması gereken özellikler birbirinden oldukça farklıdır. Gerilla savaşına katılmış olanların daha sonra değişik alanlarda sorumluluk üstlenmeleri, devrimin güvenilir kadroları arasında bulunmaları nedeniyle tercih edilir olmakla birlikte, bu kişiler yeni konumlarının gerektirdiği eğitime ve beceriye sahip değildir. Ek olarak, devrim sonrasında teknik elemanların önemli bir bölümü de ülkeyi terk ederek ABD'ye gitmiştir. SSCB'den gelen teknisyenler bu açığın bir bölümünü doldurmakla birlikte, sıkıntı her alanda hissedilmektedir.

Che'nin Merkez Bankası Başkanlığı (1959) ve Sanayi Bakanlığı (1961) (May, 1973: 136) da Küba'nın devrim sonrasındaki sıkıntılı durumunun sonucudur. Che tıp eğitimi görmüştür ve o güne kadar ne sanayi ne de para politikasıyla ilgilenmiştir. Che'nin bütün biyografilerinde her gece ekonomi çalıştığı bilgisi

yer alır. Merkez Bankası başkanlığı geceleri ekonomi çalışarak yapılabilecek iş değildir ama konu ne kadar öğrenilirse yine de kazanç sayılır.

Durum hem ülke ekonomisi hem de Che açısından oldukça zordur. ABD ambargosu ve 1961'de Domuzlar Körfezi çıkarılması başarısızlıkla sonuçlanmakla birlikte, süreklilik gösteren işgal tehdidi, Küba'nın yaşayabilmek için ekonomik ve askeri olarak SSCB ile yakınlaşmasını zorunlu kılar. Ne ki, Che, üretim birimlerinin özerkleştirilmesi, merkeziyetçiliğin azaltılması ve maddi teşvike önem verilmesi gibi önemli konularda SSCB'nin ekonomi politikasıyla önemli anlaşmazlıklara sahiptir. Harcadığı büyük çabaya rağmen ya işler yürümemekte ya da boşluk önemli görüş ayrılıklarına sahip olduğu kadrolar tarafından dolurulmaktadır.

Che, Sanayi Bakanlığı'nda bürokratikleşmenin nedenlerini sayarken, yetişmiş insan gücüne olan ihtiyacı özellikle vurgular. Burada söz konusu olan Sovyet teknisyenleri ya da gerilla savaşına katılmamış Kübalı eski komünistler değil, yeni yetişti-rilecek kadrolardır.

Che, Sanayi Bakanlığı'ndaki bürokratikleşmeyi üç nedene bağlar.

Birincisi: Devrimci bilinç eksikliği ya da konformizmdir. İnsanlar karşılaştıkları sorunları aşmaya çalışmaktansa, onlarla birlikte yaşamayı tercih etmektedirler. Che bu belirlemesindeki eksikliği ikinci maddede kendisi belirtir.

İkincisi: Örgütlenme eksikliğidir. Bu konudaki en büyük sorun, mevcut sorunla ilgili çözüm yönteminin bulunamamasıdır. Che'nin de belirttiği gibi, örgütlenmeyi istemekle olmuyor. Nasıl örgütlenilecek, neye karşı ve hangi aşamalardan geçilerek örgütlenme yapılacaktır? Özellikle üst organların yeterli otoriteye sahip olmadıkları durumlarda verdikleri direktifler yeterince somut ve yaşanan duruma uygun olmamakta, bu da işlerin karmakarışık yürütmesine neden olmaktadır.

Üçüncüsü: Teknik eleman sıkıntısıdır. Konudan anlamayan insanların saatlerce tartışması genellikle hiç bir somut so-

nuca yol açmıyor ve sürekli olarak sonuçsuz toplantılar yapmak giderek alışkanlık haline geliyordu. Bürokrasinin önemli özelliklerinden bir tanesi de verimsizliktir. Sürekli olarak konular hakkında konuşulur, tartışılır ama sonuç yoktur.

Che teknik yönden yeterli ve devrimci bilince sahip yeni kadroların nasıl yetiştirileceği konusunda herhangi bir öneride bulunmaz. Bu konuda ciddi adımlar atılması en az on yıl gerektirir. Öncelikle üniversitelerde öğrencilere iyi bilimsel-teknik eğitim verecek kadronun ve ilgili laboratuvarların bulunması gerekir. Teknik eleman yeterli teknik araçlara sahip değilse verimli olamaz, bu nedenle üretimde böyle araçların kullanılabilirliği olması gerekir. Üniversite ya da teknik okul bitirildikten sonra kazanılması gereken üretim tecrübesi de ayrı konudur.

Reel sosyalist ülkelerde teknik eleman eksikliği gibi sorunlar yoktur. Devrim sonrasındaki yıllarda –Küba’da olduğu gibi- yaşanan eksiklikler zamanla giderilmiştir. Bürokratikleşme merkezi plan ekonomisinde işlerin yavaş yürümesi ve farklı birimler arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır. Üretim birimlerinin kısmen özerkleştirilmesiyle sorun çözülememiştir.

Che Guevara, SSCB tarihini değerlendirirken gerçekçidir ve bu yanıyla reel sosyalizme yönelik olarak sistem içinde özellikle 1960’lı yıllarda gelişen sosyalist muhalefetle görüş birliği içindedir. Sorun, SSCB kurulduğu yıllarda ne yapılmalıydı, Stalin mi yoksa Troçki mi haklıydı, tek bölgede sosyalizm anlayışı doğru mudur, hızlı sanayileşme yerine Lenin’in (NEP) (Yeni Ekonomik Politika) uygulamasına devam mı edilmeliydi sorularıyla çözülemezdi. Doğrusuyla-yanlışıyla kapitalizme karşı seçenek olarak ortaya çıkmış bir sistem, kırk yılı geride bırakmış ve önemli başarılar kazanmıştı. Bundan sonra nasıl devam edilmesi gerekirdi?

Tartışılıp yapılabiliriyorsa eğer olumlu sonuca bağlanması gereken buydu, kırk yıl önce ne yapıлып yapılmadığı değildi. Che sosyalizmin tarihiyle ilgili tartışmalara girmez, mevcut durum ve gelecekle ilgilenir.

CHE VE TROÇKİZM

Che'nin Troçkizme yakın olduğu açıkça ifade edilmese bile, Che hakkında bu akımın yandaşları tarafından yayımlanan yapıtlarda böyle bir imaj verilir (Löwy, 1987 ve New International, 1991). Teorik olarak bakıldığında üç konuda böyle bir yakınlıktan söz edilebilir.

Birincisi: Che, Latin Amerika ülkelerinde ulusal burjuvazinin emperyalizmle işbirliği sonucu, demokratik devrimin gündemden çıktığı ve sadece sosyalist devrimin mümkün olduğu görüşündedir (Guevara, 1999: 237-239). Latin Amerika ülkelerindeki komünist partileri ise, ulusal burjuvazinin bir bölümünün de katılacağı demokratik ve ardından da sosyalist devrimden yanadırlar. SBKP de emperyalizme bağımlı ülkeler için aynı görüşü savunmaktadır.

Devrimin demokratik ve sosyalist aşamalara ayrılmaması, devrimin demokratik görevlerinin sosyalist devrim kapsamında ele alınması, Troçkizmin önemli özelliklerinden bir tanesidir.

İki aşamalı devrimin geniş olarak benimsendiği 1960'lı yıllarda, Che'nin, en azından Latin Amerika'da sosyalist devrimden yana olması, kendisiyle SBKP arasındaki önemli farklılıklardan birisini oluşturur.

İkincisi: Che, SSCB'yi hem içerdeki ekonomik reformlar ve hem de az gelişmiş ülkelerle ilişkileri açısından eleştirmektedir. Che için belirleyici olan halkların emperyalizme karşı mücadelesinin yükselmesidir. SSCB'nin gücü önemlidir ve bu güç esas olarak bu mücadelenin daha da yükseltilmesinde kullanılmalıdır. Che üretici güçlerin hızlı geliştirilmesinin önemini reddetmez ama gelecek için belirleyici olarak da görmez.

Che devrimin yayılmasını ister ve bu konuda da Troçkistlere yakındır denilebilir.

Üçüncüsü: Che, değişik yazılarında sürekli vurguladığı gibi, en azından Latin Amerika'da bölgesel devrimden yanadır. ABD'nin ikinci bir Küba'ya izin vermeyeceği ve bu nedenle de devrimin bir ülkeden ötekine yayılması gerektiği görüşündedir.

Ek olarak, Troçkistlerin söylemiyle olmasa bile, “iki üç daha fazla Vietnam” gerektiği belirlenmesiyle, devrimin dünya çapında yayılmasından yana olduğu da söylenebilir.

Che'nin hiçbir şekilde kendisini Troçkist olarak görmemesinde bu akımın Latin Amerika ülkelerindeki beceriksizliği de rol oynamıştır. Troçkizm uzun tarihi boyunca değil devrim yapmak, yapmaya teşebbüs bile edememiştir. Bu özellik Che gibi teorik-pratik bir önder için katlanılabilecek gibi değildir.

Che'nin önemli anti-Troçkist görüşleri de vardır. Maurice Zetkin ile yaptığı söyleşide Che, en azından Küba'da Troçkistlerin karşı devrimci olduklarından söz eder. Devrimci yönetimi küçük burjuva bulan Troçkistler, işçi sınıfına yönetimin devrilmesi çağrısı yapmaktadırlar (Guevara, 1995, Band 6: 182). Bu bağlamda Küba konusunda ABD emperyalizmiyle aynı safta buldukları söylenebilir.

Ek olarak, Che'nin insan bilincinin yükseltilmesiyle tarihteki belirli aşamaların atlanabileceği ve böylece tek ülkede sosyalizmin mümkün olabileceği görüşünü de unutmamak gerekir. Che için devrimin yayılmasının desteklenmesiyle tek ülkede sosyalizm birbirine karşı konular değildir.

Buna ekonomide katı merkezizetçilik savunusu da eklendiğinde, Che'nin Troçki'den ziyade Stalin'e yakın olduğu söylenebilir. Che, özellikle Ekonomik Yazılar'ında Stalin'in yaptlarından alıntılar yapar ve SSCB'nin hızlı sanayileşmesine yönelik hayranlığını belirtir.

CHE'DEN SONRA KÜBA

Bu bölüm, iki alt bölüme ayrılabilir: sosyalist blokun dağılmasından önce ve sonra.

Küba ekonomisinin sosyalist blok olmadan çalışması 1989 öncesinde düşünülemezdi. Akaryakıttan makinelere, yiyecek maddelerinden silaha kadar çok sayıda ürün sosyalist ülkelerden ithal ediliyor; Küba'nın başlıca ihrac ürünü olmayı sürdüren şeker ise özellikle DAC tarafından satın alınıyordu.

Küba'nın ABD'nin yakınındaki sosyalist bir ülke olarak yaşaması, sosyalist blok için önemliydi. ABD'nin sıkı ekonomik ambargosu, bu koşullarda fazla etkili olamıyordu.

Fidel Castro, 8 Ekim 1987'de, Che Guevara'nın 20. ölüm yıldönümünde, Pinar del Rio kentinde yeni kurulan bir fabrikada yaptığı konuşmada, sosyalist blok önemli sorunlarla boğuşmakla birlikte henüz dağılmamışken, Küba'da çalışan insanların durumunu ortaya koyar.

Che Guevara yeni insanın gelişebilmesi için -üretim artışını gerekli bulmakla birlikte- önceliği moral değerlerin geliştirilmesine verir ve gönüllü çalışmayı da bu gelişmenin önemli unsurları arasında sayardı.

Fidel Castro, Che'nin ölümünden 20 yıl sonra karşılıksız çalışmanın durumunu şöyle açıklar:

"... Che'nin mirasının en değerli öğelerinden biri olan, onun devrimimize katkısını oluşturan gönüllü çalışma terk edilmeye yüz tutmuş, neredeyse bir formalite olup çıkmıştı. Ancak Pazar günleri ya da bazı özel günlerde yapılırdı. Bazen halk koşup geliyor, fakat düzensiz biçimde çalışıyordu, bu çalışmalarda hiçbir şey örgütlü değildi" (Guevara, Önsöz, 2005:16).

Gönüllü çalışmanın aradan geçen yirmi yılda önemli bir gelişme göstermemesinin hatta düzensizleşmesinin yanı sıra, Küba'da, öteki sosyalist ekonomilerde görülen önemli aksaklıklar da ortaya çıkmıştır. Bunların başında Büyük Ekonomik Plan hedeflerinin kağıt üzerinde kalması, çeşitli alanlarda gerçekleştirilememesi, buna karşılık rakamlar şişirilerek gerçekleştirilmiş gibi gösterilmesidir.

Sosyalist ülkelerdeki yönetimlerin rakamlarla oynamaları ya da gizlemeleri Bulgaristan'da belirli kentlerdeki hava kirliliğinin "normal" ya da "normalin biraz üzeri" gibi gösterilmesi gibi örneklerle vahim boyutlara da ulaşır. Yoğun sanayileşme sonucu havadaki zehirli maddeler normalin 17 katına kadar yükseldiğinde, halkın resmi rakamlar yerine nefes aldığına hissettiğine inanması söz konusuydu (Erkiner, 2008: 39).

Yalanın yaygın olduğu yerde yolsuzluk da kaçınılmazdır.

Fidel Castro devamla şunları belirtir:

“Eğer Che, bir gün devrimini yapmış Küba’da işletmelerin talan edildiğini duysaydı çok üzülürdü. Che, Küba’da kara geçmek isteyen, bu yüzden ikramiye, daha ne bileyim, bono, ödül dağıtan işletmeler olduğunu, bu işletmelere inşaat ve benzeri işler için teslim edilen malzemenin, sanki bu işler bitirilmişçesine satışa çıkarıldığını duysaydı çok üzülürdü. Bütün bu yolsuzlukların cumhuriyetimizin başkentinin onbeş belediyesinde, evleri onarmaktan sorumlu onbeş işletmede yapıldığını, bunun da örneklerden yalnızca biri olduğunu da söylemeliyim.”

Che’nin ölümünden yirmi yıl sonra Küba’da, insanda belirginleşen olumsuz özellikler, öteki sosyalist ülkelerin insanlarında ortaya çıkanlardan farklı değildir: çalışmamak ve olabildiğince kaytarmak, devletin olanaklarını kişisel çıkarlar için kullanmak...

Küba katı ABD ambargosu ve sürekli işgal tehdidi altında yaşamakla birlikte, halkın ihtiyaçlarının önemli bir bölümü de sosyalist ülkelerin yardımlarıyla sağlanmaktadır.

Görüldüğü kadarıyla devrimin ilk yıllarındaki heyecan dalgası sönmeye yüz tutmuştur.

Burada, 1960’lı yıllarındaki sömürgecilik karşıtı mücadelelerin önemli kişilerinden birisinin, Frantz Fanon’un konuyla ilgili düşüncelerine değinmek gerekir. Cezayirli bir psikolog olan Fanon, Afrika’daki sömürgecilik karşıtı mücadeleler hakkında yazmakla birlikte, sömürgecilik sonrası toplumların durumu hakkında da önemli saptamalar yapmıştır.

Fanon, bağımsızlığını yeni kazanan sömürgelerden söz etmekle birlikte, görüşleri, Küba gibi, uzun süredir politik olarak bağımsız olmakla birlikte, önceki yıllarda neredeyse her alanda ABD’ye bağımlı olmuş bir ülke için de geçerlidir.

Devrimden sonra halk büyük heyecan içindedir. Herkes yoğun çalışmanın gerekli olduğu konusunda görüş birliğindedir. Çalışılacak, üretilecek ve yıllardır sömürgesi olunan Avrupa ülkelerine yetişilecektir.

Bir süre sonra ise, politik bağımsızlık kazanılmış olmakla birlikte, ülke ekonomisinin önemli değişimler yaşamasının hiç de kolay olmadığı görülür. Ülke ihracatının yapısını değiştirmek oldukça zordur. (Küba'nın büyük gayret göstermesine karşın "tek ürün ihracatı"ndan (şeker) yıllarca kurtulamaması ve Che'nin özellikle istemesine karşın kömür, petrol ve demir kaynaklarına sahip olmayan ülkenin sanayileşmesinin bir türlü gerçekleşmemesi gibi...)

Çalışmak, büyük çaba göstermek yetmez. Çok sayıda kalifiye eleman ve yatırım kaynakları da gereklidir.

"... insan istihdamının dışında başka şeyler de gerekiyor: her tür sermaye, teknisyenler, mühendisler, kalifiye elemanlar vb. Dürüst olalım: liderlerin az gelişmiş halklara yaptığı büyük çaba çağrısının istenen sonuçları doğuracağına inanmıyoruz. Çalışma koşulları değiştirilmezse, emperyalist güçlerce hayvan düzeyine indirgenen bu dünyanın insanlaşması yüzyıllar gerektirecektir" (Fanon, 1994: 78-79).

Küba'da Che'nin büyük önem verdiği gönüllü fazla çalışmanın zamanla azalması ve düzensizleşmesinde, insanların sadece daha fazla çalışmakla fazla bir sonuca ulaşamayacağını anlamaya başlamaları etkili olmuştur. Fazla çalışma emek yoğun işlerde sonuç verebilir ama bunlar da makinenin daha yoğun kullanılmaya başlamasıyla birlikte zamanla azalacaktır. Teknik gelişmenin bulunmadığı ve kalifiye elemanların eksik olduğu şartlarda ise, yoğun çaba harcandığında bile ulaşılan sonuç moral bozucu olmaktadır.

Beklenen sonuç alınamayınca daha fazla gönüllü çalışmanın anlamı da kalmıyor. Fanon'un da değişik kereler belirttiği gibi, insanların ajitasyonla uzun süre diri tutulmaları mümkün değildir. Büyük bir heyecanla girilen işlerin ve harcanılan yoğun çabanın tatmin edici sonuçlar vermesi gerekir.

Ülkenin ekonomik olarak ne kadar kötü durumda olduğu, gerçek bağımsızlıkla birlikte daha açık olarak görülür. Daha önce emperyalizme bağımlılık ya da doğrudan sömürge olmak, ülkenin gerçek ekonomik durumunun görülmesini engelleyen bir perde işlevini de görüyordu. Perde kalkınca gerçek durumun

tahmin edilenden daha da feci olduğu görülür (Fanon, 1994:77).

Küba'nın karşısına çıkan gerçeklik de, sosyalist ülkelerin büyük yardımlarına karşın, Fanon'un yaptığı saptamalardan farklı değildir.

Küba'daki ekonomik ve toplumsal sorunlar diğer sosyalist ülkelerdekinden çok farklı değildir. Yolsuzluk, karaborsa, tembellik, plan hedeflerinin görünürde gerçekleştirilmesi, devlet üzerinden zengin olmaya çalışmak gibi özelliklerin zamanla durgunluk ve çürümeye yol açması kaçınılmazdır.

KÜBA; KRİZDEKİ DEVRİM

Küba'nın ekonomik ve sosyal yapısında ortaya çıkan değişimleri, bürokrasiye karşı yürütülen ve sonuçsuz kalan mücadele konusunda yayınlanmış önemli bir kitabın özetinin aktarılması yerinde olur.

1994 yılında Frank T. Fitzgerald tarafından yazılan "The Cuban revolution in Crisis" adlı bir kitap yayımlandı. Kitabın altbaşlığında ise, "Sosyalizme yönetmekten, hayatta kalmayı yönetmeye" yazıyordu. Monthly Review Press'te 8 bölüm ve 239 sayfa olarak çıkan kitabın özetini aşağıdaki gibidir:

Kitabın ilk bölümünün sonunda yazar önemli bir genel saptamada bulunuyor: sosyalist hükümetler verimliliği artırmak için işten çıkarma yoluna başvuramazlar. Sosyalizm aşağı yukarı tam istihdamı garanti eder. Bu ise işçilere önemli bir avantaj sağlamaktadır. İşçiler, ekonomik hedef ve politikaların kararlaştırılmasına en alt düzeyde bile katılmadıklarında, bunların gerçekleştirilmesinde gereken çabayı göstermezler. Yazar buradan sosyalizmin en fazla deforme olmuş olanında bile işçilerin kararlara katılımının kapitalist sisteme göre daha olanaklı olduğu sonucuna varmaktadır.

İkinci bölüm, eğitimle ilgilidir. Devrimden sonra eğitim görmüş ve çeşitli becerilere sahip birçok kişinin ABD'ye kaçmasıyla birlikte devrimci yönetim ciddi bir kalifiye eleman sıkıntısıyla karşılaşır. Aslında bu sıkıntı esas olarak Küba'daki eğitim

sisteminin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Geniş bir eğitim kampanyasının yanı sıra iki faktör eğitim eksikliği sancılarının azaltılmasında neden olur:

İlk olarak; devrimci hükümet 1968 yılına kadar küçük iş sektörüne dokunmaz. Bu sektör önemli bazı ihtiyaçları karşılar.

İkincisi; çeşitli yönetim kademelerinde komünist olmayan ama devrime bağlı ve iyi eğitim görmüş kişiler bulunmaktadır. Bunların da önemli bir işlevi olmuştur.

Üçüncü bölüm, Küba'da devrimden sonraki ekonomik gelişme stratejilerini inceler. İlk dönem 1961-1963 arasındır. Yönetim bu dönemde Küba'nın tek ürünü sayılan şekerden uzaklaşıp, tarımsal ürün çeşitliliğine ve endüstrileşmeye yönelir, ancak bu yönelim Küba'nın eğitilmiş insan gücüne ve diğer kaynaklarına uymaz. ABD ambargosu da bu gelişme stratejisinin uygulanmasını zora sokar. Küba yönetimi bunun üzerine (1964-1970 arasında) tekrar şeker döner ve üretimi büyük oranda ileriye iter (Yılda on milyon ton). SSCB bu ürünün yarısını dünya fiyatlarından yüksek bir fiyata almayı garanti eder. Ürünün öteki yarısı ise dünya pazarında döviz karşılığında satılacaktır. Böylece endüstrileşme için gerekli teknik araçlar ithal edilebilecektir. Bu model Küba gerçeklerine daha fazla uymaktadır.

Küba, ekonomik yönden SSCB ile ilişkilerinin yoğunluğuna karşın, başlangıçta Sovyet gelişme modeli yerine kendi "fidelista" modelini koyar. Bu modelin önemli bir özelliği, verimlilik artışında maddi teşvik unsurunu kabul etmemesidir. Ülkemizde daha çok teorik olarak bilenen (ve iyi şeyler savunan) fidelista modeli, pratikte başarılı olamamıştır.

Küba'daki yoğun eğitim seferberliği sonucu okuma-yazma bilmeyenlerin oranı bir yılda yüzde 23,6'dan 3,9'a indi. Okur-yazar olmak yeniden kurulan bir ekonomi için fazla anlam taşımıyordu. Bu nedenle devrimci yönetim yetişkinlerin eğitimine özel olarak eğildi, ancak bu eğitim 1960'lı yılların sonlarında – önceki gelişmesine karşılık- gerilemeye başladı. Nedeni, birçok öğretmenin ve öğrencinin şeker üretiminde konulan hedefe ulaşmak amacıyla çalışmak için tarlalara gitmesiydi.

Yönetim 1967’de anti-bürokratik devrimi ilan etti. Buna göre; yönetim aygıtındaki elemanlar arasında sürekli rotasyon yapılacaktı. Çeşitli elemanlar bürolarından, üretimin sorunlarını yerinde görmek için fabrikalara gönderilecekti. Her üretim birimi için daha az kural ve daha az yönetim elemanı ayrılacaktı, yönetim aygıtı içinde aşağıdan yukarıya ve tersi doğrultuda verilen bilgi de azalacaktı. Böylece yönetim aygıtı küçülecek ve buradaki personel üretici işe (ki bu kol emeği demekti) yönlendirilecekti.

Fidelista modelinin bir başka özelliği ise, kadroların bilincinin az bulunan yeteneklerin yerine geçirilebileceği düşüncesidir.

1970 yılına gelindiğinde fidelista modelinin başarısızlığı ortaya çıkmıştı. Yılda on milyon ton şeker üretimine ulaşmak için şeker dışındaki birçok alandaki kaynaklar boruya yönlendirilmiş, diğer alanlardaki üretim düşmüştü. Merkezi denetimi zayıflatan fidelista yönetimi kaynakların büyük oranda israfıyla sonuçlanmıştı. Bunun ekonomik olduğu kadar politik sonuçları da vardı. Değişik alanlarda çok sayıda çalışma gönüllüsünün bulunması insanların morali üzerinde bir dönem iyi etkide bulunuyordu, ama verimlilik son derece düşüktü ve yapılan iş sık sık ulaşım ve akaryakıt masrafını ancak karşılıyordu. İnsanlar harcadıkları büyük emek karşılığında yeterli verim alamadıklarını görünce, yaratılmak istenen “yeni insan” moral olarak hiç de iyi bir duruma gelmiyordu. İsraf korkunç boyutlardaydı ve çalışma isteksizliği yayılmaya başladı. 1969’da ekonomide has-talık vb. nedenlerle işe gelmeme yüzde 35 oranındaydı.

Fidelista modelinde bürokrasi azaltılmaya çalışılırken hemen her şey partinin üzerine kaldı. Parti Bilimler Akademisinden yerel bir dükkanın yönetimine kadar her şeyle ilgilenmek durumundaydı ve bu da onu öncülük görevinden gittikçe koparıyordu.

Küba devrimi 1970’de hassas bir noktaya ulaştı. Eğitimde büyük gelişmeler sağlanmış ama ülkenin yetişmiş işgücü sorunu çözülememişti. İkinci ekonomik gelişme aşamasında fidelista modeli amaçlarına ulaşamamıştı. Yönetim aygıtı profesyonel

devrimciler olan, ama ortalama eğitimleri altı yıldan az olduğu için de kötü yöneticiler olan kişilerle doluydu. Sonuçta devrimci yönetimle kitle tabanı arasındaki ilişkiler gerilmeye başladı.

1970'den başlayarak Küba sosyalizmi önemli bir değişime girdi. Bu dönem Küba'nın SSCB ve Doğu Avrupa ülkeleriyle ekonomik bütünleşmesinin gelişmesi ve Sovyet pratiğinden birçok uygulamanın Küba'ya taşınmasını içermektedir. Bu dönemde ekonomide moral teşvikin yanı sıra maddi teşvik de kullanıldı. Yalnız ikincisi verimliliğe sıkıca bağlandı ve ayrıca belirli sınırlar içinde tutuldu. 1971'den başlayarak buzdolabı, TV araçları vb. gibi dayanıklı tüketim maddeleri özellikle en fazla ihtiyacı olanlara verildi ve böylece bunlara sahip olmak bireysel gelir düzeyinden bağımsız duruma getirildi.

1980'den başlayarak küçük üretim üzerindeki kısıtlamalar gevşetildi. Özel hizmet sektörüne izin verildi. Çiftçiler ürünlerinin bir bölümünü Pazar fiyatına istediklerine satabilme hakkına kavuştular. Bireylerin Pazar fiyatlarına göre ev yapabilmesi, alabilmesi ve kiralayabilmesi serbest bırakıldı.

1984 yılında Küba'nın dış ticaretinin yüzde 86'sı sosyalist ülkelerle idi. Şeker, Küba'nın ihracatının dörtte üçünü oluştuyordu.

1970 sonrasının reformlarının bir parçası olarak parti yönetim aygıtından belirli oranda çekildi.

Beşinci bölüm, eski kadroların değiştirilmesi konusunu inceler. Ekonomide ve yönetim aygıtında bulunan eski kadrolar büyük oranda eski gerillalardır. İnançlıdır ancak eğitimleri zayıftır. Bu açıklarını olur olmaz devrimci sloganlarla kapatmaya çalışırlar. 1970'de bu kadrolar için yayınlanmış nasıl toplantı yapılacağına dair bir yönerge düzeyi açıkça göstermektedir.

Toplantının gerekliliğinden emin olun, tartışmalara sadece katkısı olabilecekleri çağırın, toplantıyı ortak tartışma için kullanın, toplantıyı düzenli yürütün, ne söylenildiğine dikkat edin, tartışmayı konuda tutun, konu hakkında söyleneceklerin bittiği anı iyi gözleyin, tartışmayı somut bir sonuçla bitirin.

Bu ilkelliğe rağmen eski kadroların değiştirilmesi pek ko-

lay olmadı.

Altıncı bölüm, 1986'ya kadar Küba ekonomisindeki bürokratik ve demokratik merkezîyetçilikle ilgilidir. Ekonomide bürokratik merkezîyetçilikten, üst kademelerden üretim birimlerine fazlasıyla müdahale edilmesi, yerel organların atlanarak iş yapılması anlaşılmaktadır. O yıllarda bunun şampiyonu Fidel Castro'dur. Kendisine bağlı ve işlerin koordinasyonu ile ilgilenen küçük bir birim vardır. Fidel ve bu birim her zaman ve her alana karışabilir. Fidel bir fabrikayı ziyaret etmekte, sorunları (o birimlerin yönetimini dikkate almadan) hemen ele almakta, işler birden iyi yürümeye ve üretim artmaya başlamaktadır. Fidel gittikten bir süre sonra da her şey eskisi gibi olmaktadır. Çeşitli bakanlar da üretim birimlerinden çok fazla bilgi isteyerek ve plan dışı isteklerde bulunarak onların her faaliyetini denetlemek istemektedir. Bu durumda üretim biriminin özerkliği, kendisine tanınmış inisiyatif tümüyle kağıt üzerinde kalmaktadır.

İşçiler ekonomik planlamaya katılamamaktadır; çünkü toplantılar için ayrılan zaman uygun değildir ve işçi kolektiflerine de tartışma için yeterli bilgi zamanında ulaştırılmamaktadır.

Aynı bölüm içinde yer alan "Bürokratik merkezîyetçiliğin bazı temel nedenleri" başlığı altında ise, dünyada bu konuda en yetkin araştırmacı olan Macar Janos Kornai kısaca incelenmektedir. Kornai'ye göre, sosyalist ekonomilerdeki bürokratizmin temel nedeni sosyalist üretim ilişkilerinin kendisidir. Temel üretim araçlarının devlet mülkiyetinde olması, devrim önderlerinde ekonominin tümüne ve değişik üretim birimlerine karşı sorumluluk duygusu yaratmaktadır. Önderler bu durumda bazen işlerin iyi gitmediği küçük bir üretim birimine kadar karışabilmektedirler. Bu eğilim yalnız önderlerde değil, daha alt düzeydeki yöneticilerde de bulunmaktadır. Her yere yetişip sorunları çözmek, işleri birbiriyle koordine etmek için çalışılırken, bürokratizme ne kadar karşı olunursa olunsun sonunda oraya gidilmektedir. Birçok yönüyle en tepeye bağlı bir ekonomi ve toplum... Sonuçta, yerel birimlerde herhangi bir sorun karşısında inisiyatifsizlik gelişmekte, sorunu çözmeye girişmek yerine yukarıdan gelecek birisi beklenmektedir.

Burada Küba'daki bürokratinin köklerinden bir bölümünün de "bürokrasiye karşı atılım" dönemine, fidelista dönemine dayandığını belirtmek gerekir. Bu dönemde yönetici sayısı azaltılmış ve birçok şey en tepeye bağlanmıştır. Oysa ki bürokratinin sadece yönetim aygıtının büyüklüğüyle ilgili değildir. Bundan da fazla işlerin büyük oranda tepede çözülmesiyle, oradan yönlendirilmesiyle, daha alt kademelerin inisiyatifinin iyice zayıflamasıyla (bazen yok olmasıyla) ilgilidir. Küba'daki anti-bürokratik atılım, bürokratik alışkanlıkları güçlendirici bir etki yapmıştır.

Fitzgerald, Kornai'nin yaklaşımını eksik bulmaktadır. Ekonomide yalnız önderler ve ara yöneticiler değil, işçiler de vardır. Bürokratik merkezçilik, devlet mülkiyetiyle birlikte işçilerin üretimin kontrolüne yetersiz katılımıyla ortaya çıkar. Bürokratik merkezçilik bir kere ağır basınca kendini çeşitli yollardan üretmeye başlar. Bu nedenle ürettiği yapıların ve kişilerde yarattığı alışkanlığı kırılması oldukça zordur.

1980'li yılların ortalarına kadar bürokratik merkezçilik istenmeyen ama olan bir olguydu. Ekonomik büyümenin hızlı olması bu sorunun ön planda olmamasını da getiriyordu. SSCB'de Gorbaçov döneminin başlamasıyla birlikte Küba'nın ekonomik durumu bozulmaya başladı. Tayfun felaketi ve uluslararası piyasalardaki şeker fiyatlarının düşmesi de buna eklince Küba, 1986'da kapitalist bankalara olan borçlarını ödeyemez duruma geldi ve ithalatını önemli oranda azalttı. Küba'daki yönetim yıllar ilerledikçe krize değişik bir tepki gösterdi. Çeşitli eski sosyalist ülkelerde kriz dönemleri aynı zamanda demokratikleşmenin de azaldığı dönemlerdir. "Zor durumdayız, düşman fırsat kolluyor" gibi nedenlerle yönetim iyice merkezileştirilir. Küba'da ise tersine oldu, Yönetim, sorunların çözümünün yalnız üst düzeyin işi olmadığını, ayrıca böyle de çözüm bulunamayacağını, çözüm için halkın geniş katılımının zorunlu olduğundan hareket etti. Bu bir tespit olmakla kalmadı, aynı zamanda uygulandı.

Kitabın son bölümü "özel dönem" ya da ağır ekonomik kriz dönemiyle ilgilidir. Kriz 1986'dan başlayarak devamlı arttı ve Küba ekonomisi 1993'de derin bir krize girdi. Çeşitli SSCB ve

diğer sosyalist ülke yöneticilerinin tersine Küba yönetimi ne kapitalizmi ne de liberalizmi övdü. Krize pratik bir yanıt verdi: bu koşullarda sosyalizmin inşası mümkün değildir. Amaç, bu özel dönemde, sosyalizmin kazanımlarını olabildiğince korumaktır. Ekonomide olabildiğince devlet kontrolü, parasız sağlık ve eğitim hizmetleri gibi...

Küba ekonomisi artan oranda yabancı yatırımcılara –özellikle turizm sektöründe- açılmaya başladı. bunalım derinleştikçe ekonominin diğer alanlarında da yabancı sermayeyle ortak yatırımları girildi. Özellikle petrol ve nikel kaynakları konusunda... 1991’de yapılan 4. parti kongresinde toplam 117 alanda kendi işyerini kurmanın serbest bırakılması kararı alındı. Karar iki yıl sonra hayata geçirildi. Gerekçe şuydu: Devlet halka yeterli hizmet ve iş sağlayabilecek durumda değildir. Bu işyerleri mal ve hizmetlerini piyasa fiyatından satabilmekte ve vergi ödememektedirler. İşgücü kiralamak yasaktır ancak ortaklık kurulabilmektedir.

Piyasada dolar dolaşımı aşamalı olarak serbestleştirildi, dolarla alışveriş mağazaları açıldı.

4. Parti Kongresi Küba’daki açılımı ve önemli gelişmeleri de gösterdi. Kongre, dini inançları olanların partiye üye olabileme yasağını kaldırdı. Kongrenin bileşimi en ağır kriz döneminde gençleşmişti. Delegelerin yüzde 60’ı 45 yaşın altındaydı. Delegelerin yüzde 55’i üniversite mezunuydu. Çok adaylı seçimlere gidildi. Dışarıdan yapılan tüm baskılara karşın, Küba tek parti sisteminde ısrarlı olacağına açıkladı. Küba’da çok partili sistemin fazla taraftarı da bulunmuyor. Tek parti olgusu Jose Marti döneminden beri savunulmaktadır.

Küba’daki bu “özel kriz dönemi”nin ne kadar süreceği bilinmemektedir. Krizin bitişi Küba’dan çok dışarıdaki koşullara bağlıdır. Özellikle Batı Avrupa ülkelerinden yöneltilen, “ambargo rejimin ömrünü uzatıyor. Doğu Avrupa deneyi bize sosyalist ülkeleri yıkmak için onlarla ilişki kurmanın ve onları dışarıya açmanın gerekliliğini gösterdi” eleştirilerine rağmen, ABD yönetimi ambargoyu kaldıracakmış gibi görünmüyor. Kendine göre haksız da değildir, çünkü Küba halkı en yakın emperyalist ülke

olan ABD'ye karşı özel olarak hassastır.

(Avrupa ve Türkiye'de Yazın, Yıl 14, Sayı 73, Kasım 1996, S. 9-11)

EKONOMİK REFORMLARIN SONU NEREYE VARIR?

Raul Castro'nun 2011'de KKP Merkez Komitesi Birinci Sekreteri olmasının ardından ekonomik reformlar sürdürüldü. Krizdeki Devrim yazısındaki da açıklandığı gibi bu reformlar yeni değildi ama hızlandırıldılar. Tarımda ve kentlerdeki hizmet ve küçük üretimde kapsam genişletildi. Yabancı sermayenin ada-ya daha fazla gelebilmesi için yeni yatırım alanları açıldı.

Küba'da durum 1990'lı yıllardaki kadar kötü değildir, SSCB'nin dağılmasının ardından yaşanan derin kriz atlatılmıştır ama tarımda ve tarım dışındaki üretim düşüklüğü ve hantal işleyiş sorunu çözülebilmemiş değildir. Reformları bu yönde atılmış çözüm çabaları kapsamında değerlendirmek gerekir.

Reformların Küba'da gelir dengesizliğini artıracakı söylenmekle birlikte bu yeni bir durum değildir. Turizm sektöründe çalışanların ekonomik durumu diğer çalışanlara göre yıllardan beri daha iyidir. Ek olarak ABD'de bulunan Kübalı göçmenler adadaki akrabalarına yıllardır para göndermektedir.

Cuba Heute'nin 7.4.2017 tarihli haberine göre, 2015 yılında Küba'ya yapılan toplam havale miktarı 3,9 Milyar dolardır ve bunun büyük bölümü ABD'de yaşayan Kübalılar tarafından gönderilmektedir. 2014'te Küba'dan yapılan havale miktarı ise 6,1 Milyon Dolardır. Bu havalelerin büyük bölümü çok sayıda Kübalının yaşadığı İspanya'ya gitmektedir.

ABD'den Küba'ya yapılan yüksek miktarda havalenin bu ülkenin ekonomisini güçlendirdiği için yasaklanması gerektiği konuşulmuştur ama çözüm yolu bulunmuştur: havale başka ülke üzerinden yapılabilir. Para havale firmaları başka ülkeye gönderir gibi işlem yapmakta ama para sonuçta Küba'ya gitmektedir.

Parayı veren işini yaptırıyor, ABD'de de işleyiş böyledir.

Küba doğrudan ABD'den gelen -ya da dolaşıp gelen- havalelerden yüksek gelir elde ediyor. Hükümet bu havalelerden küçük bir kesinti yaptıktan sonra kalanı ödüyor. Başka türlü de yapamaz, bu durumda havaleler büyük oranda azalabilir.

ABD'den Küba'daki akrabalarına düzenli para gönderenlerin ne kadarı sosyalist rejime karşıdır, bilinmiyor, ama bu oran düşük olmasa gerektir. Yoksul durumdaki akrabalara para göndermek Küba kültürünün -yıllardır ayrı yaşansa bile- kaybolmayan bir parçası durumundadır; öyle görünüyor.

Herkesin ABD'den para gönderen akrabası bulunmadığı için Küba'da sadece bu havaleler nedeniyle küçük olmayan bir gelir eşitsizliği bulunuyor. Küba sosyalizmi yıllardan beri bu eşitsizlikle birlikte yaşıyor.

Turizmde yabancı işletmelerin artması ve gelişen küçük özel üretimle daha da artacağı söylenebilir.

ABD yönetimlerinin yıllardan beri süren para trafiğinin hangi yollardan geçerek adaya ulaştığını bilmedikleri söylenebilir. Yıllardan beri adada artan gelir eşitsizliğinin bazı sonuçlar vermesini bekliyor olsalar gerektir. Bu beklenti şimdiye kadar gerçekleşmedi.

Küba'da yıllardan beri süren gelir eşitsizliğinin artması, ülkenin yabancı sermaye yatırımlarına daha fazla açılması, tarımda ve kentte küçük üretimin yaygınlaşmasının sonucu ne olabilir?

KKP'nin iddiası, sosyalizmin kazanımlarını mümkün olduğu kadar koruyarak bu zor dönemi geçirmektir. Bu dönemin ne kadar süreceği doğal olarak bilinmiyor. Süreyi belirleyecek olan kapitalizmin içinde bulunduğu durumdur.

Latin Amerika ülkelerinde 2000'li yıllarda iktidara gelen sol yönetimler (Brezilya, Bolivya, Venezüella) Küba'ya önemli destek sağladılar. Özellikle Chavez yönetiminin Küba'ya ucuz petrol sağlaması önemliydi. Venezüella'nın ekonomik zorluklar yaşamaması nedeniyle bu yol kapanmış görünüyor.

Küba kendisini sadece Latin Amerika ülkeleriyle karşıla-

tırır. Devrimin en önemli iki kazanımının, parasız eğitim ve sağlık hizmeti, kesinlikle korunacağı defalarca açıklandı. Küba bu konuda kendisini ABD ile bile karşılaştırabilir. Bu ülkede yüksek eğitim çok pahalı olduğu gibi herkes için sağlık sigortası da ancak Obama döneminde gerçekleşebilmiştir. Trump, Obamacare olarak da bilinen bu uygulamayı kaldırmak için sürekli gayret göstermektedir.

Küba, sosyalizmin özgün yasaları olamayacağını, bu yasaların nasıl işleyeceğinin kapitalizmin mevcut durumuna bağlı olduğunu açık olarak gösteren bir örnektir. KKP de durumun farkındadır ve bu nedenle de eski çizgisinde ısrar etmemekte ve esnek davranmaktadır. Bunu yaparken kapitalizmi övmüyorlar, sadece ekonomik reformlar yapmak zorunda olduklarını söylüyorlar. Küba başka türlü yaşayamaz, SSCB'nin var olduğu şartlardaki çizgisini sürdürmesi mümkün değildir.

1990'dan sonra sürekli manevra yaparak –ABD ambargosuna karşı Kanada'dan yiyecek ithal etmek, üretimin artırılması için küçük üreticiliği desteklemek, göç etmek isteyenlere izin vermek ve dünya çapındaki büyük dayanışma- varlığını sürdürebildi. Durum artık 1990'lı yıllardaki kadar kötü değildir ama halen iyi de değildir.

Küba'da da eski sosyalist ülkelerde olduğu gibi üretim –özellikle de tarım üretimi- sorunu vardır. Küba bunu –Macaristan'daki gibi- küçük üreticiliği destekleyerek, ek olarak da kooperatifçilikle aşmaya çalışmaktadır. Şimdiye kadar başka yol bulunamadı. Küba devrimi başlangıçtan itibaren SSCB'deki gibi katı bir merkezizetçiliğe yönelmedi ama ekonomik başarısızlıklar nedeniyle gittikçe bu çizgiye yaklaştı. Küçük ve doğal kaynakları zayıf bir ülke olarak SSCB desteği olmadan yaşaması mümkün değildi. Ek olarak devrim sonrasında yıllarda SSCB olmasaydı ABD sürekli denediği gibi dolaylı değil, Haiti'deki gibi doğrudan işgale de başvurabilirdi.

Küba devriminin gelişim çizgisini sahip olduğu imkanlar çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Sosyalist yönetimler birlikte yaşamak zorunda oldukları kapitalizmin durumunu sürekli dikkate almak zorundadırlar. Bu gerçek Küba için faz-

lasıyla geçerlidir. Sosyalizmin mevcut durumunu ve geleceğini kapitalizm yokmuş, rakipsiz bir sistemmiş gibi değerlendirmek, bu amaçla kitaplardan alıntılar yapmak, sosyalizmi hayal ürünü olarak görmekle özdeştir. (Bu konuda ayrıntılı bir analiz için bkz. Geleceğe Dönüş).

KÜBA'YI FARKLI KILAN FAKTÖRLER NELERDİR?

Küba sosyalizminin önemli farklılıklar taşıdığı, reel sosyalizmin genel aksaklıklarını barındırmasına karşın bu farklı özellikler sayesinde 50 yıldan uzun zamandır süren katı ABD ambargosuna rağmen ayakta kalabildiği söylenebilir. SSCB'nin dağılmasının ardından kısa sürede sosyalizmin adada yıkılması bekleniyordu. Beklenti gerçekleşmedi. Ardından Fidel Castro ölünce böyle olacağı düşünölmeye başladı, bu da gerçekleşmedi. Çok sayıda ABD devlet başkanı gelip geçti ama Küba'daki sistem belirli değişikliklerle olduğu yerde kaldı.

Küba'nın farklı bir sosyalist ölkeler olarak ABD'nin yakınında varlığını sürdürmesinde Che'nin de katkısı bulunmakla birlikte, tarihsel süreklilik esas olarak Che'nin sosyalizmle ilgili görüşlerine bağlanamaz.

Küba sosyalizmiyle ilgili farklılıkları incelemeye başlamadan önce önemli bir noktanın sürekli akıldan tutulması gerekir: Küba yaklaşık on milyon nüfuslu küçük bir ölkedir. Küçük olmanın getirdiği önemli eksilere karşılık iyi kullanıldığında önemli artıları da vardır. Her durumda Küba deneyi genelleştirilirken dikkatli olunmalıdır. Küba'nın özgünlüğünün tarihsel ve yapısal özellikleri vardır. Fidel Castro gibi olağanüstü özellikleri kabul edilen bir liderin varlığı bu özgünlüğün sadece bir bölümüdür. Kendisinin önce devlet başkanlığından ayrılıp ardından da ölümünden sonra Küba'nın önemli bir sarsıntı yaşamadan varlığını sürdürmesi de bunun göstergesidir.

Che ölümünün ardından 50 yıl geçmiş olmasına karşın halen dünya çapında bir isim olmakla birlikte varlığı sosyalist Küba'nın varlığına yakından bağlıdır. SSCB'nin dağılmasının ardından büyük sıkıntı yaşayan Küba bunları kaldıramayıp sosya-

list bir ülke olarak tarihe karışsaydı, Che'nin artık efsaneleşmiş ismi de bundan zarar görürdü. Bu nedenle Küba'nın yaşaması demek, Che'nin de daha güçlü yaşaması anlamına gelir.

Che denilince akla ilk gelen doğup büyüdüğü Arjantin değil Küba'dır.

Petrol, değişik hammaddeler, makine ihtiyacı SSCB tarafından karşılanan, başlıca ürününün (şeker) tamamı DAC tarafından satın alınan Küba'yı 1990 sonrasında yaşadığı sıkıntılı günlere rağmen ayakta tutan nedir? Soruyu çok sayıda başlık altında cevaplandırmak gerekir.

KÜÇÜK ÜLKE

Fidel Castro gibi efsanevi bir liderin küçük bir ülke olan Küba'da neredeyse bütün insanlarla bağ kurması mümkündür. Bu bağ Fidel'in birkaç saati bulan uzun konuşmalarıyla sağlanıyordu. Fidel sürekli olarak adanın değişik bölümlerine gidiyor ve buralarda kalabalık önünde saatleri bulan konuşmalar yapıyordu. Çok sayıda kişiyle bire bir görüştüğü de eklenebilir. Üretim birimlerini, hastaneleri, okulları ziyaret ediyordu. Küba'da "yoldaş Fidel'in geleceği" duyulunca özenli ve fazla çalışıldığı söylenir, gidince durum eskisi gibi oluyordu.

Yüz yüze ilişkinin en etkili ilişki türü olduğu düşünülürse, küçük bir ülkede bunu sağlayabilmek zor değildir. Büyük bir ülkede ise mümkün değildir. Televizyon ve basın da etkilidir ama hiç birisi doğrudan ilişkinin yerini tutmaz. Yaklaşık on milyon nüfuslu bir ülkede küçük çocukları ve bebekleri hariç tutarsanız geriye kalanların büyük bölümüyle yılda bir kere doğrudan görüşmek pekala mümkündür. Her Kübalının bu görüşmeyi unutmayacağı, çevresindekilere -adet olduğu üzere- abartarak anlatacağı düşünülebilir.

Fidel'in doğrudan görüşmelerinin önemli bir psikolojik etki yarattığı söylenebilir.

SÜREKLİ VE BÜYÜK ENTERNASYONALİST DAYANIŞMA

Bu dayanışmanın özellikle 1990 sonrasında ne kadar büyük önem taşıdığı açıklanmıştı. Küba tek yanlı dayanışılan bir ülke değildir. 1990 öncesinde Latin Amerika ülkelerine, Kongo ve Angola'ya yolladığı subay ve askerlerin yanı sıra 2010'lu yıllarda da bölge ülkelerine çok sayıda doktor ve öğretmen göndermiştir.

EĞİTİMLİ İNSANLAR ÜLKESİ OLMAK VE SAĞLIK SEKTÖRÜ

Burada önemli olan Küba'da eğitime önem verilmesi ve parasız olması değildir. Bir ülkenin en büyük zenginliğini eğitilmiş insanlar oluşturur, Küba bu konuda fazlasını yapmıştır.

Doğal kaynaklar bakımından zayıf bir ülke nasıl dünya çapında önemli bir ülke olabilir? Küba 25-30 yıllık bir plan yaparak bunu başarmıştır. Küba demek sadece ABD'nin yakınında bütün baskılara rağmen yaşayabilen bir ülke demek değildir. Küba demek kanser gibi zor hastalıkları tedavi konusunda adımlar atan, ucuz ve önemli ilaçlar üreten ülke anlamına da gelmektedir.

ABD, Küba'nın bu alanda başarılı olamaması için çok uğraştı. Küba'nın ürettiği ilaçlara patent alamaması için çalıştı. ABD ilaç firmaları Küba ilaçlarını boykot ettiler ama sonuçta Küba'nın bu alandaki gelişmesini ancak yavaşlatabildiler, durduramadılar. Birkaç bin dolara kanser tedavisi için Küba'ya gidilebiliyor.

Bu konuda DAC'nin önemli desteği olduğunu belirtmek gerekir. Kübalı tıp öğrencilerinin en azından bir bölümü bu ülkede eğitim gördü. Küba'da üniversite eğitimi görmüş olanlar arasında Almanca bilenlerin az olmaması bu nedenledir.

İlaç üretimi yüksek kazanç getirir. Kapitalist ekonomide sık başvurulan bir yöntemle önce bazı ilaçlar üretilir, sonra bunların ne kadar yararlı olduğunun propagandası yapılarak talep ortaya çıkarılır ve artırılarak sürekli kılınır. Bir süre sonra bu ilacın herhangi bir yararının bulunmadığı "bulunur" ve ardından başka ilaç piyasaya sürülür.

Küba insanların sağlıklarıyla oynayan kazanç yöntemle-

rine başvurmuyor, bu nedenle de uluslararası ilaç tekellerinin tepkisini çekiyor. Eczaneler ve hastaneler ilaçlarını almasalar bile Küba'nın bu konudaki yetkinliği gittikçe daha fazla kabul görmektedir.

Tedavi yöntemleri ve yeni ilaçların geliştirilmesine dayanılması sonu gelmeyecek ve sürekli gelişecek bir üretim alanıdır. İnsanlığın sağlık sorunları her zaman olacaktır. Doğal kaynaklar bakımından zengin olan ülkelerin bu onlara güven temelinde politika yapmalarının eninde sonunda felaketli sonuçlara yol açması kaçınılmazdır. Petrol zengini Venezüella bu tür ülkelerin hatasını tekrarlayarak farklı sanayiler kurmak için yıllar öncesinden planlamaya yönelmedi ve petrol ihracatının ülkeye sürekli olarak yüksek gelir sağlayacağını düşündü.

Petrolün sadece yeraltından değil farklı kaynaklardan da elde edilmeye başlanması fiyatlarda büyük düşmeye neden olunca Venezüella ekonomisi sıkıntıya girdi. Suudi Arabistan ekonomisinin de aynı durumda olduğu düşünülürse durumun ciddiyeti anlaşılır.

Doğal kaynak zengini olsaydı belki Küba da aynı hatayı yapardı ama değildir.

KOMÜNİST PARTİSİNDEN NEDEN BURJUVAZİ ÇIKMAZ?

SBKP ve diğer sosyalist ülkelerin komünist partilerinde olduğu gibi Küba Komünist Partisi'nden (KKP) de burjuvazinin çıkma ihtimali yok mudur? Bu ihtimal ABD'ye çok yakın olmaya, sürekli ambargoya, adada girişilen değişik sabotaj faaliyetlerine, sosyalist rejim ve kadroları hakkında ABD televizyonlarınınca yapılan sürekli karşı propagandaya ve yaşanan ciddi ekonomik zorluklara rağmen neden bugüne kadar gerçekleşmemiştir?

Komünist partilerinde burjuvazi herhangi bir zamanda değil 1980'li yılların ikinci yarısında gelişir, ilk şekillenmesi daha önce olsa gerektir. Tabandan gelişip zenginleşerek yükselip devleti ele geçirmez, zaten sorumlu yerlerde bulunduğu devlet kademelerini kullanarak zenginleşir. Hemen her malın

ithalatından bile satıcıdan komisyon alarak ve fiyatı yüksek göstererek zenginleşmek mümkündür. Döviz ticareti başka bir kolay zenginleşme yoludur. Burada sorumlu yerlerdeki kişileri tek değil ekip olarak düşünmek gerekir. Bir üretim biriminin piyasada az bulunan mallarını karaborsada satmak ekip işidir; başka bir deyişle devleti soyarak zenginleşenler görüldüğünden daha fazladır.

Zenginleşme sürerken halkın tepkisizliğinden yararlanılarak yasalar değiştirilmeye başlanır. Zenginlik vardır ama yasal güvencesi yoktur. Miras hakkı bulunmadığı gibi üretim araçlarında özel mülkiyet de yasaktır. Altyapısı sosyalist olan, yönetimde ise kapitalist zihniyet sahiplerinin ağır bastığı toplumda yasalar değiştirilmeye başlanıp, fiili duruma resmîyet kazandırılır.

“Neden daha önce değil de 1980’li yılların ikinci yarısı?” diye sorulabilir.

Reel sosyalizm üretici güçlerin geliştirilmesinde önemli kapitalist ülkelere yetişmek ve onları geçmek iddiasını kesin olarak kaybetmişti. Gelişme düzeyinde önceden de gerilik vardı ama yetişebilme umudu da bulunuyordu. Kapitalizmin üçüncü sanayi devrimini gerçekleştirerek üretimde ve giderek hayatın her alanında bilgisayarlaşmaya geçmesi, sosyalizminse bunu yapamayacağını anlaşılması sonucu gelecek bitmişti. Kızıl Ordu’nun Afganistan’da yaşadığı yenilgi, Polonya’da Dayanışma Sendikası’nın –sıkıyönetim ilan edilmesine rağmen- önlenemeyen yükselişi, Reagan’ın “Yıldız Savaşları” projesi ve silahlanma masraflarının iyice yükselmesinin ardından reel sosyalizmin günlerinin sayılı olduğunu önce yöneticiler gördüler ve yeni düzende kendilerini garantiye almaya yöneldiler.

Komünist partilerinden burjuvazinin doğması ancak sosyalizmin büyük iddiasını gerçekleştiremeyeceğinin anlaşılmasından sonra mümkün olmuştur. Kötü gidiş 1980’lerin başından beri görülebiliyordu aslında...

Küba’nın şu veya bu önemli kapitalist ülkeye rakip olmak gibi bir iddiası olmadı, küçük bir ülke olarak zaten olamazdı da. Küba’nın ABD’nin yakınındaki sosyalist bir ülke olarak yaşama-

nın ve Latin Amerika ülkelerinden daha iyi durumda olmanın ilerisinde amacı olmadı.

Sosyalist bir ülkenin yukardan başlayarak kapitalistleşebilmesi için halkın da “kaybettik, bu iş bitti” duygusuna sahip olması gerekir; tersi durumda bazı yöneticiler zenginleşse bile bunun yasal güvencesi olmaz. Halkın tepkisizliği ya da Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde görüldüğü gibi ön plana çıkmış yöneticilere tepki göstermesi gereklidir. Bu isimler –Jivkov’un yolsuzluk nedeniyle hapsedilmesi gibi- daha sonra “günah keçisi” olacaktır.

Jivkov’un yolsuzluk nedeniyle hapsedilmesi doğru olabilir ama bunu yapan sadece o muydu?

Küba hareketli bir toplumdur, bunun için sadece Fidel’in saatlerce konuştuğu çok sayıda mitingi düşünmek bile yeterlidir. Küba halkının hoşnutsuz olduğu konular vardır ama “kaybettik, bu iş bitti” anlayışına ya da bazı yöneticilere açık biçimde karşı olması için neden yoktur. Bu durumda bazı yöneticiler zenginleşse bile yasal güvenceye kavuşamayacaklarından fazla ileri gidemezler. Ek olarak küçük ülkelerde bu tür faaliyetlerin fark edilmesi daha kolaydır.

Burjuvazinin komünist partisinden çıkmasının bir başka önkoşulu da ülke dışında da olsa bu sınıfın bulunmamasıdır. DAC özel durumu nedeniyle hariç tutulduğunda Orta ve Doğu Avrupa’daki sosyalist ülkelerde devrimden sonra dış ülkelere giden burjuvazi vardı ama etkinliği yıllar içinde zayıfladı. Yıllardır ülkede bulunan komünist partisi kaynaklı burjuvazinin kapitalizme dönüş şartlarında dışardakilerin eski mülkiyetlerini iade etmesi zayıf bir ihtimaldir; tersine yeninin eskiyi tanıması kuvvetle muhtemeldir; sosyalizm sonrasındaki kapitalizmde de böyle olduğu görülmüştür.

Eski komünist ülkelerin önemli bir özelliği devri sabık yaratılmamasıdır. Sosyalizm sonrası kapitalizmde geçmişe yönelik yargılama ve cezalandırmalar adı fazla öne çıkmış ya da halka ateş açılması gibi örtbas edilmesi kolay olmayan eylemlerden sorumlu kişilerle ilgilidir. Aksi durumda her şeyi birlikte yapmış insanlar içinde kim kimi yargılayacaktır?

Çekoslovakya ve Polonya gibi komünist partisine karşı muhalefetin güçlü olduğu ülkelerde bile devri sabık olabildiğince az yaratılmıştır. Benzer durum iktidar değişikliği yaşanan kapitalist ülkelerde de –değişik kapsamda da olsa- görülür. İspanya'nın Franco faşizminden parlamenter demokrasiye yumuşak geçiş yapması Franco'nun ölümünün ardından taraftarlarına ceza almayacakları güvencesi verilmesiyle mümkün olmuştur. Geçmişin üzerine çizgi çekilmesi yeniye çatışmasız geçiş için önemlidir.

Sosyalist ülkelerde de komünist partilerinin iktidarı bırakması büyük kitle gösterilerinin ardından olaysız denilemeye bile küçük olaylarla gerçekleşmiştir.

Devrimden önceki burjuvazinin artık kayda değer güce sahip olmaması ve devri sabık yaratılmayacak olması şartlarının ikisi de Küba için geçerli değildir.

ABD'de yaklaşık 1,5 Milyon Kübalı yaşıyor, bunların bir bölümünü devrimden sonra özellikle Florida'da yerleşen Küba burjuvazisi oluşturuyor. Bunlar elli yıldan fazla zamandır, tapuları ellerinde, adaya dönüp mallarına kavuşacakları günü bekliyorlar. ABD yönetimleri bunlara her türlü desteği sağlıyor, onlar da adadaki eski tanıdıkları aracılığıyla muhalefet örgütlemeye çalışıyorlar. Olmuyor! Umutlarını son olarak Fidel'in ölümüne bağlamışlardı, yine olmadı.

Küba'da sosyalizmden kapitalizme geçilmesi durumunda Florida'daki burjuvazi adaya dönecek ve tapulu mallarına kavuşacaktır. Bu nedenle kaç kişi yıllardır oturduğu evi terk etmek zorunda kalacaktır, bilinmez. ABD tarafından desteklenen bu burjuvazi kuşkusuz kapsamlı bir hesaplaşmaya yönelecektir.

Küba'da komünist partisinden doğacak burjuvazi için yarışma alanı yoktur.

AMBARGONUN OLUMLU ETKİSİ DE VAR!

Başlık garip gelebilir ama gerçektir. ABD devrimden kısa süre sonra Küba'ya sadece diplomatik değil ekonomik ambargo

da uygulamaya başladı. ABD tekellerinin Küba ile ticaret yapması yasak olduğu gibi aynı yasak özellikle Latin Amerika ülkeleri için de geçerliydi. Yasağa uymayan kara listeye alınıyordu. ABD sözünü dinletebildiği oranda Avrupa ülkeleri firmalarının da Küba ile ticaret yapmasını engelliyordu.

Önemli miktarda yiyecek ithal etmek zorunda olan Küba bu ihtiyacını genellikle Kanada firmalarından karşılıyordu. ABD'deki yiyecek tekellerinin bir bölümü bu durum karşısında isyan ediyor ve yasaklar nedeniyle yakınlarındaki ülkeye yiyecek satamamaktan şikayet ediyorlardı, ama dinleyen de olmuyordu.

Zamanla ve özellikle de SSCB'nin dağılmasının ardından ambargo iyice sıkılaştı, Küba ekonomisinin her an çökmesi bekleniyordu. Dünya çapında dayanışmanın etkili olması ve zor günler yaşayan Küba halkına etkili sayılabilecek destek sunması sonucu Avrupa Birliği (AB) yöneticileri ABD'yi Fidel Castro'yu desteklemekle suçlamaya başladılar. Buna göre, ABD katı ambargoyu sürdürerek Küba'da rejimin ayakta kalmasına destek oluyordu. İnatlaşmayla bir yere varılmayacağı belli olmuştu; bu nedenle ambargo kaldırılmalı, Küba ile ilişki normale dönmeliydi.

AB yöneticilerinin –özellikle Almanya kökenli olanların– Küba'daki rejime sempati duydukları söylenemezdi; tarihsel tecrübe konuşuyordu. 1970'li yıllarda Almanya'da Willy Brandt yönetimi DAC'ye karşı yıllardır sürdürülen tecrit politikasından vazgeçmiş, bu ülkeyi diplomatik olarak tanımış ve ticaret ilişkileri geliştirmeye başlamıştı. Tecrit politikasıyla sonuca gidilemeyeceği belli olmuştu, artık Doğu'ya açılmak, ilişki kurmak ve onları bu yoldan değiştirmeye çalışmak gerekirdi. Aynı yöntem Küba konusunda ABD'ye öneriliyordu.

Küba burjuvazisi politika değişikliğine şiddetle karşıydı ve etkili de oluyordu. ABD'nin politikası içerde yürüyen tartışmalara rağmen değişmeden sürdü.

ABD'nin yakınında bulunan ve bütün baskılara rağmen varlığını sürdüren sosyalist Küba! Bu gurur bu halka yeterdi! İçerde ekonomik olarak büyük sıkıntı vardı, ABD her çeşit mu-

halifi sürekli kışkırtıyordu ama böyle bir durumda mevcut yönetim değişik uygulamaları nedeniyle eleştirilebilirdi ama saldırmak zordu. Kişiyi ya da grubu doğrudan ABD yanlısı olmaya götürüyor ve bu da tecrit olması için yeterli oluyordu.

Küba Komünist Partisi'nin ve hükümetin de mutlaka hataları vardı ama bu hatalar katı ABD ambargosu altında neredeyse görünmez oluyordu. Küba halkının sıkıntılarının esas kaynağı ambargoydu ve ABD böylece istemeden sosyalist rejime destek oluyordu.

1993 yılında bir heyetle Küba'ya gittiğimde KKP yöneticileriyle de görüşmüştüm. İlk soru, Türkiye'nin kendilerine neden kredi verdiği olmuştu. Bilmediğim için ben de şaşırılmışım. Küba ekonomisi çok sıkışık durumdaydı, verilen kredi büyük değildi ama işlerine yaramıştı ama ABD'ye fazlasıyla bağlı bir ülkenin bunu neden yaptığını anlamamışlardı.

Büyük ihtimalle devlet kademelerindeki 1968'lilerden birisi kredi verilmesini onaylamıştı veya sağcı ama küçük bir ülkenin ABD'ye direnişini takdir eden bir başkası bunu yapmıştı.

Küba direndiği oranda İspanya, Fransa, Almanya gibi ülkelerde sadece komünistlerden değil sosyal demokratlardan ve Yeşiller'den de destek alıyordu. Uzak bile olsa Küba'ya tatile gidip bu ülkeye döviz kazandırmak fazla olmasa bile yaygınlaşacaktı.

ULUSAL KÜLTÜR

Küba'nın özgünlüğünde kültür önemli yer tutar ve bu kültürün değişik bileşenleri vardır. Küba'nın her yerinde Che Guevara ile birlikte büstü bulunan Jose Marti ulusal kahraman olarak görülür. Bir ülkenin ulusal kahramanının şair ve yazar olması az görülür. Marti, Latin Amerika tarihinin ilk edebiyat akımı Modernizm'in kurucuları arasındadır. İspanyol sömürgeciliğine karşı mücadelede yer alır. Sürgüne gitmek zorunda kaldığında Florida'da Küba Devrim Partisi'ni kurar (1892) ve gerilla savaşının önde gelen isimlerinden birisi olur. 1895'te Küba'ya döner, İspanya'ya karşı bağımsızlık savaşında yer alır ve aynı yıl

bir çatışmada hayatını kaybeder.

Her Küba okulunda Jose Marti'nin büstü bulunur.

Okurun aklına Atatürk gelecektir ama Türkiye kültürüyle Küba'daki arasında ciddi farklılıklar bulunur. Küba kültüründe süreklilik vardır, bizimkinde ise yoktur; bu nedenle de sürekli olarak geçmişe referans verilir. Küba'da ise dünün yanı sıra bugün de vardır.

“Bugünkü Küba” adlı 2001 basımı kitabın giriş bölümünde “dünyada böyle bir ada yoktur” belirlemesi yapılır. Küba küçük, nüfusu az ama dünya çapında bir ülkedir. Konuya sadece politik olarak yaklaşmamak gerekir. ABD'nin yakınında sosyalist bir ülke olmasının, bölgeye ve Afrika'ya devrim ihraç etmeye çalışmış olmasının yanı sıra Küba özgün yazar ve şairleriyle müziği, dansları ve felsefesi olan bir ülkedir. Çok sayıda Afrika ve Latin Amerika ülkesine doktor göndermiştir ve bunu sürdürmektedir. Dışarıya büyük göç vermiştir. Nüfusunun yaklaşık yüzde 20'si ABD'de yaşamaktadır.

Che gibi dünya çapında bir isim kültürel olarak Küba'ya uygundur. Küba halkı tarihi boyunca sadece bölgede değil dünyada da özgün bir yeri olduğuna inanır. Ada halkı yıllardan beri anti emperyalisttir. Kitaptaki belirlemeyle “emperyalizmin ne olduğunu anlamak için Hilferding ve Lenin'e ihtiyaçları olmuştur”.

Sosyalizm adanın kültürel özgünlüğünü sürdürür, bağımsızlık ve Jose Marti gibi tarihsel ve kültürel değerlerle yakın bağ kurar.

Küba aradaki coğrafi uzaklığa rağmen Türkiye'yi 1971'deki silahlı mücadele hareketini de etkilemiş bir ülkedir. Kübalılar da Nazım Hikmet'i bilirler ve Havana'da Atatürk'ün büstünü görmek mümkündür.

Türkiye'nin de benzeri bulunmaz bir ülke olduğu düşünülür ama bunun için 1923'ten bu yana gelinemez. Bir dönem “ilk ulusal kurtuluş savaşı veren ülke” olduğumuz iddia edilmişti, ama doğru değildir. İlk ulusal kurtuluş savaşını Simon Bolivar vermiştir.

Son yıllarda başka bir uydurmayla daha karşılaşıldı. Buna göre, Che'nin Bolivya'daki çantasında Atatürk'ün Nutuk'u bulunmuştu! Gerçekte ise Che Türkçe bilmediği gibi, Nutuk da İspanyolcaya çevrilmemişti.

Adı dünya çapında bilinen insanlarla bir şekilde bağlantı kurmaya çalışarak kendinden ve tarihinden söz ettirmek boşa harcanmış çabadan ileriye gitmiyor.

Küba'nın özgünlüğü yıllar öncesinde kalmadı, devam etti, halen de ediyor.

Küba edebiyatında da bu özgünlük bulunabilir. Sosyalist ülkelerde geçerli olan edebiyatta sosyalist gerçekçilik Küba'da kabul görmemiştir. Bu edebiyat anlayışı bizde de yaygın taraftar bulmuş, yazarlıkla ilgisi olmayan bazı kişiler "sosyalist gerçekçi" yapıtlar verdikleri için yazardan sayılmıştır. Bu akım edebiyatta bol miktarda asalak yaratmıştır.

1960'lı yıllarda Che toplumsal gerçekçiliğin devrim öncesindeki büyük Rus edebiyatını yeniden üretemediğini –çok sayıda yazarla birlikte- görmüş olmalıdır. Çarlık Rusya'sındaki edebiyat Tolstoy, Puşkin, Dostoyevski ve diğer isimlerle dünya çapındaydı ama devrimden sonra bırakalım geliştirilmeyi, önemli oranda gerileyecekti.

Che'nin sosyalist gerçekçiliğin gericilik olduğu konusundaki saptamasıyla ilgili olarak Ernesto Cardinal'in Ek 2'de yer alan yazısına bakılabilir.

CHE, YAŞAMAYAN VE ÖLMEYEN

Che Guevara, 9 Ekim 1967'de, Bolivya'da yakalandıktan bir gün sonra öldürüldü ve sonraki yıldan başlayarak dünyanın her tarafında adı ve fotoğraflarıyla başkaldırı ve daha fazla özgürlük talebinin sembolü oldu.

Bu sembol kırk yıldan fazla zamandır varlığını sürdürüyor. Belirli bir dönemde sembol olmayı geride bırakmanın yanı sıra, belirli bir kesimin –devrimcilerin- sembolü olmayı da aştı. Che, "küreselleşmiş dünya"da insanlığın sembol isimlerinden

birisi oldu.

Castaneda, Che'nin "tam zamanında öldüğünü", 1965'de Kongo'da ölseydi böylesine sembolleşemeyeceğini söyler (Castaneda, 1997: 486). Che'nin öldürülmesinden kısa süre sonra, Vietkong'un büyük "Tet" saldırısı başlar ve ABD'nin Vietnam'daki savaşı kaybedeceği ilk kez açık olarak görülmeye başlanır. Ardından çok sayıda ülkede özgün özelliklerle gerçekleşen 68 gelir.

Castaneda'nın açıklaması önemli olmakla birlikte, Che'nin 68'de ve sonrasındaki yıllarda önemli bir sembol isim olmasını açıklamakta yetersizdir. Che, hayat çizgisiyle, bir neslin özlemlerini kendisinde sembolleştirmiştir, ama yine de 68 ile bitmeyen, daha sonra 40 yıl süren ve halen de bitecekmış gibi görünmeyen bir sembol olabilmek için önemli ek nedenler gereklidir.

Herkesin kendisine ait bir Che'si vardır. Che resimli tişört giymek, evine Che'nin fotoğrafını asmak için devrimci olmak gerekli değildir. "Ölüm nereden ve nasıl gelirse gelsin" diye başlayan Che'nin ünlü cümlesi, Beşiktaş taraftarlarınınca da değiştirilerek kullanılabilirse, Che'de herkese hitap eden bir yan var demektir.

Castaneda, Che'nin kültürün ayrılmaz bir parçası durumuna geldiğini belirtirken haklıdır, ama bu kültürü sadece 68'e ve 68'de yaşanan büyük kültürel değişimin günümüzdeki uzantılarına bağlamak doğru olmaz.

Che, önemli bir tarihsel şahsiyet olmak için başarılarla dolu bir hayat şart değildir, saptamasını doğrular. Che'nin hayatı başarıdan çok başarısızlıklarla doludur. Küba devriminin önderlerinden birisi olması dışında başarısı yoktur. Gerilla savaşı anlayışı sınırlı bir başarının ötesine geçememiş, sosyalist ekonomi konusundaki görüşlerini Küba'da bile hayata geçirememiş, insan bilincinin değiştirilmesinin büyük önemini yeterince anlatamamış ve SSCB'nin reel sosyalizm anlayışına karşı tutumu etkili olamamıştır.

Che'yi yıllar sonrasına kadar taşıyan, başarısızlık belirleyici olsa bile yeterince başarıyı da içeren hayat tarzıdır. Che, her

insanda bilinçli ya da bilinçsiz olarak varolan “hayatın karşısında cesur olabilecek miyim?” sorusuna cevap verir. Hayatın karşısında cesur olabilmeyi devrimcilik kapsamında görmemek gerekir. Burada cesaretin toplumsal bir işlevi olabileceği gibi, bireysel sınırlar içinde de kalabilir. Hayatın karşısında cesur olabilen insan, aynı zamanda kendini gerçekleştirebilen, en azından bunu ciddi olarak deneyebilen insandır.

İnsanın kendisini gerçekleştirmesi, sahip olduğu bütün yetenekleri sonuna kadar geliştirebilmesi demektir. Ne ki, insanın yeteneklerinin sınırlarına çarpması için, o sınırı aşmayı denemiş olması gerekir. Başka türlü o sınıra ulaşabilmek mümkün değildir.

İnsanın yeteneklerinin sınırını aşması, aynı zamanda başarısızlık anlamına gelir. Hayatın karşısında cesur olmak, kendini olabildiğince gerçekleştirmeye çalışmak, başarısızlığın faturasını ödemeyi de göze almak demektir.

Che, gerilla savaşımdan sosyalist ekonominin işleyiş kurallarının belirlenmesine, insan bilincinin öneminden reel sosyalizmin eleştirilmesine kadar, birçok alanda, gerek kendi yeteneklerini aşmasından ve gerekse de koşulların yeterince elverişli olmamasından dolayı sınırlara çarpmıştır.

Sınırlara çarpmak, önce o sınırlara kadar gidebilmeyi gerektirir. Buradan hareketle, Che'nin başarısızlıklarının, başarılarının üzerinde yükseldiği söylenebilir.

Düşündüğü gibi yaşamak, yapmak istediklerini yapmak ya da en azından onları yapmayı ciddi olarak denemek; kısacası hayatın karşısında cesur olabilmek...

Che, hayat tarzıyla bunu göstermiş ve kuşaktan kuşağa aktarılan bir sembol haline gelmiştir.

Koşullara göre bu sembol, devrimciliğe ve genel olarak politik mücadeleye uzak hayat tarzlarına da tercüme edilebilir.

Che, değişik hayat tarzlarına tercüme edilebilen kültürel bir semboldür. Böyle bir sembolün insanlığın en eski ideolojisi olan dinden tümüyle bağımsız olması düşünülemez. Che, ate-

isttir, ama bu durum öldürüldükten sonra çekilen fotoğraflarında yüzünün İsa'ya benzetilmesini engellememiştir. Çok sayıda Hıristiyan'a göre Che de, tıpkı İsa gibi, insanlığın kurtuluşu yolunda öldürülmüştür. Che ve İsa'nın kurtuluş anlayışlarının birbirinden çok farklı olması, özellikle Latin Amerika ülkelerinde Che'nin İsalâştırılmasına engel olmamıştır.

Her hayat tarzına, her dönemin koşullarına uyarlanabilecek kültürel bir sembol olarak Che, daha uzun yıllar yaşayacak gibi görünüyor.

YENİ İNSANIN PEŞİNDE...

Che Guevara'nın yeni insanın ortaya çıkması ve gelişmesi için verdiği mücadelenin, sosyalist ülkelerde de önemli görülen ama üretici güçlerin geliştirilmesi sonucu kendiliğinden ortaya çıkacağı sanılan yeni insanla ilgili 20. yüzyıl deneyiminden neler öğrenilebilir?

Yeni insan sürekli bir oluşum sürecidir; temel özelliklerinin şekillenmesi sürecin bittiği anlamına gelmez çünkü güçlü bir kapitalizmle aynı dünyada yaşandığı sürece hiçbir önemli özelliğin kalıcılığına güvenilemez. Yeni insanda varolan özellikler güçlendirilmek ve sürekli geliştirilmek zorundadır.

Kapitalizm büyük bir dönüştürücü özelliğe sahiptir, var olanı sürekli yıkar ve dönüştürür. Bu belirlemeden dönüşümün iyiye doğru gerçekleştiği sonucu çıkmaz. Değişim, varolan konumdan uzaklaşmak demektir ve bu da iyi ya da kötü yönde olabilir.

Yugoslavya'da yıllarca birlikte yaşamış halkların birbirlerine karşı kitle katliamına varan kırım uygulaması ancak bu temelde anlaşılabilir. Bir dönem iyi ilişkiler içinde yaşamak, moda deyimle kardeşlik, bunun sonraki yıllarda da süreceği anlamına gelmez. İnsanlar ve genel olarak halklar arasındaki iyi ilişkiler sürekli yeniden üretilmek zorundadır, aksi durumda bozulabilir ve hatta zıtlarına dönüşebilirler.

Şartların değişmesi insanı da değiştirir. En azından büyük üretim araçlarında özel mülkiyetin kaldırılması insanı değiştirir. 20. yüzyılda yaşananlar bu değişime önemli eklemelerin yapılması gerektiğini göstermiştir.

Birincisi; değişim otomatik bir süreç değildir. Yaşanılan şartların değişmesi ve buna uygun –eğitim gibi- toplumsal uygulamalar insanların şartların değiştiği yönde ve oranda değişeceği anlamına gelmez.

Che, bu nedenle, gönüllü ek çalışma gibi toplumsal pratiklerin gerekliliğini savunmuştur.

İkincisi; sosyalizm de birlikte yaşamak zorunda olduğu

kapitalizm gibi kendi doğrultusunda sürekli değişim yaşamak zorundadır. Kendini ve dolayısıyla da insanını sürekli yeniden üretemeyen sosyalizm uzun veya kısa vadede kaçınılmaz olarak kaybeder. Kapitalizm onu çözümlenmenin yolunu bulur; bunu savaşmanın yanı sıra karşısındakinde kendi özelliklerinin gelişmesini destekleyerek de yapar.

Yeni insanda kültürel boyuta özellikle önem verilmesi gerekir. Kültür altyapının önemli bileşenlerinden biridir ve altyapıdaki büyük değişimin kültüre de aynı oranda yansıtacağını düşünmek yanıltıcıdır. Kuşkusuz yansıma olur ama bu büyük kırılmalarla gerçekleşebilir.

DAC ile diğer reel sosyalist ülkelerde yaşanan deneyim, ırkçılık ve yabancı düşmanlığının sosyalizmle eklenerek varlığını sürdürebileceğini göstermiştir. 20. yüzyılda reel sosyalizmde yetişen insan, ortalama olarak kapitalizm insanından çok da farklı değildir.

Küba insanındaki farklılaşma –sahip olduğu eksikliklere karşın- açık olarak görülebilir. Bu, tümüyle devrimden sonra oluşan bir farklılaşma değildir; öncesi de vardır. Devrim, devrim öncesindeki bu özellikleri reddetmemiş, onlara dayanmış ve geliştirmiştir.

Yeni insanın oluşması ve sürekli yenilenmesi dikkate alınmadığında, sosyalizm yeni bir bölüşüm sistemi olmaktan ileriye gidemez.

Che yalnızca yeni insanı oluşturma ve geliştirme yollarını aramıyor, onu kendisinde de ortaya çıkarıyor ve sürekli yeniliyordu..

Küba devriminin önde gelen isimlerinden oldu. Devrimin ardından yeni insanın oluşumunda gönüllü ek çalışmanın gerekliliğine inandı ve uyguladı. SSCB'yi eleştirdi, devrimin yayılması gerektiğini gördü. Küba'daki sorumluluklarını, eşini ve dört çocuğunu (ilk evliliğinden de "benim küçük Maom" dediği bir kızı vardır) bırakarak önce Kongo'ya, ardından Bolıvyaya gitti. Kendinde yeni insanı geliştirirken hayatını kaybetti.

Che'nin güçlü bir kapitalizmle birlikte yaşamak zorunda

kalan sosyalizmde yeni insan nasıl gelişebilir sorusunun büyük oranda geçmişte kaldığı söylenebilir. SSCB ve diğer sosyalist ülkeler dağılmış, kendisini sosyalist olarak tanımlayan az sayıda ülke kalmıştır. Bu ülkelerin kapitalizmin iç dinamiğini dikkate alınacak oranda etkilediği söylenemez.

Yeni insanla ilgili olarak Che'nin sorusu değişmiştir: kapitalizmin tek dünya sistemi olduğu, 20. yüzyıl sosyalizminin olumlu olduğu kadar olumsuz örneklerinin de hatırlandığı şartlarda yeni insan nasıl gelişebilir?

Devrimden sonraki gelişmelerin önemli oranda daha önce sahip olunan özelliklere bağlı olduğunu Küba örneğinde gördük. Yeni insan için çaba devrim öncesinden başlamalıdır. Bu çaba insan sefaleti örneklerinin tavan yaptığı şartlarda az sayıda bireyle sınırlı da kalabilir. Önceden de belirtildiği gibi, yeni insanın gelişmesi toplumsal bir süreçtir, ama buradan önemli bireysel örnekler çıkmayacağı sonucuna varılamaz. Yeni insanın az sayıda bireyde şekillenmesi, buna uygun toplumsal boyut gerçekleşmezse önemli eksiklikler taşır ama şartlara teslim olmayan birey bu konuda önemli adımlar da atabilir.

Che bireye güvenir. Bireye güvenmek, ondaki kendini geliştirme ve dönüştürme gücüne güvenmek demektir. Che de, sosyalizmin bir dünya sistemi olduğu şartlarda sadece bu sistemdeki insanın geliştirilmesiyle değil, kendisindekini daha da geliştirmek için çabılıyor ve bu gelişmeyi toplumsal faaliyetle birlikte yürütüyordu. Bu faaliyetin çerçevesinde bazen bakanlık bazen da gerilla komutanlığı yaptı.

Bugünün dünyasında yeni insanın bireyde oluşması üç boyutludur denilebilir.

Birincisi; toplumu değiştirme pratiğine katılmaktır. Yeni insanın oluşumu sadece toplumsal sürece indirgenemez ama onunla yakından ilgilidir.

İkincisi; yeni insan, gelişmiş insandır; özelliklerini sonuna kadar geliştirmeye çalışan insandır. Kendisini sürekli aşamayan insanda yeni insan gelişemez. Bir dönem gelişse bile ardından durgunluk ve çürüme gelir. Yeni insanın oluşumu bitmeyen bir

süreçtir.

Üçüncüsü; enternasyonalizmdir. Yeni insan dünyayla yakından ilgilidir. İnsanlığın iyi ve kötü güncel halleriyle ilgilenir, bunların tarihsel ve güncel kökenleri hakkında düşünür, ileriye gitmek için çözümler arar. Bulduklarını deneme-yanılma süreci içinde pratiğe uygular. İnsanlığın içinde insandan fazla bir varlık olmaya çalışır.

Bu üç boyut Che'nin farklı şartlarda da olsa hayatı boyunca izlediği çizgiye uygundur.

SONUÇ

Che'den bugüne kalan, 20. yüzyıl sosyalizminin 21. yüzyıla devrettiği büyük sorudur: yeni insan nasıl şekillenebilir?

Yeni insandan kastedilen; kimliğini başka insanlara karşıtlık ve düşmanlık temelinde oluşturmayan, kendi özgünlüklerine sahip olarak kendisini toplumla bütünleştirebilmiş insandır. Güçlü bir bireydir, ama bireyci değildir. Kendi çıkarlarını toplumun çıkarlarıyla bütünleşmiş olarak düşünür.

Marx ve Engels'in 1848'de Komünist Manifesto'yu yayımlamalarıyla başladığı kabul edilen "bilimsel sosyalizm" in amacı da, böyle bir insanın oluşturulmasıydı. Che, uzun bir süreçte şekillenecek bu insana, "komünist toplum insanı" adını verir. Burada sorun isimlendirmeden ziyade, böyle bir insanın nasıl oluşabileceğidir.

Üretim araçlarında kolektif mülkiyet, yeni insanın oluşmasının olmazsa olmaz koşuludur. Üretim araçlarında özel mülkiyetin kaldırılması, işgücünün meta olmaktan çıkması, işsizlik ve gelecek korkusunun ortadan kaldırılması ve sonuçta herkese eşit oranda kendini geliştirme olanağının sağlanması, toplumsal yaşamın her alanının -eğitim dahil- bu yönde düzenlenmesiyle, zaman içinde yeni insan oluşacaktır.

Che, bunların tümünü gerekli bulmakla birlikte, yeni insanın şekillenmesinde yetersiz oldukları görüşündedir. Che, insanın, tarihin objektif yasaları ve yaşanan toplumsal koşulların

belirlediği bir varlıktan ibaret olmadığını savunur. Toplumsal koşulların değiştirilmesi yeni insanın şekillenmesi için yeterli değildir.

20. yüzyılın “reel sosyalizm”inde; üretim araçlarında özel mülkiyetin bulunmamasının ve bunun değişik toplumsal alanlardaki yansımalarının, yeni insanın şekillenmesinde yeterli olduğu düşünülüyordu.

Che Guevara, 1960’lı yılların ilk yarısında sık ziyaret ettiği sosyalist ülkelerde, yeni bir insanın oluştuğunu, ancak bu insanın tüketim düşkünü ve bireyci kapitalist ülke insanından çok da farklı olmadığını görmüş ve yeni insanın şekillenmesi konusundaki farklı düşüncelerini pekiştirmiş olsa gerekir.

Che, üretim birimlerinin özzerleştirilmesine ve maddi teşvik uygulamasına önem verilmesine, yeni insanın oluşumunu engelleyecekleri temelinde karşı çıkar. Che, dönemin reel sosyalist ülkelerinde yaygın düşünce olan, daha fazla tüketim-daha gelişmiş insan ilişkisini reddeder. Üretimin kalite ve miktar olarak artması gerektiğini savunurken, bunu, yeni insanın oluşumunda gerekli koşullardan sadece bir tanesi olarak değerlendirir.

Che’nin cevabı nedir?

Gönüllü ek çalışma, enternasyonalizm ve maddi teşviklerin giderek tasfiye edilmesi; üretim artışında esas olarak insanın moral değerlerinin yükseltilmesine dayanılması...

Bu yanıtın yeterli olmadığı ve uygulanmasında da önemli sorunların ortaya çıktığı, Che’nin Küba’da üst düzeyde sorumluluk taşıdığı dönemde bile ortaya çıkmıştı.

Burada dikkati çeken nokta şudur: Che, üreticilerin demokratik örgütlenmesinden söz etmez. Marx’ın sosyalizm anlayışında önemli yer tutan, “özgür üreticilerin gönüllü birliği” ve buradan hareketle yerel örgütlenmelerin –özellikle de belediyelerin- önemli yetkilere sahip olması ve bu vasıta ile insanların kendi yaşamları hakkında doğrudan karar almaları ve uygulamaları, Che’nin sosyalizm anlayışında yer bulmaz.

Che, “özgür üreticilerin gönüllü birliği”nin topluma yayılmasından ve buradan hareketle devletin önemli oranda işlevini kaybetmesinden söz etmez.

Che, son sınırına kadar zorlamakla birlikte, realist bir teori ve pratik insanıdır. ABD'nin yanı başında katı ambargo uygulaması ve işgal tehdidi altında bulunan küçük bir ülkede, Küba'da, merkeziyetçiliğin gevşetilmesinin ve devletin işlevlerinin artan oranda azalmasının mümkün olmadığını düşünmüş ve bu nedenle de bu önemli saptamadan hiç söz etmemiş olsa gerektir.

Devrimin yayılması için bu denli çabalamasında, yeni insanın oluşması sorununun ancak var olandan daha geniş bir çerçevede gerçekten çözülebileceğini düşünmesinin önemli etkisi vardır. Ne ki, bu düşünce realist soruyu ortadan kaldırmıyor: kapitalizmin, onu ortadan kaldırmak için harcanan tüm çabalara karşın, güçlü bir sistem olarak sosyalizmle birlikte varolduğu koşullarda, yeni bir insanın oluşumu için neler yapılabilir?

Che'nin cevap aradığı soru gerçekte budur.

19. yüzyıl sosyalizminde, iki sistemin birlikte yaşaması öngörüsü söz konusu olmadığı için, böyle bir soru yoktur. 20. yüzyıl sosyalizmi ise, bu soruya yanıt bulamamış ya da bulduğu yanıt doğru çıkmamıştır.

Che'nin cevabını aradığı soru değişerek 21. yüzyıla kalmıştır.

Che'nin hayat ve mücadele anlayışını ve O'nunla ilgili birkaç bilinmeyen noktayı belirtmek için 1997'de yayımlanan bir yazımı aktarıyorum. Che için yapılabilecek en kısa tanım, “O bir hayat tarzıydı” olabilir.

Che kitabı bu yazıyla bağlanıyor.

BİR HAYAT TARZI OLARAK CHE

Örnekleri azdır, ama insan bazan sonuna kadar ilerlemekte ısrar ettiği hayat çizgisi nedeniyle simgeleşir. Che, böyledir. Hayatında başarıdan çok başarısızlık var, ama sonuçlarından bağımsız olarak yaşadıklarının kendisi onu O yaptı.

Che'yi yaratan Küba devrimidir. Yoksa Che, Arjantinli sosyalist bir doktor olarak kalırdı. Latin Amerika'yı dolaşmış, halkın yoksulluğunu ve ülkelerin ABD'ye bağımlılığını görmüş, Guatemala'da reformcu Arbenz hükümetinin CIA desteğinde devrilmesini izlemiş, parlamenter yoldan ve seçimleri kazanarak hükümet olunabileceğine, olursa bile ABD çıkarlarına karşı ulusallaştırma gibi uygulamalara başlar başlamaz iktidarda kalınmayacağına inanan, silahlı mücadeleyi savunan, ama bunun nasıl verilebileceğini de bilmeyen birisi olarak kalırdı. Meksika'da önce Raul sonra Fidel Castro'ya rastladı. Granma ile Küba'ya çıkacak gerilla grubunun doktoru olarak kabul edildi ve astımına rağmen iyi bir askeri eğitim gördü.

Burada Che'nin önemli bir özelliği görülür: İnançları için hayatını ortaya koyabilmek. İyi rastlantılar yetmez, onları değerlendirebilmek gerekir. Che, emperyalizme karşı savaşmak, bu savaş içinde yeni bir toplum ve insan yaratmak istiyordu. Ölebilirdi, aldırmadı. Kendini Küba devrimiyle özdeşleştirdi. Başarıya ulaşacak ya da o adada ölecekti.

Simyacı'da (1) söylenen "Kişisel Menkıbesi'ni gerçekleştirmek" işte budur. Daha doğrusu gerçekleştirmeye teşebbüs etmek. Bunun için önce cesaret gerekir. Seni oluşturan dünle bağlarını koparabilme cesareti.

Granma ile Küba'ya hareket etmeden önce Che'nin kopması gerekenler, zaten hiçbir zaman ciddiye almadığı "iyi meslek" ve "toplumda iyi bir gelecek"ten ibaret değildi.

Che, Ağustos 1955'de bir süredir birlikte olduğu Perulu politik mülteci Hilda Gadea ile evlenir. Gadea hamiledir ve Şubat 1956'da bir kızları olur. Che dokuz ay sonra, Kasım 1956'da Granma ile belirsiz ve tehlikeli bir gelecek için yola çıkar.

Hilda, bir keresinde, Che'nin "küçük Mao'm" dediği kızıyla

şöyle konuştuğunu duyar:

“Sevgili küçük kızım, küçük Mao’m, ne kadar zor bir dünyada yaşayacağını bilmiyorsun. Sen büyüdüğünde, tüm kıta belki de dünya büyük düşmana, Yankee emperyalizmine karşı savaşıyor olacak. Sen de savaşmak zorunda kalacaksın. Ben belki artık burada olmam, ama mücadele tüm kıtayı sarmış olacak.”

Che için en önemlisi inandığı fikirlerdi. Birçok Latin Amerika ülkesini herhangi bir düşünceye bağlanmadan dolaştı. İnanıp bağlanacağı ve uğrunda herşeyini ortaya koyacağı bir düşünce arıyordu. Buna nispeten geç karar verdi. Sosyalist olduğunda 26 yaşındaydı. Sadece ABD emperyalizminden nefret ettiğinden ya da gördüğü Latin Amerika ülkelerinde halkın korkunç yoksulluğundan etkilendiğinden değil, yeni bir dünyaya ve yeni bir insana inandığı için sosyalist oldu. Varlıklı bir ailenin çocuğuydu. İyi bir eğitim görmüştü. Doktor olarak, yoksul halka başka türlü de yararlı olabilirdi. O savaşmayı seçti. Dünyayı olabildiğince hızlı yoldan değiştirecek, bu süreçte kendisi de değişecekti.

Dönem bu düşünceler için uygundu. Sosyalizmin prestiji yüksekti. Afrika ve Asya’da dünün sömürgeleri bağımsızlıklarını kazanıyor ve zor koşullar altında da olsa emperyalizmle aralarına mesafe koymaya çalışıyordu. ABD her tarafa, özellikle Güney ve Orta Amerika’ya saldırıyordu. Emperyalizm insanlığın ilerlemesinin önündeki en büyük engel olarak görülüyordu. Bu o kadar açıktı ki, insanları -sosyalist olmasalar bile- emperyalizme karşı mücadele etmenin gerektiğine inandırmak için fazla çaba harcamak gerekmezdi.

Bu ortam, inanmak ve inandığı için herşeyini ortaya koymaya hazır bir insan için çok uygundur. Ne meslek, ne aile, ne evlilik ne de çocuk tutamaz onu. Önce kafasındaki düşünceler vardır, gerçekleştirmeleri için herşeyini ortaya koyduğu düşünceler. Onlar için mücadele birçok bağı koparmasını gerektirir, ama böyle yapmazsa da kendine yabancılaşacaktır. İnsan kendini sevmekten, yaptıklarına saygı duymadıktan sonra başkalarını sevmesi ya da onlar tarafından sevilmesi neye yarar?

Bu insan oturamaz, duramaz, içindeki büyük huzursuzluk onu hep iter. Gider, gidebileceği yere kadar gider. İsteddiği de budur

zaten.

Benzer bir durum 1965'te Küba'da tekrarlanır. Che 37 yaşındadır. Küba devriminin önderlerinden bir tanesi, Sanayi Bakanı, ikinci eşi Aleida'dan dört çocuk sahibi, çeşitli ülkelerden konuşmacı olarak çağrılan, dünyaca tanınan bir kişidir O. Kazanmış, istediklerini yapmakta önemli adımlar atmıştır. Ama duramaz, "uslanmaz".

Sosyalist ülkeleri dolaşmış ve yeni insanın yaratılması için yapılanları beğenmemiştir. Küba ilk adımdı ve kendi başına kaldığında fazla anlam taşımazdı. Bağımsız bir deneye girişemeyecek kadar küçük ve ABD'ye çok yakındı. SSCB'nin çizgisinden fazla ayrılmazdı. Che, Küba'da devrimin öncülerinden biriydi ama, o devrimde kendini yeterince bulamadı. Gidecekti. Bütün köprüleri yıktı. Küba vatandaşlığından çıktı. Adadan ayrılmasından altı ay sonra Fidel Castro tarafından açıklanan bir veda mektubu bıraktı. Herhangi bir kişi değildi Che. Başka ülkelerde emperyalizme karşı savaşırken Küba ile yasal bağının olmaması gerekirdi. Bu, Kongo örneğinde olduğu gibi, Küba yönetimi tarafından desteklenmediği anlamına gelmiyordu. Beklenmeyen bir durumda eyleminin Küba yönetimini zor durumda bırakmasını istemiyordu. Zordu, ama geri dönebilirdi de. Fidel, kararı ne olursa olsun O'nu destekleyeceğini açıklamıştı. Dönmek istemedi. (2)

Guevara'nın kızlarından biri, geçtiğimiz aylarda yapılan bir söyleşi sırasında, babasının o çok küçükken gittiğini ve evdeki son akşamlarından birinde annesine, "istersen sevdiğin bir erkeğe kahve ikram edebilirsin" dediğini ve annesinin de buna tepki gösterdiğini açıkladı. Guevara, Küba ile bağlarını sadece diplomatik nedenlerle kesmedi. Gidiyordu ve dön(e)meyecekti. Bunun sevindirici olmasa da hüznü bir ayrılık olduğunu sanmıyorum. En azından Che yönünden...

Che'nin Nazım Hikmet'te özellikle sevdiği iki mısra vardır:

"ve yalnız

yarım kalmış bir şarkının acısını toprağa götüreceğim." (3)

Şiirin adının "Karıma Mektup" rastlantı mıdır, bilinmez, ama bir hayat tarzı olarak Che bu sözlerde ifadesini bulur: ne ka-

dar yaparsan yap, sonunda yine yarım kalmış bir şarkının acısı kalır. Yapılması gerekenler hiç bitmez.

*

Che'nin katıldığı Küba devrimi dışında başarısı yoktur. Devrim ordusunun önde gelenlerinden biriydi. Devrim sonrasında da Küba'nın sosyalizme yönelmesinde etkili oldu. Küba'da kalsaydı başarıları kuşkusuz sürerdi, ama önemli bir iç acısıyla birlikte. Yeni insan böyle yaratılamazdı ve Küba'nın da fazla seçeneği yoktu.

Bürokrasinin kaldırılması konusunda Che varken başlamış ve sonra da sürdürülmüş uygulamalar başarılı olmadı. Bürokrasiye karşı önlemler daha fazla bürokrasiyle sonuçlandı. (4)

Bugünkü Küba insanı yıkılan sosyalist ülkelerdekinden biraz farklıysa eğer, bu izlenen bilinçli politikadan çok, tarihsel ve coğrafi nedenlerin sonucudur. Küba'da kültürel süreklilik öteki sosyalist ülkelere göre daha fazladır. Devrim öncesi yazarlar ve aydınlar önemli oranda anti-emperyalist olduklarından, devrim sonrasında birçok konuda yeniden üretim gerekmedi. (5) Kültürel birikim yılların ürünüdür ve Küba halkı bu konuda oldukça sağlamdır. Coğrafi olarak ABD'ye çok yakın olmak ve bazen aptallık boyutlarında sürdürülen ABD ambargosu, Küba halkına "ya bağımsız oluruz, ya da sömürge" ikileminin dışında başka bir yol olmadığını gösterdi. Küba'da sosyalizm bağımsızlık dahil başka birçok konuyla içiçedir. Küba'da sosyalizm devrim öncesinden çok şey almıştır (Jose Marti'nin bugünkü Küba'daki konumunu hatırlamak bile yeter). Küba'da sosyalizmin daha sağlam olması bu nedenledir.

Che'nin emperyalizme karşı savaş stratejisinin de önemli bir başarı kazandığı söylenemez. Çeşitli ülkelerde çok sayıda örgüt ortaya çıktı, çarpıştılar, ama sonuç alamadılar. Che, Kongo'da başarı kazanamadı. Asıl önemli olan, Latin Amerika ülkelerindeki başarısızlıktır.

Küba devriminden sonra, bir grup silahlı insanın dağa çıkmasının ardından ayaklanmanın geleceğini düşünenler yanıldıklarını çabuk anladılar. Costa Rica örneğindeki gibi acı sonuçlar ya-

şandı, gerillaların tümü imha edildi.

1960'lı yılların başlarında Küba yönetiminin de desteklediği, Peru'da Hugo Blanco önderliğindeki kır gerillası başarılı olamadı. Arjantin'de bir gerilla hareketi oluşturulmaya çalışıldı, yine sonuç alınamadı. Che'nin Bolivya yenilgisinin ardından Inti Peredo hareketi sürdürmeye çalıştı, ama olmadı. Latin Amerika ülkelerindeki komünist partiler büyük oranda gerilla hareketlerine karşı tavır aldılar. Venezüella dışında gerillalar kentlerle bağı kopuk, kırsal alanda tecrit olmuş gruplar olarak kaldılar. Venezüella'da Douglas Bravo, komünist partisinin muhalefetine rağmen, kır ve kenti birleştiren bir silahlı mücadele hareketini uzun süre yürüttü. Ülkede nüfusun çoğunluğu kentlerde bulduğundan gerilla savaşında, başlangıçtan itibaren, kentin varlığı olmazsa olmazdı. O yıllarda Türkçe'de de yayınlanan "Birleşik Devrimci Savaş" adlı kitabında Bravo aynı adlı stratejisini anlatır. (6)

Kır gerillasının başarısızlığının ardından kent gerillası geldi. Brezilya'da Carlos Marighella mücadeleyi fazla sürdürmedi, ama Uruguay'da Tupamaros önemli bir gelişme gösterdi. Sonuç yine yenilgiydi.

Gerillaların yenilgisi Latin Amerika ülkelerindeki komünist partilerin haklı olduğu anlamına gelmiyor. Gerillalar başarılı olmadı, Komünist partiler başarılı mı oldu? Gerillalar yenildi, Şili'de seçimleri kazanan Allende'nin başına başka bir şey mi geldi? Fidel Castro şunları söylerken haklıdır:

"Ben her zaman, başarı ya da başarısızlığın, bir kavramın doğru olduğunun kanıtı olmadığını söylüyorum. Ben, bizim savaşımız sırasında ölebilirdim, birçok kez buna kıl payı kalmıştı. Eğer ölseydim, birçok insan benim yanıldığımı söyleyecekti. Sanıyorum, ben yaşamımı yitirsem dahi yanılmadığıma ve yolumuzun doğru olduğuna inanıyordum. Ama önceden görülemeyen birçok etken, rastlantılar da dahil olmak üzere önemli rol oynuyor." (7)

Yenilgi yanlışlığı göstermez, doğruluğu da göstermez kuşkusuz. O kadar yenilgiye karşın, dünyanın bu bölgesinde solun en önemli politik başarılarında silahlı mücadelenin imzası da vardır. Nikaragua devrimi silahlı mücadeleyle başarıya ulaştı. Devrim varlığını sürdürmedi, ama bu devrimin olmadığı anlamına gel-

mez. El Salvador'da yıllarca silahlı mücadele veren örgütler, bir dönem hükümete ortak oldular. Meksika'da en azından bir bölgede denetim sağlayan Zapatistaları da unutmamak gerekir.

Che, Bolivya'da acele etti, burası açıktır. Her adımını zamanında ve iyi hesaplayarak atsa bile, başarısız olabilirdi. Buradan hareketle silahlı mücadelenin yanlışlığı sonucuna varılamaz. Hele de "koşullar olgunlaştığında silahlı mücadele elbette gereklidir" diyen, ama bu aşamaya asla ulaşamayacak olanların bu konuda konuşmaya hiç hakkı yoktur.

*

Yıllar önce Çetin Altan'ın bir yazısını okumuştum. Che ile Ho Chi Minh'i karşılaştırıyordu. Ho Chi Minh ve Giap Vietnam devriminin iki önderidir. ABD'yi büyük bir yenilgiye uğrattılar. Emperyalizme karşı mücadelede Che'den daha başarılıydılar. Çetin Altan, buna rağmen Che'nin posterlerinin birçok gencin odasında asılı olmasını, ama Ho'ya pek rağbet gösterilmemesini medyaya bağlıyordu. Che başarısız olduğu için bu kadar şişiriliyordu. O'nun yolu izlenerek emperyalizme karşı savaşılmazdı. Ho bu nedenle geri plana atılıyor, Giap adı bile anılmıyordu.

Che'nin Ho Chi Minh'e göre daha az başarılı olmasına karşın daha çok tanınması medyaya bağlanamaz. Che'nin başka bir özelliği var: O alternatifi temsil ediyordu. Hem kapitalizme, hem de varolan sosyalizme karşı. Giyiminden toplantılardaki davranışlarına kadar herşeyiyle farklıydı O. Che'nin -genellikle sosyalist olmasalar da- toplumdaki birçok kurala ve uygulamaya karşı çıkan gençlere çekici geldiği söylenebilir. Yüzeysel bir çekiciliktir bu. Che alternatifçilik oynamıyordu. Farklı giyinerek topluma karşı çıktığını ve büyük bir iş yaptığını sananlardan değildi. O'nun alternatifi büyüktü. Ciddiydi. İnançları için hayatını ortaya koyabiliyordu. Çok yönlüydü. Savaşçı, teorisyen, ekonomik alanda yönetici, doktor...

O bir hayat tarzıydı. İstemekle yapmaya çalışmanın arasını da ayırmanın bulunmadığı bir hayat tarzı. Büyük istemek ve onları yapabilmeye cesaret edebilmek... Che'de en fazla anlaşılması gereken budur. Öğrenilmesi gereken demiyorum, çünkü bu özellik öğrenilmez. Anlaşılır ve yapılır ya da yapılamaz.

Notlar:

1) Simyacı – Paulo Coelho, Can Yayınları.

2) Geçenlerde ARTE kanalında Latin Amerika’da gerillalarla ilgili olarak yayınlanan bir programda, Che Bolivya’da olduğu sırada KP Genel Sekreteri olan kişi bir toplantıda konuşurken gösterildi. Che’nin Küba’ya dönmesinin mümkün olmadığını, bu nedenle Bolivya’da maceraya atıldığını söylüyordu. Zeki ama akıllı olmaktan çok kurnaz bir yüz ifadesi vardı. “Komünistler önce birbirlerine karşı kurnazdır” belirlemesini doğrular gibiydi.

3) John Lee Anderson, A Revolutionary Life, Bantam Press. Yeni yayınlanan bu kitap, Che’nin en iyi biyografisi olarak kabul edilmektedir.

4) Küba: Krizdeki Devrim, Yazın, sayı: 73.

5) Küba Yazarlar Birliği Başkanı W. Leyvai le Söyleşi, Yazın, sayı: 54.

6) Douglas Baravo, yine ARTE’nin Latin Amerika’daki gerillalarla ilgili yaptığı bir programa konuk oldu. Yaşı 50’nin üzerinde ama halen politik mücadelede yeralıyor. Sendika örgütlenmesinde çalışıyor. Programda, kendisini “sağcı ya da solcu olarak değil, alternatif bir kişi olarak” tanımladığını söyledi. Yorulmuş gibi değil, oldukça dinamik bir üslupla konuşuyordu. 25-26 yıl önce kitabını okuduğumuz, Mahir Çayan’ın “Birleşik Devrimci Savaş” formülasyonunu aldığı adam. Bugünkü çizgisi için ne dersiniz deyin, hâlâ sol için mücadele ediyor. Marighella kısa süren şehir gerilla savaşına 50 yaş civarında başlamıştı. O dönemin mücadele psikolojisi, koşulları daha iyiydi kuşkusuz, ama Bravo örneğinde görüldüğü gibi, sürdüren sürdürüyor.

7) Fidel Castro: Che Üzerine, Yazın, sayı: 54.

(*) Avrupa’da ve Türkiye’de Yazın, Sayı: 77, Eylül, 1997

EK 1

“YENİ İNSAN”I ARIYORDU CHE...

Che Guevara anılıyor.

Kemiklerinin gömülü olduğu yerden çıkarılıp Küba'ya törenle getirilerek anıt-mezarına konulduğunu okurlar gazetelerden duymuşlardır. Ama asıl yenilik bu değil. Ölümünün 30. yılı vesile bilinip kitapları ve anıları yeniden yayımlanıyor; görüşleri ve kavgası üstüne yazılar, yorumlar adım başında. Sıradan değil, bir başka ilgi, bir başka sıcaklık var olan bitende. Gençcik yaşında Bolivya'da emperyalizmin kurşunlarıyla delik deşik edilen, bu büyük Latin Amerika devrimcisi nesiyle yenilmez olarak kalıyor? Destansı yaşamıyla mı yalnız, söylediklerinin taşıdığı doğru payıyla mı? Her ikisiyle mi yoksa?

Önce o destanın yapraklarını çevirmeli biraz.

*

Che Guevara, 1928'de Arjantin'de Rosario'da doğdu. Hali vakti yerinde bir ailenin çocuğu idi. Hekimlik öğrenimi gördü.

Buraya kadar hiçbir olağanüstülük yok; buradan sonra olanlar olacak. Gerçek bir Latin Amerika aydınını, ülkesinin yanı sıra bütün Latin Amerika ilgilendirir. İşte örnekleri Che için de: Tutar Bolivya'daki tarım reformunu inceler. Guatemala'da (1954) reformcu Arbenz yönetimini destekler, ne var ki Arbenz'in eylemi -CIA'nın girişimiyle- kanla bastırılır. Onun düşüşünden iki yıl sonra, Meksika'ya geçer Guevara. Siyasal mülteciler arasında Fidel ve Raul Castro'yla tanışır. Castrolar başarısız kalmış bir eylemin ardından oradadırlar.

Tek şey var kafalarında: Küba'yı kurtarmak!

Bu düş, Che'nin de düşü olur.

1956 ile 1959 yılları arasında, amansız bir gerilla savaşının sonunda, mücadele zaferle sonuçlanır: Başkent Havana'ya gider birliklerin başında Che Guevara vardır.

Devrim iktidardadır ve onun eylemi başlar: Ulusal Banka'nın yöneticiliğine getirilir, sonra da Sanayi Bakanlığı'nın ba-

şına. Planlamanın örgütlenişinde önemli bir rol oynar.

Bir temel değişiklik de vardır görüşlerinde: 1962'den başlayarak antiemperyalist bir Latin Amerika devrimi olarak gördüğü Küba Devrimi'nin başarılı olması için dünyanın bu bölgesine yayılması gerektiğini söyler. Bir stratejik zorunlulukla karşı karşıyadır: Onun etkisiyle Küba'yı terk ederek Bolivya'da savaşımaya gider. Gerillaların başındadır; karşısında ise, Amerikalı danışmanların da yardım ettiği bir ordu. Kanlı çatışmalardan birinde, 1967 Ekiminde bir gün ele geçer ve kurşuna dizilir.

Bir destansı yaşam o gün noktalanır.

Ne var ki noktalanmayıp hatırlananlar var: Görüş ve düşünceleridir onlar.

*

Guevara'ya göre Küba devrimi, Amerika'daki devrimci hareketlerin yapısına "üç temel değişiklik" getirmişti: 1. Halk güçleri düzenli orduya karşı bir savaş kazanabilir; 2. Devrim yapmak için her zaman tüm koşulların bir araya gelmesini beklemek gerekemeyebilir; Geri kalmış Amerika'da savaşın temel alanı kırsal kesim olmalıdır.

Marksizm'den etkilense de, açıkça görüldüğü gibi, komünist partilerin strateji ve örgütlenmesini benimsemeyen ve silahlı mücadeleye yönelik bir eylemi savunmaktadır Che. Bu bakımdan Latin Amerika'da büyük etkisi olacak; böylesi hareketlerin doğmasına yol açacaktır.

İçine devrimci romantizmin de karıştığı bir bakıştır bu.

Tartışılmıştır, daha da tartışılacaktır.

Ama bize kalırsa, Che Guevara'nın siyasal düşüncesindeki asıl özgünlük şuradadır: Ona göre, Marksizm devrimci, proleteryen ve enternasyonalist bir hümanizmadır; sosyalist devrimin amacı, "yeni insan"ı, her türlü yabancılaşma biçimlerinden kurtarılmış yeni insanı yaratmaktır. Onun iktisadi çözümlerinde olduğu kadar, devrimci savaş stratejisi anlayışının temelinde de bu vardır.

Yeni insan: Devrim, mutlaka yaratmalıdır onu!

Onu yaratmadığında yaşamaz, yaşayamaz.

Neyi temsil eder o yeni insan?

Apayrı bir bilinci, apayrı bir ahlak anlayışını!

1963 Temmuzunda, bir vesileyle söylediği şu sözleri dikkate okumak gerekir: “Komünist ahlak anlayışı olmadan ekonomik bir sosyalizm beni ilgilendirmiyor. Evet, yoksulluğa karşı savaşıyoruz, ama aynı zamanda yabancılaşmaya karşı da savaşıyoruz. Marx, ekonomik olgular kadar, bunların insanın zihnine aktarılmasıyla da ilgilenmişti. Komünizm, bilinç olgusunu dikkate almazsa, devrimci bir ahlak anlayışı olmaktan çıkar ve ancak bir bölüşüm yöntemi olabilir.”

Che'nin bu sözlerini iyice kavramadan, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin neden çöktüğünü anlamak mümkün değildir. Yıllardır, emperyalizmin korkunç ablukasına karşın, Küba halkı sosyalizme hala sahip çıkıyorsa, onun da sırrı bu sözlerde saklı.

Özetle, “yeni insan”ı yaratmanın aranışı içindeydi Che Guevara.

O aranış sırasında öldü.

Destan kahramanlarına yakışır biçimde, belki onları da gölgede bırakarak...

(Avrupa ve Türkiye’de Yazın, Yıl 15, sayı 77, Eylül 1997, S. 4)

EK 2

Aşağıdaki yazı Ernesto Cardenal'in In Kuba, Bericht von einer Reise adlı kitabından bir bölümdür. Çeviriyi Mehmet Ünal yapmıştır.

“SOSYALİST REALİZM GERİCİLİKTİR” DEMİŞTİ CHE

Küba'da pop-art, op-art, abstrakt sanat, sürrealizm, abstrakt ekspresyonizm sanat akımları mevcuttur. Küba'da olma-yan sanat akımı sadece sosyalist realizmdir.

Fidel şöyle demişti: “Bizim düşmanımız abstrakt sanat değil, emperyalizmdir.”

Benedetti, Raue Dalton ve diğerleriyle bir sohbetimiz oldu. Onlar, “sosyalist realizmin” Küba'da ayıplandığını anlattılar. Bu tanımlamanın tamamen itibardan düştüğünü söylediler. Önce-leri sekter akım –Stalinciler- bu tanımlamayı dilimize yerleştir-mek istedi. Günümüzde bu tanımlamayı onlar bile ağızlarına almamaya özen gösteriyorlar.

“Sosyalist realizm gericiliktir” demişti Che, “Çünkü o geri-ye gidiştir, 19. yüzyılın realizmine geri dönmektir.”

Küba'da, Rusya'da yapılanın tam karşınının yapılması denenmektedir. İnsanların anlayabileceği bir sanat değil, tam tersine halkın sanatı daha iyi anlaması doğrultusunda eğitim verilmektedir. Bana bunun resmi politikanın bir bölümü olduğu anlatıldı.

(...)

Che üzerine bir anekdot daha: Dağlarda bir keresinde üzerlerinden bir bombardıman uçağı uçarken Che diğerlerine:

“Şayet korkuyorsanız, saklanın! demiş. Hepsi hemen saklanacakları mağaraya koşar. Che gayet sakin yazı yazmayı sür-dürür.

Che, Leon Felipe'ye yazdığı bir mektupta “kalbindeki ozandan” söz eder. Sierra Maestra dağlarında Che, geceleri Ne-

ruda'nın şiirlerini okuyordu.

(...)

Che, Yazarlar Derneği'nin üye olması için yaptığı daveti, "ben yazar değilim" diye reddetmiş.

Aime Cesaire, Küba devrimini "Tropik Marksizm" olarak değerlendirerek, Küba'nın izlediği yolun belki Üçüncü Dünya Ülkeleri için geçerli olabileceğini belirtti.

Che, Sierra'da kitap dolu büyük, ağır bir sırt çantası taşıyordu. Sierra Maestra üzerine yapılan her sohbette, bu çok ağır sırt çantası da her zaman anılır. Dış ilişkileri yürüten bir savaş arkadaşı, bir keresinde Che'nin kendisinden Marx'ın Kapital'ini getirmesini istediğini, zira Meksika'da okumaya başladığını ancak bitirmeye zamanı olmadığını anlatır.

(...)

"Herkes Che gibi olamaz!" dedim Kübalı bir rahibe. O'nun yanıtı: "Che bile her zaman Che değildi. O da bazen yorgun düşünüyor ve eve döndüğünde yalnızca yalnız kalmak ve çocuklarıyla oynamak istiyordu."

Genç bir ozana, "Bir ozanın ya da yazarın devrimde görevinin ne olduğunu sordum." Onun yanıtı:

"Eleştirel bir görevi vardır. Gerçeği saptamak ve anlatabilmek."

(Avrupa ve Türkiye'de Yazın, Yıl 18, Sayı 84, Ocak 1999, S. 15)

KAYNAKÇA

- Anderson, J. Lee: Che – Biyografi, 2001. Aynı kitap İthaki Yayınları'nda 2005'te Türkçe olarak yayımlandı.
- Behrens, Fritz: "Man kann nicht Marxist sein, ohne Utopist zu sein...", Hamburg, VSA-Verlag, 2010.
- Cardenal, Ernesto: In Kuba, Bericht von einer Reise, Peter Hammer Verlag, 1985.
- Castaneda, Jorge: Che Guevara, Frankfurt am Main, Insel Verlag, 1997.
- Çayan, Mahir: Toplu Yazılar, İstanbul, Su Yayınları, 2008.
- Argument: Das jugoslawische Projekt, Hamburg, 2016, Nr. 317.
- Erkiner, Engin: Geleceğe Dönüş. TDAS Yayınları, İstanbul, 2016.
- Erkiner, Engin: V.I.U. LENİN, 1900'den Günümüze Büyük Düşünürler, Cilt: I, İstanbul, Etik Yayınları, 2009.
- Erkiner, Engin: Transformation in Bulgarien, Saarbrücken, VDM Verlag, 2008.
- Erkiner, Engin: Küba'dan Türkiye'ye Öncü Savaşı, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt: 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.
- Erkiner, Engin: 1989 Berlin Duvarı, Ankara, İmge Kitabevi, 2005.
- Ette, Otmar – Franzbach, Martin: Kuba heute, Frankfurt a.M., 2001.
- Fanon, Frantz: Yeryüzünün Lanetlileri, İstanbul, Sosyalist Yayınlar, 1994.
- Frydman, Roman; Murpy, Kenneth; Rapaczynsk, Andrzej: Capitalism with a Comrade's Face, Budapest, 1998.
- Gerassi, John: Venceremos! The Speeches and Writings of Che Guevara, New York, Clarion, 1968.
- Guevara, Che: Der Neue Mensch, Ausgewählte Werke in Einzelausgaben, Band: 6, Bonn, Pahl-Rugenstein, 1995.
- Guevara, Che: Schriften zum Internationalismus, Ausgewählte Werke in Einzelausgaben, Band: 4, Bonn, Pahl-Rugenstein, 1997.
- Guevara, Che: Aufsätze zur Wirtschaftspolitik, Ausgewählte Werke in Einzelausgaben, Band: 3, Pahl-Rugenstein, 1995.
- Guevara, Che: The African Dream, London, The Harvill Press, 1999.
- Guevara, Che: Ekonomik Yazılar, İstanbul, Yar Yayınları, 2005.

- Kanzleiter, Boris: Nieder mit der noten Bourgeoisie!, In: Ebbinghaus, Angelika (Ed): Die letzte Chance. 1968 in Osteuropa, Hamburg, 2008.
- Küenzlen, Gottfried: Der Neue Mensch, Frankfurt a.M., Suhrkamp, 1997.
- Lenin V.I.: Über den sozialistischen Aufbau (Sosyalist İnşa Üzerine), Berlin, Dietz Verlag, 1970.
- May, Elmar: Che Guevara, Hamburg, Rowohlt, 1992.
- Nietzsche, Friedrich: Zerdüşť Böyle Diyordu, İstanbul, Varlık, 2004.
- Rey, Romeo: Im Sternzeichen des Che Guevara, Hamburg, VSA-Verlag, 2008.
- Şik, Ota: Argumente für den Dritten Weg, Hamburg, 1973.
- Şik, Ota: Der Strukturwandel der Wirtschaftssysteme in den osteuropäischen Ländern, Zürich, 1971.
- Zeuske, Michael: Kuba im 21. Jahrhundert, Berlin, Rotbuch, 2012.

Che Guevara Kısa Uzun Bir Hayat

Varolan insanı reddetmek ve başka bir insanı ortaya çıkarmak toplumsal bir projedir, tek kişi yapamaz. Yine de kendi başına ya da küçük bir grupla önemli adımlar atabilir. En azından bir bölüm insanı ikna etmek bazen harekete geçerek mümkündür. Düzene itirazın temelinde insana olan itiraz yatar. Şartlar değişince insanın da ona uygun değişeceği varsayılmıştı ama 20. yüzyıl deneyi böyle olmadığını gösterdi. Che 1960'li yıllarda bu temel konuya dikkat çeker ve dönemin sosyalizmin geleceğine yönelik tartışmalarında özgün bir yer tutar. Ölümünün 50. yılında asıl hatırlanması gereken yönü budur.